

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR

LYSGAARD, HIDS

MED FLERE

HERREDER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

1922.

KJELLERUP

KJELLERUP AVIS' BOGTRYKKERI - H. S. SØRENSEN

1922.

INDVANDRINGEN FRA PFALZ I DET 18. AARHUNDREDE

S. O. BREMER.

Indtil Midten af det 18. Aarhundrede var den store, syd for Viborg, beliggende Alhede saa godt som ubeboet, og forgæves søgte den danske Regering i Aarene 1723 og 1751 ved Løfter om betydelige Friheder at formaa de paa Heden boende Bønder til at gøre det henliggende værdiløse Omraade frugtbart. Ingen turde dog gaa i Gang med det svære Arbejde — at kæmpe imod den paa den nøjsomme Jordbund stadig fremgroende uudrydelige Lyng.

Da alle Bestræbelser forblev frugtesløse, fandt man paa at gøre Forsøg med Kolonister fra Pfalz, da saadan dengang var lette at hverve. Det var paa Forhaand givet, at disse Forsøg maatte blive en Skuffelse, ikke alene for Regeringen, men ogsaa for selve Befolkningen fra Pfalz, som forlod deres solbeskinne, vinfrugtbare Hjemland for at blive jydsk Hedekolonister. Med disse Folk, som næppe én Gang i deres Liv havde set et Hedelandskab, maatte Planen mislykkes.

Ogsaa med Hensyn til Hvervningen skred man for hurtigt og for overilet til Værks. Medens Heden først blev opmaalt i Juli Maaned 1759, havde den til Hvervningen beordrede kgl. danske Legationsraad Johann Friederich Moritz, der døde 1771 i Frankfurt am Main, allerede samlet et større Antal Personer uden at tage ringeste Hensyn til Dygtighed og Brug-

barhed. Det var ham hovedsagelig om at gøre at faa den ham af den danske Regering for hver Kolonist tilsikrede Louisdor udbetalt. Hans Anstregelser kronedes da ogsaa snart med Held. I Særdeleshed fordi Tilbudene maatte synes meget tillokkende. Enhver Kolonist skulde helst have et fordelagtigt beliggende Stykke Land, tilstrækkelig stort til en Bondegaard; han skulde være fri for at svare nogen som helst Afgrøde- og Kvægtiende, ligesom han de første 20 Aar ikke skulde betale Skatter; han var fritaget for Krigstjeneste og enhver Ydelse eller Udgift ved Kongerejser og Indkvartering af Soldater. Det skulde selvfølgelig ikke være helt fri Ejendom, men Kolonisterne fæstedes mod en aarlig Afgift paa Livstid. Som Rejsegodtgørelse blev der efter deres Ankomst til det endelige Maal stillet hver Mand 30 Rigsdaler, hver Kvinde 20 Rigsdaler og hvert Barn fra 12—16 Aar 10 Rigsdaler i Udsigt. Samlingsstedet var Frankfurt am Main. Herfra gik det i forskellige Afdelinger, delvis over Hamborg, gennem Holsten og Slesvig, delvis over Lübeck og videre med danske Skibe til Fredericia. Ialt forlod der i Aarene 1759 og 1760 omtrent 298 Familier, der tilsammen talte 907 Personer, deres Hjemstavn. Iblandt disse befandt der sig vel nok talrige fattige, men dygtige Pfalzbønder; dog var der ikke ganske faa Personer, man nærmest maatte betragte som rene Subjekter, Desertører osv., saa at man senere havde Besvær nok med at skille de gode Kolonister fra de daarlige og skaffe sig af med de sidste paa en ordentlig Maade. Man burde selvfølgelig allerede have udskilt de uegnede Personer.

Den 24. Oktober 1759 indtraf de første 9 Familier til Alheden, hvorover Fortegnelse findes i Aarbog for 1921, og som efter eget Ønske fik Tilladelse til at bosætte sig nordøst for Karup ved Havredal (Frederikshede).

Den 26. Februar 1760 ankom yderligere 37 Familier, der tilsammen talte 124 Personer.

Christopher Raue, Feltskær, med Kone og 3 smaa Børn, Hendrich Würtz med Kone og 4 Børn fra 2—13 Aar gl., Georg Breüner med Kone og 6 Børn fra 3—21 Aar, Johan Møl, Leonhard Schneider med Kone og 1 Barn, Michael Agricols med Kone og 3 Børn, Nicolaj Ewig med Kone. Hermann Oestreich med Kone og 1 Barn, Mathias Herholt med Kone, Christopher Wascherhausen med Kone og 4 Børn, Jacob Smidt med Kone og 3 Børn fra 1—10 Aar gl., Ebberhardt med Kone og 2 Børn, Peder Feilbert med Kone og 9 Børn fra 4—23 Aar gl., Herbel Schmidt med Kone og 5 Børn fra 8—22 Aar gl., Adam Geist, Adam Mützel Valentin Wuchs, Georg Ewig, Valentin Brunn, Carl Jech med Kone, Schwan Ritter med Kone og Konens Søster, Ditmer med Kone og 2 Børn, Pechler med Kone og 2 Børn, Peter Helvig med Kone, 4 Børn fra 17—22 Aar gl. og Konens Søster, Beissel med Kone, Bortmann med Kone, en god Agerdyrker, Richter med Kone og Zimmermann med Kone, gode Agerdyrkere, Wickesser med Kone, Besser med Kone, Wirffel med Kone, Barthold med Kone, 2 Børn og Konens Søster, Eigner med Kone og 2 Børn samt Konens Søster, Rigner med Kone og 2 Børn, Oli Schleger med Kone og 1 Barn, Keil med Kone.

De sidste 9 Familier blev opført paany og er sikkert identiske med de den 24. Oktober ankomne Familier, selvom Navnene ikke ganske passer. Mange Navne er uden Tvivl stavet forkert, grundet paa den pfalsiske Dialekt.

Fra den 26. Februar 1760 foreligger en »Specificativ Deres nach Jütland zu ziehen resolvierten Colonisten aus chur Pfaltz aus den 11. bis 14. Martii 1760« og omfatter 190 Familier, tilsammen 576 Personer.

Der findes derefter en »Liste deren nach Jütland gesenden Colonisten, welche bereits d. 17. Martii 1760 von Frankfurt am Main aufgefrochen sind«, indeholdende 120 Familier, tilsammen 415 Personer.

Endelig findes der en Designation over, hvad en

Samling Kolonister fra Fredericia fører med sig, og hvor mange Forspand, Heste og Vogne, der fordres.

Først og fremmest maatte Regeringen drage Om-sorg for Forplejning af og Indkvartering til de nyan-komme. Da imidlertid Opførelsen af Bostederne trak i Langdrag, drev Kolonisterne, blandt hvilke der, som tidligere omtalt, befandt sig mange uegnede Elemen-ter, omkring uden Arbejde; de blev oprørske og stillede under Paakaldelse af de i Frankfurt givne Løfter alle mulige Krav. Med det fattige Hedeland vidste Kolo-nisterne overhovedet ingen Udvej.

»Ihr werdet Gras finden über die Knie« havde Le-gationsraad Moritz sagt til dem i Frankfurt, og i Ste-det for fandt de Lyng til over Bæltestedet. Hvem der kunde, begav sig tilbage til Hjemlandet, men de fær-reste havde Raad til det, eller de vilde af andre Grunde ikke tilbage, og saa begyndte de her uden nogen som helst Erfaring, den maatte først vindes Stykke for Styk-ke ved Opdyrkning af den danske Hede, det danske Folk til Spot, dem selv til Ærgrelse og Staten til Byr-de, da man jo dog ikke kunde lade dem sulte ihjel.

Efter at de mindre duelige Individier og misfor-nøjede var taget bort, af hvilke mange begav sig til de af deres Landsmænd i Sarepta i Sydrusland dannede Kolonier, begyndte den tilbageværende Del flittigt og ufortrødent at arbejde paa Frugtbargørelsen af Heden og grundlagde 97 Kolonier, der fordelte sig paa 7 Sogne.

Trods Statens Indsigelse satte Kolonisterne dog ved Forhandlinger igennem, at Landsbybebyggelsen og den pfalziske Byggemaade blev dem tilladt. Regerin-gen kom dem derefter paa mange Maader i Møde med Bevillinger paa rentefri Laan og betydelig Bistand til Opførelse af Bygninger, Anskaffelse af Kvæg, Sæde-korn o. a. Da der trods dette ikke viste sig nogen Fremgang med Opdyrkningen, saa er det forstaaeligt, at disse for Staten saa dyre Kostgængere gjorde sig saare lidet elsket af den danske Befolkning. Dertil

kom, at Tyskerne straks fra Begyndelsen af indtog en fremmed reserveret Holdning overfor de omboende Danske. Af den Dom deres samtidige giver dem, maa efterfølgende ret sympatetiske Ord af Pastor Frederik Carl Carstens være egnet til at give et Indtryk af de fremmedes Stilling: De afsondrede sig fra omkringboende Danske, som med Forundring saa paa dette fremmede Folk, der kunde leve af Kartofler, og dyrke Jorden, hvor det hidtil havde vist sig, at intet kunde gro. Imedens saa' Danskerne disse i Sprog, Sæder og Klædedragt fra dem saa forskellige Mennesker komme til dem, dels for at købe Levnedsmidler, dels for at hente saa megen Gødning til deres Have, som deres Forklæde kunde rumme. Thi et lille Stykke Have foran deres Hytte maatte de dog have, med Blomster, som kunde tilfredsstille deres Længsel efter skønnere Egne. Tyskeren ligner paa mange Maader Danskeren. Han er mere stolt og hidsig, er maaske lidt mere sentimental, ærgerrig, nøjsom og udholdende til sit Arbejde. Har han noget, saa er han ofte letsindig og ødsel; har han intet, saa synger han og arbejder ufortrødent ved sin fattige Kartoffelkost. Han taler almindeligvis godt og er villig i sine Bevægelser. Hans Blod kommer hurtigt i Kog, men han er snart igen forsonet, selv om Lysten til Gengældelse kan have fæstet Rod i ham. Kort og godt, hvis man kommer disse Mennesker i Møde med Vevillie og behandler dem med lidt Forstand, saa er det et behageligt Folk. — Denne Dom viser, hvor lidt Tyskerne følte sig hjemme hos Danskerne, og hvor lidet de regnedes lige med dem, skønt der var gaaet en Menneskealder siden deres Ankomst til Danmark. Allerede i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede indsaa Regeringen, at Koloniens Udvikling paa den hidtidige Basis ikke kom videre. Man tilbød derfor gentagne Gange at ville give Kolonisterne deres Gaarde i Arvefæste, men dette Tilbud blev afslaaet, fordi de fornødne Midler ikke kunde skaffes tilveje. I 1852 frigjorde Regeringen sig endelig for

sine Forpligtelser til Kolonisterne, idet den overdrog dem Gaardene for en billig Købesum, der imidlertid ikke behøvede at blive udbetalt, men som blev staaende som første Prioritet i Ejendommen. Dermed faldt de hidtidige Begunstigelser bort, hvorefter Nybyggerne fremtidig kunde betragte sig ganske som danske Statsborgere. Her og dér minder den mørke Hudfarve og Øjnene om den sydtyske Afstamning. Spor af den pfalziske Klædedragt havde endnu holdt sig indtil 1835.

Dengang benyttede Kolonisterne endnu Mand og Mand imellem Pfalzdialekten, i Kirke og Skole taltes højtysk, alle forstod dansk og talte for Størstedelen ogsaa dette Sprog. Fra 1856 var Kirkesproget afvekslende tysk og dansk, fra 1870 udelukkende dansk. Det tyske Sprog er ved at forsvinde, det lever kun i Brudstykker af tyske Folkesange.

Den sidste Indvandrer, Jacob Breüner, døde 1838. Han var en stærk, gammel Mand paa 86 Aar og stammede fra Egnen ved Heidelberg. Han efterlod ved sin Død 81 Efterkommere i 1., 2., og 3. Led.

Paa dette Tidspunkt eksisterede endnu følgende Kolonifamilier i Havredal: Johannes Vendel Winkler, Johannes Georg Braüner, Johannes Braüner, Johannes Winkler (den yngre), Philip Bitsch, Philip Würtz, Philip Hool, Johannes Winkler (den ældre), Johannes Morast, Johannes Georg Jung, Pæder Almind, Heinrich Würtz, Peter Bitsch, Johannes Georg Lajer, Michael Würtz, Daniel Bitsch, Philip Dürr, Georg Frank, Adam Würtz, Philip Morast.

Aarestrup: Andreas Svendsen, Johannes Betzer, Niels Nielsen, Peder Davidsen, Jens Vallerbæk.

Ulvedal: Conrad Braüner.

Trehuse: Peter Braüner, Johan Georg Braüner, Michael Würtz.

Grønhøj: Christopher Dürr, Johannes Hörmann, Johan Georg Philbert, Philip Kradt, Jacob Lauth, Johan Braüner, Peter Philbert, Christian Cramer, Peter

Betzer, Peter Cramer, Jacob Dürr, Georg Herold, Philip Philbert.

Firehuse: Andreas Hörmann, Jacob Lauth, Jacob Kradt, Daniel Jung.

Benslehøj: Conrad Bitsch, Conrad Rost, Jacob Cramer.

Sandkjærsgaarde: Daniel Bärtel, Andreas Bärtel.

Tohuse: Andreas Maul (den ældre), Andreas Maul (den yngre).

Resenfælde: Jacob Krichbaum, Christopher Krichbaum, Jacob Harritz, Johan Harritz, og af disse Navne er endnu i Dag flere ganske almindelig udbredte. Folketallet var (efter Carstens):

i 1768	233 Personer,
i 1818	409 Personer,
i 1837	518 Personer.

Synes end Pfalzernes Kulturresultater paa den jydskede Hede ikke synderlig store, saa skylder Landet dem dog Tak for Indførelsen af den dengang paa Heden endnu ukendte Kartoffelplante, og efter Fragang af de udelige Personer har de tyske Nybyggere ved deres Flid og Nøjsomhed øvet en uomtvistelig Indflydelse paa de omboende Danske.

Kilder:

Frederik Carl Carstens Bemærkninger over Alheden og dens Colonier, Viborg 1839.

Carstens var Søn af Købmand Jacob Carstens og Catharina Elisabeth, f. Passelt. (Dansk biografisk Leksikon III., 406).

R. Hansen »Die Alheide in Jütland und Ihre Besiedelung durch die Pfälzer i »Globus« 1893, P. Langhans Die Pfälzer auf der jüti sehen Heide i »Globus« 1898, Daniel Häberle Auswanderung und Kolonigründung der Pfälzer im 18. Jahrhundert »Kaiserlautern« 1909. Ein Besuch bei den deutschen Kolonisten in Jütlands Heide i »Kölner Zeitung« 1904. Ein

Bruderstam der Pfalz i »Pfälzer Wald« 1904. R. Hansen, Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 til Nutiden. Jeppe Aakjær »Hedes Penblering« eller af den gamle Amtmands Papirer i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi.

MARSVINSLUND

Optegnet af H. J. Hansen.

(Fortsat fra Aarvog 1921).

Angaaende Marsvinslunds Grænser og Skelsætning har der været Stridigheder. Medens Madame Clementin ejede Marsvinslund, har der været Strid om Skellet mellem Gaardens Jorder og Almind, idet Kammerherre Schinkel, som da boede paa Hald Hovedgaard og saaledes ejede Almind By, lod grave Jordtørv, eller som de ogsaa kaldes Hedetørv paa Marsvinslunds Jorder. (Stedet, hvor han gravede dem, er endnu, efter at Jorden er opdyrket, synlig i Afstand). Udfaldet blev, at Madame Clementin hjemkørte Tørvene, og det dér endnu staaende Tørvdige rejstes. Ligeledes opstod der i hendes Tid Strid om Skellet mellem Marsvinslund og Vium Østermarks Beboere. Hun bekostede da en Udskrift af Ahlhedens Opmaalingskommissions Skelprotokol, der omfattede de nærmest tilgrænsende Steders Skelgange, og efter denne blev saa det paagældende Skel afsat. 1804 yppede Vium Østermarks Beboere igen Strid om Skellet mellem Marsvinslund og deres Ejendomme ved at bortføre Høet fra Gaardens Enge, hvorom en Deklaration, som findes i Gaardens Arkiver, bærer Vidne. Den er saalydende:

Da vi underskrevne fire Gaardbeboere, der er udflyttet fra Vium By, i forrige Uge har høstet en Del i den saakaldte Baastrup Sø, norden for den af kongelig Kommission bestemte Skellinie i bemeldte Sø, og som er Marsvinslund tilhørende, saa tilstaar vi herved vort urigtige Forhold og forpligter os ikke alene til at tilføre

Marsvinslunds Ejer, Hr. Hansen, forbemeldte Hø og Rørtag, naar det befindes tjenlig at komme i Hus, men endogsaa for Eftertiden at afholde os fra at fornærme Hr. Hansen paa denne eller anden hans Ejendom, og dersom endog dette skulde indtræffe, skal den nuværende Fornærmelse være uafgjort, og den fortjente Straf staa os aaben.

Marsvinslund, den 29. Juli 1804. (Underskrifter).

I den saakaldte Vandals- eller Hornskovmose, hvori Beboerne af Knækkeborg og Over Katballe har Ret til Tørveskær, og er beliggende ved det nordvestre Hjørne af Broklund, synes det af Papirer, som er opbevarede i Gaardens Arkiv, at Neder Katballe ogsaa har haft Tørveskærsret i bemeldte Mose; men ved Forgribelse paa Græsningen i bemeldte Mose havde forbrudt deres Ret. Der findes en Skrivelse saalydende:

Højædle og Velbaarne Herrer, kongelig Majestæts allernaadigst anbefalede Kommissionærer ved Hedens Opmaaling. Det er ikke uden af den største Nødvendighed, at jeg paa Velbaarne Hr. Assessor Lugge af Marsvinslunds Vegne og i hans Fraværelse nødsages og understaar mig af de høje Herrer at udbede Deres høje og gunstige Resolution og Efterretning angaaende den Græsning, som Marsvinslund fra Arildstid og til denne Dag upaaklaget som en købt Ejendoms Rettighed bestandig har haft i den saakaldte Vandalsmose paa vestre Side af Gaardens Marker beliggende, hvilken Græsning Beboerne af Over Katballe og Knækkeborg i Lysgaard Sogn, siden Skelsætningen dér paa Stedet, ikke alene vil tilsnige sig, men endog ganske formene Marsvinslund, ja, endog har taget Gaardens Kreaturer i Hus, og paa en Tid, jeg ikke var til Stede, fordrede og tog til Indtægt i Penge 2 Mark og 8 Skill. af et Høved. Vel har jeg ladet mig sige, at disse foranførte Mænd skal af de høje Herrer være tilladt Tørvegrøft i den bemeldte Mose; men om de tillige skulde have Græsningen formodes vel ikke, da det baade er dem vidt fraliggende, ubehageligt og ikke muligt at

komme til, uden at deres Overskrift skal ske med Betingelse eller Magt paa andres Grund og Ejendomme, saa meget mindre sligt at vente, som jeg er forvisset om de høje Herrers Indsigt og Retsindighed ikke tillod dem den, ved deres Skelsætning, at skille Marsvinslund uden Vederlag eller anden Omstændighed af mere end af sine bedste og ældste Herligheder, i Fællesdrift med Neder Katballe i bemeldte Vandalsmose. Hvorledes de høje og gode Herrer her udi har behaget under deres derover holdte Forretning for bedst at eragte derom, er det jeg fordrister mig deres høje og gunstige Resolution til en fornøden Efterretning at udbede.

Marsvinslund, den 13. Juni 1762.

Underdanigste og ydmygste Tjener *S. B. Notlow*.

Herpaa afsagde Opmaalingskommissionen følgende Besværing:

Den om Skelsætningen 1760 forfattede Forretning melder om denne Sag saaledes: Det af Vandalsmose, som er indskellet til Over Katballe og Knækkeborg Tørveskær, forbliver Græsningen til Marsvinslunds Ejer, og Hr. Major og Amtsforvalter Møldrup omtaler i det Reversel, som findes i Gaardens Arkiv, saaledes den Tørveskærret, som Beboerne i Over Katballe og Knækkeborg har i Vandalsmose: I Følge Extrakten af Landmaalingsprotokollen har jeg i samtlige Paagrænsendes Overværelse ved Hr. Kaptajn Grolan ladet Skellene imellem Katballe og Marsvinslund, item den saakaldte Valdalsmose, hvori de af Katballe og Knækkeborg i Følge Landmaalingsextrakten har Tørveskær, men Marsvinslund Græsning.

Offentlige Vandløb.

Det Vandløb, som gaar fra Baastrup Sø efter Vester Vandet, er nu sat under offentligt Tilsyn. Om dettes Oprensning har der ved forrige Aarhundredes Begyndelse været ført megen Strid. Marsvinslunds Ejer, A. Hansen, havde paa Grund af Vandløbets mangel-

fulde Oprensning indgivet Klage over Beboerne til daværende Stiftsbefalingsmand, Sehested, og denne gav da paa Klagen følgende Kendelse til daværende Herredsfoged og Kancelliraad Tolstrup.

Pro Memoria.

Hr. Hansen paa Marsvinslund har besværet sig over, at Demstrup Mænd under Foregivende af, at det nu ikke er rette Aarstid, nægtet at oprense Bækken, som løber gennem Byens Ejendomme, hvorved Vandet holdes i Baastrup Sø og sættes mere end et Kvarter over de omliggende Enge. — Jeg maa derfor tjenstlig anmode Deres Velbyrdighed at lade de Demstrup-Mænd ved Sognefogden betyde, at de uden Forhaling bør oprense Aaen eller Bækken, at Vandet derigennem faar sit tilbørlige Afløb, da de ellers vil udsætte sig for Ubehageligheder.

Viborg, den 26. Juli 1802.

Sehested.

Beboerne efterkom ikke denne Ordre, men fremkom med følgende Besværing til Amtmanden: I Anledning af Hr. Hansen paa Marsvinslund til Deres Højvelbaarenhed indgivne Klage, samt Deres Resolution derover, maatte vi Demstrup og Vester Vandet Beboere underdanigst tilmelde dem følgende, nemlig, at samme Resolution er os forkyndt nys afvigte 15. August; men vi synes ikke, at der med Rette kan siges af Hr. Hansen, at der løber Bæk igennem Demstrup Ejendomme af Baastrup Sø, og mindre Aaer, der nok har Navn af endnu større Vand, siden der ikke har været andet Vandflod end en liden Vandrende, omtrent 2 Fod vid med liden Dybde, som vi Demstrup Bymænd har opkastet om Sommeren i langvarig Tørke, for at faa Vandet lidt under til et Sted, hvor Kreaturerne kunde vandes ved Overdreve, da Byen var i Fællesskab; men saa snart Vandet kom noget om samme Sted, gik det over hele Engen, uden at være enten Grøft eller Afløbsrende. Samme Opkast blev os forbudt af vores daværende Husbonde, Etatsraad Steensen, og er derfor eftergroet, og ved Udskiftningen er hverken af Auns-

bjergs eller Marsvinslunds Ejere paatalt, den skulde gøres afløbsrendende for det stillestaaende Vand i Baastrup Sø. Hr. Hansen har nu forlangt af os at udskære Søen, hvortil vi har svaret, at vi ikke kunde tage Vandet af Søen paa vore Enge, der i Sommer var saavel vandrige som Hr. Hansens Enge, og vilde ved mere Vands Overskyllen os næsten umuligt at afmeje eller bjerge. Det var os for nær at kaste Grøft, hvor intet Jord var udlagt til Grøft, samt at frakaste os noget af Demstrup Eng til Vium Side, og vi vilde kun avle halv saa meget Hø, da disse Enge leverer lidt, naar de er tørre, og Vandet vil ved Udkastningen beskadige Engene mere end en Fjerdingsvej paa Demstrup og Vester Vandet Ejendomme. Altsaa til Oplysning i denne Sag nødes vi underdanigst at indgive dette, forhaabende Deres Højvelbaarenheds nærmere Svar herpaa, at vi ikke skal ske nogen Fornærmelse i den Sag.

Underskrifter.

Som Svar paa Beboernes Besværinger afgav Hansen følgende Erklæring: Over hofølgende, fra nogle af Demstrup Byes Beboere indgivne Klage har jeg den Ære at give følgende Erklæring: Ved denne Klage søger Beboerne at unddrage sig fra en Pligt, som Forordningen af 25. Juli 1790 og Deres Højvelbaarenheds Resolution af 27. Juli d. A. paalægger dem, en Pligt, som hvis de var kyndige Jorddyrkere, var unødvendig ved Tvangsmidler at bringe dem til at udfylde. Da de deraf selv vilde høste megen Fordel af at faa Vandet af deres Enge, som for en Del kan ske ved at oprense Vandløbet eller Bækken, som løber fra Baastrup Sø, saaledes som den forhen har været oprenset.

Som Grund, hvorfor Bækken eller Vandløbet, som gaar fra Baastrup Sø, ikke saaledes som forhen er bleven oprenset, angiver de, var for i tørre Somre at faa Vandet af Søen til deres Kreaturer. Men da der nu er udskiftet, og der ikke af Aunsbjergs eller Marsvinslunds Ejere blev paatalt, at der skulde være Vandløb fra Søen, saa tror de dem derfor beføjet. Hertil svarer,

at hvad Motiver Demstrup Byes Beboere har haft at oprense forbeholdte Bæk kan være Marsvinslunds Ejer ligegyldigt, nok er det, at de i en lang Række af Aar har oprenset den; derfor er deres egen Tilstaaelse i Klagen Borgen, og hvad det angaar, at Marsvinslunds Ejer ikke ved Udskiftningen paatalte, at der skulde løbe Bæk fra Baastrup Sø, da synes samme uforholden, saalænge denne ikke attraaede Vandløbet skaaret dybere end det var oprindeligt, og umuligt var det og at gøre denne Paatale; thi da Aunsbjergs Ejer for 2 a 3 Aar siden lod Demstrup Byes Ejendomme, af en uautoriseret Mand, udskifte, blev Marsvinslunds Ejer ikke indkaldt til Aastedsmøde, uagtet, at der intet bestemt Skel var imellem Demstrup og Marsvinslunds Ejendomme.

Aldrig har jeg forlangt af Demstrup Beboere, at de skulde skelle Baastrup Sø, men blot forlangt at faa oprenset Vandløbet som forhen, hvor denne med de flere Usandheder, deres Klage indeholder, herved modsiges.

Af hosfølgende lovlige Synsforretning vil Deres Højvelbaarenhed højgunstigst erfare i hvad Tilstand fornævnte Bæk er. Den Del af Bækken fra den saakaldte Præstebro til Fuure Bom, som gaar op igennem Søren Sørensens Ejendomme, har han efter vedlagte Forpligtelse forbundet sig til at istandsætte. Men den øvrige Del, nemlig fra Bækkens Begyndelse ved Søn til Præstebroen, som er igennem Chr. Vandets m. fl. Ejendomme, beder jeg underdanigst, at Deres Højvelbaarenhed vil følge Forordningen af 25. Januar 1799, § 6, og paalægge ovenmeldte Beboere at istandsætte saaledes som forhen, hvilket Synsforretningen viser har været.

Underdanigst. *A. Hansen.*

Den med ovenstaaende Erklæring følgende Synsforretning var saalydende: Aaret 1802, den 27. September, har vi underskrevne to Mænd, Christen Voer

i Vinderslev og Jens Østergaard i Levring, i Følge hoslagte Rettens Udmeldelse af 20. d. M. indfundet os ved Baastrup Sø for at syne og paaskønne den Bæk eller det Vandløb, som løber fra bemeldte Sø igennem en Del af Demstrup Byes Ejendomme, og befandtes af os bemeldte Bæk udi følgende Tilstand: Fra Bækkens Begyndelse ved Søen til den saakaldte Præstbro befindes den at have været 2 Alen vid og $1\frac{1}{2}$ Alen dyb, men er saa begroet med Græs, Siv og Flæg, at Vandet kun lidet kan trænge derigennem. Denne Distance Ejendom skal tilhøre Christen Nielsen, Peder Jensen, Niels Pedersen, Jens Pedersen, Mads Frandsen, Peder Christensen, Søren Pedersen, Christen Snedker og Jens Smed i bemeldte By Demstrup. Fra bemeldte Præstbro til den saakaldte Fuurbro befindes Bækken paa den halve Distance at have været 2 Alen vid og $\frac{3}{4}$ Alen dyb, og fra bemeldte Fuurbro til Vester Vandet Mark befindes Vandløbet 2 Alen vid; men dette Vandløb kan vi ikke skønne at være gjort ved Menneskehænder, men af Vandløbet selv dannet.

Herpaa afgav Kammerherre Sehested følgende Erklæring:

Promemoria. Nogle af Demstrup Byes Grundejere samt Peder Sørensen i Vester Vandet har for mig under 16. August sidst andraget, at de ikke synes, at den Bæk eller det Vandløb, som gaar igennem deres Ejendomme fra Baastrup Sø, kan kaldes en Aa, at der ikke har været noget andet Vandflod end en liden Vandrende, omtrent 2 Fod vid med liden Dybde, som de har opkastet om Sommeren, men blev dem forbudt, da de var Fæstebønder under Aunsbjergs Gods, af deres Husbond, Etatsraad Steensen, at denne Vandrende desformedelst eftergroede, og at hverken Aunsbjergs eller Marsvinslunds Ejere har paataalt samme ved Udskiftningen, hvorfor Klageren forhaaber, at de ikke i denne Sag skal nogen Fornærmelse.

Paa dette deres Andragende har jeg indhentet

Marsvinslunds Ejers, Hr. Hansens, Erklæring, dateret 28. Oktober sidstleden, hvormed tillige fulgte en i Overensstemmelse med Forordningen af 25. Juni 1790, § 6, afsluttet Synsforretning, som er afhjemlet ved Lysgaard Herredstings Ret den 27. Septbr.

Da det af disse Dokumenter befindes, 1) at de klagende Demstrup Mænd, saavel som Peder Sørensen i Vester Vandet, selv tilstaar i deres Andragende, at den omtalte Bæk eller, som de kalder den, Vandrende, omtrent 2 Fod, gaar igennem deres Ejendomme, og at de forhen har opkastet samme, endog til deres egen Fordeel, saa har de tillige derved erkendt Pligten om Bækens fremdeles Oprensning og Vedligeholdelse, og om denne Vedkendelse ikke var saaledes gjort, saa synes Pligten umiddelbart at følge fra Forordningen af 25. Januar 1790, § 6, hvilket Søren Sørensen i Demstrup, forsaavidt hans Ejendom paastøder den omtalte Bæk, nemlig fra Præstebroen til Fuurbroen, rettelig har indset og efterkommet ved derom at give hans Forpligtelse af 21. Septbr. f. A., 2) at den førberørte afhjemlede Synsforretning af 27. Septbr. sidstleden, at Bækken fra dens Begyndelse ved Søen til den saakaldte Præstebro, har været 2 Alen vid og $1\frac{1}{2}$ Alen dyb, men er nu saa begroet med Græs, Siv og Flæg, at kun saare lidet Vand kan trænge sig derigennem, videre fra Fuurbroen til Vester Vandet Mark, 2 Alen vid, hvilket sidste Vandløb ikke kunde skønnes at være gjort med Menneskehænder, men af Vandløbet selv dannet.

Da her saaledes ikke er Spørgsmaal om nogen ny Vandafledning eller Udgravning, men ikkun om Oprensning og Vedligeholdelse af et gammelt Vandløb, saa finder jeg ikke heller nu for Tiden tilstrækkelig Anledning at foranstalte videre i denne Sag, men beder tjenstligt Deres Velbyrdighed, at De behageligst vil tillkendegive Klageren foranstaaende, saa vel som gentage min Resolution af 26. Juli f. A. angaaende denne Sag, da jeg i Mangel af Parternes mindelige Overenskomst er nødsaget til, efter nærmere Rekvisition, at

foranstalte det videre fornødne i Overensstemmelse med Forordning af 25. Januar 1790.

Viborg, den 18. Febr. 1803. *N. v. Sehested.*

Til Kancelliraad, Herredsfoged von Tholstrup.

Paa denne Resolution indgav Beboerne følgende Besværing:

Underdanigst Pro Memoria. Da Hr. Hansen paa Marsvinslund har for nogen Tid siden gjort Paastand om, at en Grøft skulde kastes igennem vor Eng for at udkaste Søen og maaske gøre ham en Del af den i Eng, saa har vi til Deres Højvelbaarenhed angivet, at saadan Kasten i vor Eng vilde være os til Skade og Fornærmelse, baade for Jordens Skyld, hvor der kuns har været kastet lidt over 2 Fod vid i Sømunden og atter snævrer ind, somme Steder kuns $\frac{5}{8}$ Alen vid. Dybden derimod overalt i det højeste fra 2 til 3 Kvarter, hvilken liden Vandrende alene har været kastet til et Sted for at dæmme for Vandet til Vanding, naar der mangledes Vand i langvarig Tørke om Sommeren. Saadant er nu ikke til Nytte for os ved Jordens Udskiftning, da der ingen Drift falder for Kreaturerne i Heden, men tværtimod til Skade, som vi og i Klagen af 16. August sidst har berettet, ved at frakaste os vor Eng og Tørvemose et Sted, saa vi intet af det kunde bjerge, og Vandet kunde fordærve Engene et andet Sted længere nede, hvor ingen Udløb eller Rende haves, men stod over hele Engen.

At Hansen har ladet den liden Vandrende synes til at være 2 Alen vid og $1\frac{1}{2}$ Alen dyb, faar vi aldrig i Hovedet at være rigtigt paa den Længde, som der er sat: Vi tænker som Mennesker at kunde paaskønne og indse dens Vidde og Dybde. Ikke destomindre har vi efter Højvelbaarenheds Resolution af 18. Febr. sidstleden tilbudt Hr. Hansen at forenes med ham om Udkastningen til vor forment Skade og Fornærmelse, hans Gavn og Fordel, da vi har stor Ulyst og slet ingen Evne til at føre Proces med ham. Ja, Gud hjælpe dog den fattige. — Nu sligt har han ikke villet indgaa

paa med os af Aarsag, at saasnart vi kunde frakaste os vor Ejendom, vilde vi vrie Grøften om i Skellet mellem os og Vium, Ejendom, som vi forventer dér at kunde trække Vandet af Søen. Vi oprensede da Grøften i Skellet, at Hansen kunde se Tingenes Mulighed; men nu siges fra tvende Karle, som Hansen har beskikket dertil, alligevel at kaste Grøft i det lidet Stykke af Engen, hvorfra vi vriede Grøften om i Skellet mellem os og Vium, saa er det ligesom Hansen just vil have kastet i Engen til vor Fornærmelse, hvor overalt intet Jord vides at være udlagt til Vandrende eller Grøft; men nu kastes alene for at vise Eftergivenhed, for om muligt at kunde beholde Fred, da vi har ingen Evne paa Penge til at trættes med ham, ingen Husbond til at tage sig af vort Forsvar. Vi har ellers og kastet Grøften i Skellet videre og dybere end nogen Tid paa noget Sted før har været, har derfor og dybere Vand end Søren Sørensens længere nede, hvormed Hansen skal have været fornøjet, skønt det somme Steder er lidet over Alen vid, somme Steder kun $\frac{1}{2}$ Alen, og Dybden overalt fra 2 til 3 Kvarter, eftersom Jorden er høj eller lav til. — Er det derfor muligt, at Hansen selv kan lade kaste i vor Eng uden at vise os rimelige Grunde derfor, saa synes os at have Aarsag til at forlange af Deres Højvelbaarenhed at oversyne om bemeldte Vandrende nogen Tid har været kastet 2 Alen vid og $1\frac{1}{2}$ Alen dyb, saa og om det ikke var muligt, at den opkastedes i Skellet tæt ved Søen, ligesaa vel kunde trække Vandet, som om de havde været kastet lidt indenfor til Skade i vor Eng.

Demstrup, den 27. Juli 1803. (Underskrifter).

Den Besværing blev sendt til Hansen, som afgav følgende Erklæring: Over den mig fra Deres Højvelbaarenhed af 14. August tilstillede Genpart af en Klage fra nogle af Demstrup Byes Beboere, dateret 27. Juli d. A., har jeg den Ære at give følgende underdanigste Erklæring: Det er allerede over et Aar siden, Deres Højvelbaarenhed ved Resolution af 26. Juli paa-

lagde Demstrup Beboere at oprense Vandløbet fra den saakaldte Baastrup Sø; men en Del af dem har vidst saaledes at forhale Tiden, at samme endnu ikke er sket. — Udi Beboernes Klage af 16. August 1802 tilstaar de, at Vandløbet gaar op igennem deres Ejendomme, og at de forhen har rensset dette; men da der nu er udskiftet, og som de siger er ingen Jord udlagt til Grøft, finder de sig ikke pligtig fremdeles at oprense samme. — Deres Højvelbaarenhed sendte mig denne Klage til Erklæring, hvilken jeg tog mig den underdanigste Frihed at insinere den 28. Oktober f. A., og hvormed fulgte en i Overensstemmelse med Forordningen af 25. Juni 1790 den 27. September 1802 lovlig afhjemlet Synsforretning, som viste i hvad Tilstand Bækken var, og hvorpaa fulgte Deres Højvelbaarenheds Resolution af 18. Februar d. A., hvorved de gentog Deres Resolution af 27. Juli f. A., og Beboerne kendt pligtig til at oprense Vandløbet. — Nærværende Klage fra 6 af Demstrup Beboere synes at være en Gentagelse af disse og en Del flovere end ommeldte Klage af 16. August f. A. Og naar jeg da henholder mig til min Erklæring derover af 28. Oktober f. A., som herved gentages, tror jeg Deres Højvelbaarenhed vil finde en fyldestgørende Erklæring over den nærværende.

Imidlertid kan jeg ikke undlade at anmærke. Deres Klageren ikke den 27. September f. A., som nu, kunde have faaet Synsforretningen rigtig i Hovedet, kunde de jo ved Afhjemlingen, hvortil de var givet lovlig Kald og Varsel, gjort Protest derimod og forlangt Oversyn; men derved har de ikke fundet deres Regning, de vidste i hvad Tilstand Vandløbet var.

Hensigten af Klagernes Skriveri og Udsættelse med Arbejdet kan formodentlig ikke være andet, end de enten vil drive Spøg med Deres Højvelbaarenheds Ordre eller chikanere mig, hvilket sidste de ogsaa temmelig godt havde opnaaet, dersom den ualmindelige Tørke sidste Sommer ikke havde indtruffet, da den største Del af mit Hø havde blevet umuligt at bjerge, for-

medelst ofte nævnte Vandløbs Tilstoppelse. Hvad det angaar, som Klagerne anfører, at de har vriet Grøften mellem dem og Vium, da er samme ikke til nogen Nytte, siden Vandet fra Søen endnu maa liste sig igennem det tilstoppede Vandløb og de omkringliggende Enge, og saadan Vriden er nok ogsaa stridende imod Lovens § 5—11. For det øvrige imodsiges jeg herved alle de Usandheder, deres Klage indeholder, og anmoder atter Deres Højvelbaarenhed i Følge Forordningen af 25. Juli 1790 gunstigst vil paa Klagernes Bekostning besørge fornævnte Vandløb oprenset saaledes, som det forhen har været, hvilket Synsforretningen af 27. September f. A. viser har været.

Marsvinslund, den 2. Decbr. 1803. *A. Hansen.*

Kammerherre, Stiftsbefalingsmand v. Sehested afgav derpaa endelig følgende Erklæring eller Resolution:

Pro Memoria. Det er Deres Velbyrdighed bekendt, at der har været megen Orddeling om Oprensningen af det Vandløb, som gaar fra Baastrup Sø igennem Demstrup Ejendomme, men hvor over jeg under 26. Juli 1802 og 18. Febr. 1803 har afgivet de fornødne Resolutioner forgæves, da derimod Demstrup Beboere ved en Klage af 27. Juli 1803 ikkun har søgt at udhale Tiden og forspilde Marsvinslunds Ejers Ret til Vandløbets Oprydning. Jeg maa derfor tjenstlig anmode Deres Velbyrdighed at tilkendegive Vedkommende: 1) at bemeldte Vandløb bør inden den 28. Juni næstfølgende være opryddet i den Vidde og Dybde, som den af Hr. Hansen til Marsvinslund reserverede og den 27. Septbr. 1802 til Tinge afhjemlede Synsforretning indeholder, og 2) hvis det ikke er sket til denne bestemte Tid, saa gives Hr. Hansen til Marsvinslund herved Ret til at foranstalte Oprydningen saaledes ved lejede Folk. Da jeg efter hans Rekvisition i Overensstemmelse med Forordningen af 25. Juli 1770 §§ 1 og 6 vil foranstalte Bekostningen ved Udpantning hos de paagældende inddrevet.

Saa unnlader jeg ikke herved tjenstlig at kom-

municere Deres Velædelhed saadant til behagelig Efterretning.

Viborg, den 18. Maj 1804. *N. von Schested.*

Nu er senere Vandløbet optaget paa Regulativet, og dets aarlige Rensning nogenlunde sikret.

Marsvinslunds Tiendesag.

Marsvinslund er tiendefri; dog har Stiftsøvrigheden og Sognepræsterne flere Gange vist Paastande om, at Marsvinslund var pligtig til at svare Tiende til Præsten i Vium grundet paa, at der skulde findes et Haandskrift, udstedt af Jørgen Marsvin, som lyder saaledes:

Efter som jeg haffner begynt att bygge paa Baadstrup af hvelken Præsten i Vium som aff andre Gaarde der udi Sognet haffner nydlett aff arilds Tid sin Tiende haffer och anden Rettighed, dog paa det jeg ikke skulde forringe med mit forsett hands Indkomst som ellers er er hel ringe schall hand Aarligen deraf i Steden for tienden Nyde 10 schepp Rug, 12 schepp Byg og 20 schepp Haffer hvilken hannem schall leffueris aff min Fullmæchtig der paa Steden Naar han det begierer.

Actum Affuindsberg, den 27. Febr. Anno 1652.

Jørgen Marsvin, Egenhandt.

Dette Haandskrift findes i Stiftsarkivet, hvorvidt det virkelig er ægte vil maaske nok blive klaret engang i Tiden ved Dom, og skal her, saafremt der atter engang vises Paastand om Marsvinslunds Tiendepligt, meddeles, hvad der hidtil er passeret og foretaget fra Gejstlighedens Side for at faa Gaarden tilpligtet til at svare Tiende eller Refusion derfor, samt hvad der taler for, at den bør fritages derfor.

1) Da Justitsraad de Linde ejede Gaarden, gjorde daværende Ejer af Hald Hovedgaard, Kammerherre Schinkel, Indsigelse imod, at de Linde fik Approbation paa Købet af en Tiende, idet Schinkel paastod, at Ejeren af kuns ufri Jord ej maatte komme i Besiddelse af privilegeret Ejendom. Sagen blev indsendt til de vedkommende Myndigheder, og dens Udfald findes i

Generalprokurørs Stumper Erklæringer, hvor det hedder: Marsvinslund, i hvorvel ej komplet endnu, er denne Gaard i Besiddelse af samme Rettigheder og Herligheder, som Hovedgaarden Hald.

2) Som det vil fremgaa af Commerceraad Steen Jørgensens Skøde, dateret 22. Decbr. 1732, forbeholdt Sælgeren sig Jagtretten paa Marsvinslunds Enemærker: (ufri Bondejord havde da ingen Jagtret, om den ogsaa var Selvejendom): hvortil da dette Forbehold.

3) Ved Skøde af Dato 6. April 1745 har Steen Jørgensen afhændet Jagtretten til Ejeren af forhen nævnte gamle Sædegaard, Marsvinslund, Hr. Lars Nielsen Schophuus. Efter Landstingets vedheftede Paategning har Baron Otto Rantzau tilskødet Steen Jørgensen denne Jagtret 11. Juli 1732.

4) I en Ekstrakt af Landmaalingsarkivet, dateret 31. Juli 1760, benævnes Marsvinslund »Hovedgaard«. Den Ekstrakt er fremlagt ved Tiendekommissionen den 5. Oktober 1835.

5) Den 23. Juli 1787 er Marsvinslund ifølge Købekontrakt af Hr. Major og Amtsforvalter Møldrup solgt til Hr. Laurits Ammitzbøll. Hvilken Hovedgaard og Hovedgaardstakst Møldrup solgte Ammitzbøll fri for Tiende og Soldaterhold. Denne Købekontrakt er læst i Nørre Jyllands Landsting for Juni Maaned.

6) Den 16. Maj 1788 tilskødede Hr. L. Ammitzbøll Marsvinslund til Enkemadam Clementin, dette, det sidste Skøde, der er udstedt paa Marsvinslund, er læst i Landstinget den 12. August 1789.

Sognepræst N. Blicher i Vium afkrævede hende Tiende af Marsvinslund, hvilket hun nægtede at betale paa Grund af, at Gaarden var hende tilskødet fri for Tiende og Soldaterhold. Præsten sagsøgte hende og fik fri Proces. »Mærkelig nok«, skriver han i sin Topografi over Vium, »under samme Dato erholdt hun og fri Proces uden at have søgt om den!« Hvad Udfald Sagen da fik, kender ingen nulevende, kun beretter

Traditionen, at da Præsten engang var i Forlegenhed for Penge, tilbød han at lade Sagen falde, naar Madame Clementin vilde give ham 50 Rigsdaler. Hun skal have svaret: »Nej, Hr. Pastor, har De Ret, er 50 Rigsdaler for lidt, og har De det ikke, er det sandelig for meget!«

Aaret 1800 ægtede Enkemadam Clementin Forvalter Anders Hansen paa Frisholt. Tiendesagen hvilede nu i 60 Aar, indtil Aaret 1853, den 27. Juli. Ejeren, der da var en Olding, modtog da en Skrivelse fra Sognepræst Krarup i Vium, saalydende:

Hr. Proprietær Hansen til Marsvinslund. Da der ifølge Loven af 14. April 1852 skal gøres Indberetning om alt tiendepligtigt Hartkorn i hvert Pastorat, udbedes det behageligst oplyst, hvor meget tiendepligtigt Hartkorn, der hører til Deres Ejendom Marsvinslund, samt hvilket Tiendevederlag der af samme erlægges, og om der desangaaende er sluttet Akkord for bestandig, eller hvorledes det hermed forholder sig. I det gamle Dokument i Præstearkivet udvises, at tiendepligtige Jorder af nu nedlagte Bøndergaarde er henlagt under Marsvinslund, hvilket Hartkorn er og stedse findes anført som uprivileret. — Forventende Deres behagelige Oplysning angaaende det omspurgte forbliver jeg med Agtelse Deres ærbødigst hengivne F. Krarup. Vium Præstegaard, 22. Juni 1853.

Herpaa svarede Marsvinslunds daværende Ejer, A. Hansen, at der under Marsvinslund intet tiendepligtigt Hartkorn var. Men atter den 18. August sendte Pastor Krarup følgende Skrivelse:

Højstærede Hr. Proprietær Hansen. Under 27. Juni d. A. udbad jeg mig Deres behagelige Oplysning om, hvorvidt der under Marsvinslund hører tiendepligtigt Hartkorn, hvilket De i ærede Skrivelse af 24. f. M. har besvaret benægtende. De vil undskylde, at jeg atter ulejliger Dem med et Par Linier angaaende denne Sag, da der formentligen paahviler Marsvinslund en aarlig Refusion af en tidligere Tiendepligt ifølge et i Præstearkivet nærværende Dokument, der blandt andet siger:

Udi Vium Sogn ligger en Gaard ved Navn Baastrup eller Marsvinslund, som velbyrdige Hr. Jørgen Marsvin til Aunsbjerg vil selv bebygge og bruge, og paa det Præsten ej skal miste sin Indkomst, har Hr. Jørgen Marsvin med egen Haand af 27. Februar 1652 stadfæstet og i Stiftskisten indleveret, at Præsten for sin Rettighed deraf aarlig leveres 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg og 20 Skp. Havre. — Da der intet er mig bekendt, som har forandret denne Marsvinslunds, baade daværende og efterfølgende Ejers, Forpligtelse, maa formodentlig denne aarlige Refusion tilkomme Præsten, og i saa Fald anser jeg mig paa Præsteembedets Vegne ikke berettiget til at lade Kaldet berøre samme. Imødeseende Deres behagelige Yttring derom tegner jeg med Agtelse forbindtligst F. Krarup.

Vium Præstegaard, den 18. August 1853.

Paa denne Skrivelse fra Sognepræsten fandt Gaardens Ejer sig slet ikke beføjet til at svare, og atter den 12. Decbr. 1853 indløb følgende Skrivelse fra Pastor Krarup:

Højstærede Hr. Proprietær Hansen. For et Par Maaneder siden underrettede jeg Dem om, at jeg erkendte Rigtigheden af Deres Forklaring, om at Marsvinslunds Hartkorn ikke er tiendepligtigt længere, hvorfor jeg dog udtalte den Formodning, at der ifølge ældre Dokumenter, hvoraf jeg meddelte en Genpart, paahviler Marsvinslund en aarlig Præstetiende-Refusion til Beløb 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg og 20 Skp. Havre. — Da jeg ikke senere fra Dem har modtaget noget Svar herpaa, tillader jeg mig endnu en Gang at udbede mig, at dersom noget er Dem bekendt, som ophæver denne Marsvinslunds formentlige endnu paahvilende Forpligtelse til aarlig at erlægge til Sognepræsten denne Erstatning for tidligere Præstetiende, nemlig af de Bøndergaarde, som blev nedlagt den Gang Marsvinslund blev oprettet, at De da behageligen vilde,

senest inden dette Aars Udgang, meddele mig Oplysning derom.

Ærbødigst *F. Krarup*.

Paa denne Sognepræstens Skrivelse svarede Gaardens Ejer følgende:

Højstærede Hr. Pastor Krarup. Da Deres Skrivelse af 18. August d. A. indeholder en Art af Fordringer, paa hvilke Dokumenter jeg har gjort mig til Regel ikke at svare, og dette er Aarsagen, hvorfor jeg har ladet nævnte Brev ubesvaret, saa meget mere som Deres Hensigt var ikke vanskeligt at gætte. — Imidlertid vil jeg dog ikke undlade at meddele Dem følgende Oplysninger: I over 52 Aar har jeg ejet og beboet denne Gaard, uden at nogen af Deres Formænd i Embedet har forlangt eller faaet noget Vederlag af det, som De taler om i Deres Brev, formodentlig fordi de dertil har anset sig uberettiget. Da Vium Præstekald for ikke længe siden var opslaaet vakant, vil De finde, at blandt Kaldets Indtægter ikke findes nogen Indtægt af Marsvinslund. Jeg er i Besiddelse af flere af de foregaaende Ejeres Skøder, hvori der ikke findes i nogen af dem om en Afgift af Gaarden til Præsten i Vium, og vedkommende Ret har heller ikke gjort nogen Bemærkning i denne Henseende. Det er mig meget paafaldende, at De ikke er fremkommet med noget Dokument, der har aabenbaret, hvorpaa De kunde begrunde Deres Skrivelse; muligen De ingen har.

Ærbødigst *A. Hansen*.

Marsvinslund, den 15. Decbr. 1853.

Nu hengik der atter to Aar, i hvilke der intet hørtes om denne Sag; men atter den 11. Juli 1855 modtog Gaardens Ejer følgende Skrivelse fra Pastor Krarup:

Højstærede Hr. Proprietær Hansen. Idet jeg herved er saa fri at sende Dem et mig af Provsten tilkendegivet Cirkulære fra Kultusministeriet, som atter bedes mig tilbagesendt, og hvis Øjemed er faa tvivlsomme Tiendespørgsmaal endelig afgjort, undlader jeg ikke at udbede mig Deres behagelige Erklæring, om De er vil-

lig til at overlade Sagens Afgørelse til Ministeriets Resolution. Paa Grund af denne Yttring i Cirkulæret, at hvor der eksisterer Tvivl eller Meningsforskel om Tiendepligt, maa Tiendekommissionen ved Kendelse bestemme, hvilket Vederlag, der, saafremt den omhandlede Jord kendes tiendepligtig, deraf vil være at svare, har jeg anset mig foranlediget til at oplyse Tiendekommissionen, som formodentlig i næste Uge agter at komme til Vium Pastorat angaaende de her stedfindende Forhold, hvorledes den til Marsvinslund hørende Jord, efter min Formening ikke er fri for Tiendebyrde. — En Genpart af de i Præstearkivet, tilhørende den omhandlede Sag, oplysende Dokumenter, medfølger hoslagt, og saafremt De ønsker det, skal selve Dokumentet med Fornøjelse blive dem forevist.

Ærbødigst F. Krarup.

Som Svar paa Præstens Brev tilskrev Gaardens Ejer Tiendekommissionen for Lysgaard Herred saaledes:

Af en Skrivelse fra Pastor Krarup i Vium af 11. d. M. sér jeg, at han formener, at mig tilhørende gamle adelige Sædegaard Marsvinslund skulde være tiendepligtig, og at han i Henhold til det Cirkulære fra Kultusministeriet vil forlange Vederlaget for Tiende til Præsten bestemt ved Tiendekommissionens Kendelse. Da Hr. Pastoren har misforstaaet dette Cirkulære, maa jeg herved nedlægge Protest mod, at Tiendekommissionen befatter sig med min Gaards Jorder, i den anførte Anledning. Det hedder nemlig udtrykkelig i Ministeriets Cirkulære af 7. Juni d. A., at hvor der eksisterer tvivlsomme Spørgsmaal om Tiendepligt, da skal Præsten og Kirkeejeren gøre Indberetning om Sagen til Ministeriet, ledsaget med alle fornødne Oplysninger, for at Ministeriet kan sættes i Stand til at bedømme, hvorvidt der for Embedet eller Kirke maatte være Anledning til at faa et saadant Spørgsmaal afgjort ved Domstolene. Men da Sagen, mig vitterlig, ikke har været indsendt til denne Bedøm-

melse af Ministeriet, og der følgelig heller ikke eksisterer nogen Resolution fra Ministeriet, om Marsvinslunds Tiendepligt skal afgøres ved Domstolene, kan Tiendekommissionen følgelig heller ikke for Tiden have noget med Sagen at gøre, idet Hr. Pastorens Paastand ikke hertil er tilstrækkelig. Jeg finder mig saa meget mere opfordret til at fremkomme med denne Protest, som jeg ikke kan antage, at Ministeriet vil foranledige Retssag anlagt om det Spørgsmaal, som der ikke er mindste Spor af begrundet Ret paa Præstens Side.

Marsvinslund, den 14. Juli 1855. *A. Hansen.*

Der indløb nu følgende Skrivelse fra Tiendekommissionens Formand: Tiendekommissionen for Viborg Amts sydøstlige Distrikt agter at møde i Vium Skole førstkommende Fredag den 5. Oktbr. 1855, Kl. 10 Formiddag, for ifølge Loven af 14. April 1852 at bestemme et fast Vederlag for de i Vium Sogn ikke fastakkorderede Tiender. Efter Sogneforstanderskabets Indberetning til Kommissionen er Deres Ejendom »Marsvinslund« ansat under de, hvis Tiende ikke er fastakkorderet, hvorfor De herved tilsiges til at møde bemeldte Tid og Sted, medbringende Skattebog, Kort m. m.

Liselund, den 25. Septbr. 1855. *O. Nagel.*

Gaardens Ejer affordrede nu Kommissionens Formand en Afskrift af den Indberetning, som Sogneforstanderskabet skulde have givet, men denne blev ham nægtet i følgende Skrivelse:

Som Svar paa Deres Velædelheds ærede Brev af Gaars Dato angaaende en forønsket Udskrift af Sogneforstanderskabets Indberetning til Kommissionen om akkorderet tiendepligtigt Hartkorn i Vium Sogn, da anser jeg mig ikke berettiget til at meddele Udskriften af en saadan Indberetning, da Formandens Funktion med Hensyn til Udskrifter kun angaar Udskrifter af Forhandlingerne, der er indførte i Tiendekommissionens Protokol.

Ærbødigst *O. Nagel.*

At en saadan Indberetning, som den paaberaabte, kun eksisterede i Hr. Nagels Fantasi, vil vistnok fremgaa af Tiendekommissionens Protokol, naar den engang under en Proces kommer frem. — Marsvinslunds Ejer, som paa Grund af Alderdom og Affældighed ikke kunde møde selv for Kommissionen, lod møde ved Hr. Overretsprokurator Jespersen i Viborg, og ved denne gentage sin Erklæring, at han aldrig var krævet og aldrig havde svaret Tiende eller Vederlag derfor af Marsvinslund. Protest og Erklæring findes indført i Tiendekommissionens Protokol.

Enhver upartisk og uhildet fik Fornemmelsen af, at denne Tiendesag ikke blev behandlet med den Aabenhed, man fra den Side kunde og var berettiget til at vente.

Nu forløb 8 Aar, og Tiendesagen hvilede. Den 17. Juli 1860 døde Ejeren af Marsvinslund, Anders Hansen. Ved Testament efter ham kom hans Brodersøn, Peter Severin Hansen, i Besiddelse af Gaarden. Den 6. September 1863 underrettede Sognepræsten mundtlig Ejeren om, at han ved Skrivelse fra Stiftsøvrigheden i Aarhus af 13. Juli 1863 var bleven beordret til at anlægge Sag imod Gaardens Ejer, for om mulig ved Dom at faa Marsvinslund tilpligtet til at svare Tiende. Præsten laante saavel Stiftsøvrighedens nævnte Skrivelse til Gaardens Ejer, samt tre med denne Skrivelse følgende Dokumenter, eller rettere Seddellapper. Den 9. Decbr. f. A. tilbagesendtes disse Skrivelser og Dokumenter til Præsten, ledsaget af følgende Brev:

Hr. Pastor Krarup i Vium. Jeg har herved den Ære at tilbagesende Stiftsøvrighedens Skrivelse af 13. Juli og de tre i Stiftsarkivet fundne Haandskrifter, underskrevet Jørgen Marsvin 1652, 1654 og 1661, og aflægges Deres Velærværdighed min forbindtligste Tak for den Velvilje og Tillid, De har vist mig ved at udlaane mig disse, hvoraf kun det ene Dokument kan have nogen Hentydning til Tiendesvarelse af Marsvinslund eller Refusion deraf. — Jeg kan ikke tilbageholde den

Bemærkning i forbigaaende, at dette Dokument for at være ægte har et noget uanseligt Ydre, dersom et saadant fremkom udstedt i Nutiden, vilde dets Ægthed vist af de fleste betragtes som tvivlsom. Ingen god Mand, som det hed i Datiden, har undertegnet det til Vitterlighed. Adelsmandens Segl eller Brevmærke findes ej derpaa trykket; ja, betragt Papiret, hvorpaa det er skrevet.

Det hedder i Stiftsøvrighedens fornævnte Skrivelse, at den finder det rigtigst, at Sagen, betræffende Hovedgaarden Marsvinslunds Forpligtelse til at udrede Tiende til Sognepræsten i Vium, paany optages, og at der træffes Foranstaltninger fra Pastor Krarups Side til Sagsanlæg mod Ejeren af nævnte Gaard i Henhold til Kultusministeriets Skrivelse af 31. Marts 1856, og at der forventes Skridt fra Deres Velærværdigheds Side til Erhvervelse af fri Proces. Kan Proces ikke undgaas, da erklærer jeg for denne Sags Skyld intet Fjendskab imellem os. — Men den kan undgaas, derom tvivler jeg ikke, naar Sagen behandles ærlig fra begge Kanter. For at bidrage mit til at dette sker, skal jeg, saa godt, jeg formaar, uden at konsultere en Jurist, give alle de Oplysninger, jeg formaar, og dernæst komme til Præsternes Indberetninger om Kaldets Indtægter, saavidt jeg véd eksisterer der saadanne.

Som Dem bekendt er 1788, eller saa omtrent, mod den daværende Ejerinde af denne Gaard af Sognepræsten i Vium begyndt en Proces om denne Tiendesag, fri Proces til begge Parter var meddelt. se N. Blichers Topografi over Vium. Jeg kender ikke Udfaldet; men et Resultat maa der være kommet til, thi Præsten flyttede jo først flere Aar efter den Tid. Mulig indeholder Stiftskisten eller Præstearkivet Oplysninger herom, er det saa, hvorfor kommer disse da ikke frem?

Ved Forordningen af 2. Oktbr. 1802 blev det paabudt, at Tiendeyderen skulde for Skatteligningskommissionen, enhver for sit Vedkommende, opgive, hvad tiendeydende Hartkorn, han oppebær Tiende af. I

Amtsforvalterens Bøger fra den Tid, det befindes, er jeg villig til at skaffe Attest for, at Vium Sogns tiendeydende Hartkorn da er opgivet at være 88 Tdr. og nogle Skp., medens det med Præstegaarden og Marsvinslund udgør over 100 Tdr. — Hvorledes forklares dette? Er der ved Præstens Skatteopgivelse begaaet Underslæb?

Marsvinslund har i Lighed med andre Frigaarde stedse baaret disses Byrder. Den har svaret Konsumtion, den har svaret Arealskat, den har svaret Skriverpenge til Amtsforsvalteren. Ved hans Majestæts Rejser i Provinserne har den afgivet Forspandsheste. Det her anførte er jeg villig til at levere Bevis for. — Ved Aar 1737, eller saa omtrent, blev denne Gaard solgt fra af dennes daværende Ejer, Steen Jørgensen, med alle de Herligheder og Rettigheder, som en fri Hovedgaard da havde, Skødet er her til Stede. Dog forbeholdt Steen Jørgensen sig Jågtretten. Havde upriviligeret Hartkorn Jågtret? 1745 afkøbte Marsvinslunds Ejer, Steen Jørgensen, denne Jågtret, Skødet er her til Stede. Det forekommer mig, Hr. Pastor, at disse af mig her opgivne uforkastelige Data har nok saa megen Vægt, som det heri nævnte af Jørgen Marsvin under tegnede Papir, hvis Ægthed under en Procedure rimeligvis ej vil vorde ubestridt. Lad os engang, saa godt gørligt er, betragte Sagen som os personlig uvedkommende; jeg tror vi kunde. Lad os antage, vi i denne Sag skulde være Voldgiftsmænd, Retten eller Dommeren vil, tror jeg, komme til at behandle denne Sag mere som Nævninger end som Jurister. Tror De, vor Kendelse kunde blive nogen anden, selv om Dokumentets Ægthed konstateredes, selvom dermed er ment andre Præster end ham, der ved dets Udstedelse var i Kaldet, thi dette fremgaar ikke tydeligt, ved denne: »Det Krav, som Præsten i Vium fremkommer med, bør bortfalde.« Thi jeg tror, det Spørgsmaal maa komme med til Besvarelse, om en Mand bør fortrædiges og forulempes af det offentlige, bør hans Fred og Ro forstyr-

res for at faa en mere end tvivlsom Sag anerkendt eller underkendt, og det af Dem, som er Fredens og Forligshedens Forkynder; samt skal Alders Hævd være intet, og hvorledes staar det til med Adkomsten til Ejendom her i Landet? Ja, Hr. Pastor, med Deres Rettigheder.

Thi er det min ærbødige Begæring til Dem, Hr. Pastor, at De vil lade denne min Skrivelse ledsage Deres Ansøgning om fri Proces; thi jeg tror da at have gjort mit til at forliges med min Modstander, medens jeg er med ham paa Vejen.

Marsvinslund, den 9. Septbr. 1863.

Deres hengivne *P. S. Hansen.*

Fra Præsten fremkom nedenstaaende Brev:

Hr. Proprietær Hansen. Idet jeg ikke undlader at takke Dem for Deres, for flere Uger siden, til mig sendte Skrivelse, angaaende den beviste marsvinslundske Tiendepligt og Refusion, og navnlig fordi De saa velvilligt og aabent meddeler mig den simple Bemærkning, at — med Hensyn til Deres Opfordring til mig — vise mig i Gerningen som en Fredens Mand, hvortil visselig mit eget Hjerte ogsaa tilskynder mig; saa er det rigtig nok lettest at slutte Fred og blive enig, naar ens Modpart tilstaar og indrømmer alt, hvad der forlanges. — Jeg, som her af det offentlige og ikke efter eget Ønske er sat til at værne en Institutions Interesser, ønsker først, førend jeg kan fatte en afgørende Beslutning om min Fremgangsmaade i denne Sag, saa fuldkomment som muligt at kende alt, hvad der paa nogen Maade kan vedrøre denne og kan tjene til Oplysning herom, hvorfor jeg tillader mig at gentage et til Dem tidligere, mindelig henvendt Ønske om, enten til Laans paa en meget kort Tid, eller i tro Afskrift, at maatte meddeles det Skøde af Marsvinslund af omtrent 1730, som skal være i Deres Besiddelse.

Vium Præstegaard, den 9. Decbr. 1863.

F. Krarup.

Marsvinslunds Ejer gav Præsten følgende Svar paa ovenstaaende Skrivelse:

Hr. Pastor Krarup i Vium. Det i Deres ærede af 9. d. M. begærte Jagtskøde følger hermed i bekræftet Afskrift. Er de Oplysninger, som jeg nu har meddelt, ikke tilstrækkelige, da er flere unødvendige, og jeg tager da imod en Proces, naar andet ikke kan være, idet det forekommer mig, at jeg nu har gjort mit for at undgaa den, og ser derfor trøstigt Udfaldet i Møde, kommer det først dertil, da værger enhver af os sig med de Vaaben, han har i Hænde, naar disse er hæderlige. — Jeg haaber derfor, at det ved Sagens Ende vil staa lige saa tydelig for mig, som nu ved dens Begyndelse, at det er en offentlig Institutions og ikke Deres egen Interesse, De ved denne Lejlighed vil varetage, og tvivler derfor heller ikke om, at de Dem med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 13. Juni fra Stiftsarkivet sendte tre Dokumenter vil blive benyttet i samme Omfang. Thi sker det ikke af Dem, vil det ske af mig. Forord giver ingen Misforstaaelse.

Marsvinslund, den 13. Decbr. 1863.

P. S. Hansen.

Den forestaaende Proces blev til intet, da Pastor Krarup blev forflyttet til Lønborg, og intet videre passerede om denne Tiendesag, naar undtages en Samtale imellem den efterfølgende Præst og Gaardens Ejer. Præsten mente, at Marsvinslunds Ejer maatte være en underlig Mand, der ikke vilde svare Tiende. Han erholdt da dette Svar af Ejeren, idet denne viste paa de forrige Ejeres Grave: »Dér ligger de, hvis Æres fødte Værge siger: Naar Folk gaar til Kirke, Hr. Pastor, skal de ikke sige, dér ligger de, som ikke vilde svare Kirken, hvad Kirken kunde tilkomme; jeg svarer ikke et Bygkorn, forinden jeg dertil er tilpligtet ved Højesteretsdom.«

Den egentlige Grund til, at Sagen hviler, er en ganske anden, end man skulde tro; thi som det fremgaar af foranførte Brev til Pastor Krarup, dateret 4. Septbr. 1863, medfulgte deri Stiftsøvrighedens Skrivelse af 13. Juni til Præsten, tre Haandskrifter fra 1652, 1654 og

1661; kun det fra 1652 vedrører Marsvinslund, det fra 1654 omtaler Duelund og det fra 1661 Liselund. Duelund ejes for Øjeblikket af en Svigersøn til Biskoppen i Aarhus. Da Ejeren af Gaarden nu hver Dag gik i Uvished og Spænding og ventede at blive stævnet, tog han til Duelund og spurgte Ejeren dér, om han havde hørt Ordren var kommet, at han skulde sagsøges til Tiendesvarelse til Præsten i Vium. Han svarede, at han vidste en saadan Ordre var kommen for længe siden. Marsvinslunds Ejer svarede da: »Men hvad De formodentlig ikke véd, det er, at lignende Dokumenter, som det, hvorpaa Præsten vil begrunde sit Søgmaal mod mig, ogsaa er til Stede for Duelunds Vedkommende. Men Forholdet er meget værre; thi Sagen for mit Vedkommende kan komme til at dreje sig om 10 Skp. Rug, 10 Skp. Byg og 20 Skp. Havre, medens det for Duelund vil gælde fuld Tiende af hele Gaarden«. Ejeren af Duelund svarede: »Min Gaard er en gammel Hovedgaard«. »Ja,« gensvarede Hansen, »fra 1802, men min er meget ældre, den er bygget 1652; den har altsaa været færdig længe; den i Christian den Femtes Lov bestemte Tid 1660, som tydelig og klart giver Tiendefrihed til hver Sædegaard, som er oprettet forinden; under en Proces kan jeg ikke fordølge min Viden om dette«. — I hvorvel denne Samtale havde den forønskede Virkning, skulde den ikke have været anført hér, naar der ikke kunde næres Mistanke om, at de tre af Jørgen Marsvin undertegnede Haandskrifter ikke alle tre kommer for Dagens Lys mere; thi det synes, efter alt hvad der foreligger, at ikkun det fra 1652 var fremme, da Niels Blicher gjorde sit Tilløb til Sagsanlæg, og naar man kender de daværende Forhold, er dette til at forklare. Duelund og Liselund, der er Parcelgaarde fra Aunsbjerg, var den Gang ikke byggede. Aunsbjerg ejedes da af Etatsraad Steen de Steensen, der kaldede Blicher til Præst i Vium og var Præstens Velgører i mere end den Henseende. Steensen blev ved Giftermaal Blichers Slægtning. Blicher op-

kaldte sin ældste Søn efter Etatsraaden, der opdrog Drengen, den senere Digter Steen Steensen Blicher.

Anm.! Steen Steensen Blicher siger i den af ham udgivne Beskrivelse over Viborg Amt, der udkom paa Landhusholdningsselskabets Forlag, at Hovedgaarden Marsvinslund er tiendefri; hvorledes forklares dette og hans Faders Proces med Enkemadam Clementin?

Sogneraadet for Vium Pastorat anfører i dets Kendelse over P. S. Hansens Skatteklage af Aaret 1878, at Gaarden er tiendefri. Denne Kendelse maa findes i Amsraadets Arkiv. — Skulde denne Mistanke i Tiden vise sig at have været rigtig, da vil ligeledes oplyse, at disse tre Dokumenter er reserverede (forvarede) i Stiftsarkivet under N. 441, 442 og 443; dog bør man ikke være fuldt forvisset om, at disse Tal er rigtige, men det gør mindre til Sagen: thi i det venstre Hjørne af dem alle staar det N., under hvilket de er reserverede, og naar det fra 1652, som omtaler Marsvinslund, kommer frem, da kan der af dette ses, om der er taget fejl af Tallene, og de andre to kan da søges i Rækkefølgen frem eller tilbage; det vil en dygtig Prokurator let kunde magte.

Nu kan det vel være Fieren af denne Gaard, Sagen gaar ham med eller imod, ligegyldigt og nytte ham lidet, om han faar andre med sig ind i en Proces' Ubehageligheder, og det kan maaske faa Udseende af en vis Skadefryd, at vi her saa omstændeligt har beskrevet Ejerens Samtale med Ejeren af Duelund, og hvad derefter følger om Blichers formodede Grunde til ikke at fremkomme med de to Dokumenter. De, som vil dømme saaledes, giver jeg at betænke, at man meget godt kan have en Fornemmelse af at blive uhæderlig behandlet, uden at man ligefrem kan give en Fornemmelse Form eller Skikkelse.

Efter hvad der her er anført, skal de kommende Ejere af Marsvinslund ikke være saa ganske trygge: thi, som det vil sees af anførte, begyndte Præsten først med Enkemadam Clementin, lod saa Sagen hvile i 60

Aar, indtil A. Hansen, som hun ægtede, var en Olding, og P. S. Hansen havde ikke været her ret længe, før der blev taget fat paa ham, og det kan med Føje forventes, at det saaledes vil vedblive med smaa Forsøg, naar Gaarden skifter Ejer, eller Sognet Præst, eller en gunstig Lejlighed indtræffer, hvorved det kunde faa Skin af, at der paahvilede Marsvinslund en saadan Forpligtelse overfor Præstekaldet. — En saadan Smule Lejlighed blev med Begærlighed grebet, med Redebonhed røgtet og sat i Scene, da Nannest og Smaaredsel skulde bestemmes til fast Afgift i Byg. Loven bestemte, at hvem, der de sidste 10 Aar havde ydet Kyllinger, Æg og andre Smaapillerier til Præsten, skulde derfor i Fremtiden yde et bestemt Maal Byg. Men hvem der ingen Kyllinger, Æg etc. havde ydet, var fri. Nu er det saa vist som Amen i Kirken, at Marsvinslund var fri, saavist som intet af slige Ting nogensinde har været ydet til Præsten i Vium. Men Lejligheden, den gode Lejlighed, var for fristende. Marsvinslunds Ejer, P. S. Hansen, mødte for Kommissionen uden at være tilsagt, og at han ikke havde regnet fejl fremgaar af nedenstaaende Udskrift af Nannestprotokollen, hvoraf en bekræftet Afskrift findes i Gaardens Arkiv, saalydende:

Ekstrakt Afskrift af den autoriserede Protokol til Brug for de Kommissioner, der i Medfør af § 3 i Lov af 19. Febr. 1861 om Forandring i Udredelsen af Tien-deafgivelsen for Føl, Kalve, Lam, Kid og Bisværme, samt Smaaredsel m. m. vil være at nedsætte i Viborg Amtsraadskreds.

Aaret 1865, den 24. Marts, mødte i Vium Skole Viborg Amts Kvægtiende- og Smaaredselskommission for i Henhold til Lov af 19. Febr. 1861 og efter passeret Indvarsling til dette Møde at tage Smaaredsel og Kvægtiende af Vium Sogn under Behandling. Kommissionens Formand, Landvæsenskommissær Bruun, og det af Kultusministeriet udnævnte Medlem, Kammerraad Nagel, var til Stede, hvorimod det af Sogne-

forstanderskabet valgte Medlem, Gaardejer Jakob Madsen, havde anmeldt Forfald, samt Forstanderskabets Formand, der havde anmodet Sognefoged Rasmus Jensen af Sjørlev om at tiltræde Kommissionen, og denne var mødt. Ligeledes var til Stede Hr. Pastor Bruun, som Oppebærer af Smaaredselen og Præstetienden i Vium Sogn. — Blandt Yderne var ogsaa opført Marsvinslund. Med Hensyn til Marsvinslund, da bad Proprietær Hansen tilført Protokollen: Først maatte han udtale sin Forundring over, at Kommissionen befattede sig med hans Gaards Ansættelse til Nannest eller Smaaredsels Ydelse, da der intet forelaa og intet kunde foreligge, som kunde give den Skygge af Foranledning dertil, og dernæst som Følge deraf maatte han paa det bestemteste protestere imod nogen som helst Afgifts Svarelse af Nannest eller Smaaredsel af hans Hovedgaardsjorder eller disses Hartkorn, ligesom ogsaa mod nogensomhelst Omkostning i Anledning af, hvad her er passeret. — Pastor Bruun maatte lige overfor ovenstaaende paa Embeds Vegne reservere dets Ret til Smaaredsel af Marsvinslund, der formentlig maatte være pligtig til denne Ydelse. — Paa Grund af disse Tilføjelser maatte Kommissionen i Henhold til Lovens § 6 henvise Afgørelsen af Sagen om Marsvinslunds Ydelsespligt til Rettens Afgørelse, forinden videre fra Kommissionens Side foretages i denne Sag.

Marsvinslunds Skovsager.

Skoven, der ligger i usammenhængende Strækninger, bestaar tildels af Bøg, Eg og en Del andre løse Træsarter, saasom Lilje Esp og Esk, medens Krattet langs Engene og Sumpene bestaar udelukkende af Birk. Om denne Skovs Indhegning og Fredning førtes der i en Del Aar nogen Strid med Forstvæsenet. Først blev det Gaardens Ejer paalagt inden en vis Frist at indhegne Skoven eller de saakaldte Lunde ved Vium. Derpaa svarede Gaardens Ejer, at Marsvinslunds Skove og Lundene ved Vium var to forskellige

Skovstrækninger, de sidste var forlængst forsvundne, Rødderne fandtes endnu, men som Hegn om Bøndernes Kaalgaarde, og Marsvinslund Skov var ingen Fredskov, og havde som Følge deraf ingen Forpligtelse til at være indhegnet. Derefter indberettede Kammerjunker Sporon til Ministeriet, at da ingensomhelst Selvbesaaning fandt Sted i Marsvinslund Skov, var en Omregulering og Indhegning en Nødvendighed. Hvor- efter han og Stiftsamtmand, Kammerherre Rosenkrants kom hertil for at undersøge Sagen, og de for-drede Ejeren til at lade Skoven erklære for Fredskov. Denne svarede, at han hverken kunde eller vilde, og han behøvede det heller ikke. Dermed synes Sagen at være bortfaldet, da man ikke hørte noget til den siden.

Marsvinslunds Vejvæsen.

Til Hovedgaarden Marsvinslund fører tre saakaldte Vadesteder: Grundvad mod Vest, Skidenvad mod Syd og Lægdsvad mod Øst. Om der i fordums Tid har været andre Overgange eller Samfærdselsmidler til denne Gaard er højst sandsynligt. I hvert Tilfælde har Vejene alle Tider været af yderst slet Tilstand indtil for faa Aar tilbage, da der blev indkastet en paa Regulativet. At der maatte søges længe derom og føres megen Skriveri med Sogneraadet, forinden det kom saavidt, er en selvfølgelig Ting. Dog er det ikke Meningen her at anføre disse, men kun at omtale en Strid, der blev ført med Sogneraadet om en Skole- og Kirkesti fra Gaarden til Vium. Efter hvad Traditionen beretter har der fra Arildstid været en Kirkesti fra Gaarden til Vium; men da den ved Tørvegrave og opkastede Grøfter var gjort usikker til at færdes ad, tilskrev Gaardens Ejer Sogneraadet for Vium Pastorat saaledes:

Til Sogneraadet for Vium Pastorat. Kirkestien fra Marsvinslund til Vium er ved Tørvegravning gjort ufremkommelig, i hvorvel Kortene over de paagældende Ejendomme maa paavise Linien for Stien. Da jeg

nødig vil have Søgmaal, naar det kan undgaaes, saa tillader jeg mig herved at spørge, om Sogneraadet vil behandle den Sag som Forligsmægler ved dets Medlemmer. Tror Raadet at kunne inllade sig herpaa, da beder jeg Gaardmændene, Christen Christoffersen og Jens Jensen Smed, tilligemed mig indvarslede til et Møde paa Aastedet. Tiden kan være efter Raadets Lejlighed.

Marsvinslund, den 30. August 1873.

P. S. Hansen.

Raadet mødte paa Aastedet ved Formanden og et Medlem. Men da Christen Christoffersen og Jens Jensen Smed erklærede, at der ikke paahvilede deres Ejendomme nogen Forpligtelse til at udlægge en Kirkesti til Marsvinslund, blev Forlig ikke opnaaet.

Marsvinslunds Ejer tilskrev derpaa Viborg Amtsraad saaledes:

Under 30. August forrige Aar tilskrev jeg Sogneraadet for Vium, Sjørlev og Almind saaledes: Kirkestien fra Marsvinslund til Vium er ved Tørvegravning gjort ufremkommelig, i hvorvel Kortene over de paagældende Ejendomme maa paavise Linien for Stien. Da jeg nødig vil have Søgmaal, naar det kan undgaaes, saa tillader jeg herved at spørge, om Sogneraadet vil behandle denne Sag som Forligsmægler. Tror Raadet at kunne inllade sig herpaa, da beder jeg Gaardmændene Christen Christoffersen og Jens Jensen Smed tilligemed mig indvarslede til et Møde paa Aastedet. De to Gaardmænd, der var mødte, erklærede, at de ikke ligefrem havde forbudt mig Færdsel over deres Ejendomme, men jeg maatte færdes, hvor jeg kunde, og da der ingen Sti var afsat paa deres Kopikort, det eneste Kort, vilde de ikke indgaa nogen skriftlig Forpligtelse, hvorved de kom til at udlægge Kirke- og Skolesti for min Gaard.

Da nu det Uføre, hvorover vi maa færdes, naar det en enkelt Gang er bydende Nødvendighed at faa Bud til Kirke- og Skolebyen, hvorunder Gaarden er

henlagt, allerede for kort Tid siden har krævet et Menneskeliv, idet en Dreng, som var her i Tjeneste, druknede, hvorom Fogedprotokollen giver Oplysning, saa maa jeg bede Aamtsraadet, saafremt saadant hører under dettes Ressord, at træffe Foranstaltninger til, at Gaarden med dens seks underliggende erholder Skole- og Kirkesti, og det en saadan, at ikke flere Menneskeliv resikeres eller mistes.

Marsvinslund, dn 7. Marts 1874.

P. S. Hansen.

Herpaa gav Stiftamtet følgende Svar: Efter at have modtaget Sogneraadets Erklæring af 3. d. M. med Hensyn til den fra Marsvinslund til Vium førende Gangsti, meddeles tjenstlig, at af samme fremgaar, at da den nævnte Gangsti ikke er optaget paa Regulativet efter Lov af 4. Juli 1850, er den som Følge deraf ikke det offentlige Tilsyn undergivet. Hvorhos de Vedkommende maa søge deres formentlige Ret gjort gældende ved Domstolene.

Viborg Stiftamt, den 23. Juli 1874.

Rosenkrants.

Paa denne Skrivelse gav P. S. Hansen følgende Svar:

Til det høje kgl. Stiftamt. Sogneraadet for Vium m. fl. Sogne har meddelt mig Stiftamtets Skrivelse af 23. Juli d. A. Denne Skrivelse henviser mig til at søge min formentlige Ret til en Kirke- og Skolesti fra Marsvinslund til Vium ved Domstolene paa Grund af, at den ikke er optaget paa Regulativet efter Lov af 4. Juli 1850.

Ifølge indhentet Oplysning fra Sogneraadet eksisterer der intet Regulativ over Skole- og Kirkestier for denne Kommunes Vedkommende. Jeg tillader mig derfor ærbødigst at bede det høje Stiftamt om, at Sogneraadet snarest maatte erholde Tilhold om at lade Loven af 4. Juli 1850 ske Fyldest derved, at Sogneraadet snarest udarbejder et Regulativ over Gangstier, og at

Skole- og Kirkestien fra Marsvinslund maa blive optaget derpaa.

Marsvinslund, den 15. August 1874.

Ærbødigst *P. S. Hansen.*

Sogneraadet erholdt derpaa Tilhold om at udfærdige et Regulativ over Gangstier i Kommunen, og Hansen indsendte atter et Andragende til Sogneraadet: Idet jeg herved anmoder Sogneraadet om, at en Kirke- og Skolesti fra Marsvinslund til Vium vorder optaget paa Regulativet over offentlige Stier i Kommunen, der den 1. Januar d. A. er fremlagt, udbeder jeg mig Sogneraadets Tilstaaelse for, at denne Begæring er fremkommen i rette Tid, meddelt paa medfølgende Genpart.

Marsvinslund, den 7. Januar 1875.

P. S. Hansen.

Men Sogneraadet optog ikke Stien paa Regulativet, og Hansen maatte derfor atter andrage Amtet derom. Dette optog nu Stien; men Sogneraadet nægtede nu at udlægge den, og paaberaabte sig paa at ville indanke Sagen for Ministeriet paa Grund af Meningsulighed om Lovens Fortolkning. Amtsraadet vedtog nu at paalægge Sogneraadet en daglig Mulkt paa 4 Kr., indtil Stien blev udlagt. Dette nødte Sogneraadet til uden Ophold at opfylde sin Pligt. Det udlagde Stien og indberettede derpaa følgende til Stiftamtet: I Henhold til Stiftamtets Skrivelse af 31. Maj d. A. angaaende Gangstien fra Marsvinslund til Vium var Sogneraadet mødt paa bemeldte Sti den 7. Juni d. A. Parterne var ogsaa mødt, og der blev indgaaet følgende mindelige Overenskomst: Hr. Hansen flytter sit Gangtræ over Grøften mellem Marsvinslund og Vium Jorder ca. 16 Favne længere mod Sydøst, og derfra udlægges en Sti paa den nordøstlige Side af Jens Jensen Smeds Moselod, saaledes at den følger den nordvestlige Side af Skellet mellem ham og Christen Simonsens Enke, ca. 60 Favne til en stor Sten, hvor den sættes over paa Christen Simonsens Enkes Moselod og følger den sydøstlige Side af samme Skel, indtil den støder

til en Markvej mellem Mosen og Gravers Jensens Mark. Dette Stykke fra Marsvinslund Skel til bemeldte Markvej udlægges Stien paa tre Alens Bredde. Herpaa følger Hr. Hansen bemeldte Vej i sydøstlig Retning til Gravers Jensens Markvej, som han saa følger. Vejen gaar i sydøstlig Retning, men har en Bugt oppe paa Marken, som Gravers Jensen indgik paa at rette, saaledes at Vejen omtrent faar en lige Retning til den falder i Regulativ Vejen Nr. 1 lidt Norden for en Bugt paa Vejen, eller efter Villum Madsens Sted, lige Vest for Vejen, som Hr. Hansen følger til Vium. Gravers Jensen indgik paa at udlægge en ensporet Vej, tilligemed Jens Jensen Smed. og Christen Simonsens Enke, paa de Vilkaar, at de vil udlægge Stien uden Betaling, men at Stien eller Færdselen kun blev for Marsvinslund, da der ingen andre har Brug for den, og at de tillige selv er berettiget til Færdsel paa Stien, og at Stiens Vedligeholdelse er dem uvedkommende, men maa paa hvile Kommunen. Hr. Hansen var til Stede og erklærede sig fuldkommen tilfreds med Afgørelsen paa denne Maade. — Sagen indstilles saaledes til det kongelige Stiftamt med Anmodning om at meddele Sogneraadet, om Stiftamtet eller Amtsraadet har noget imod den tagne Bestemmelse at erindre, hvis ikke, er Sogneraadet villigt til at optage Stien paa Regulativet.

10. Juni 1875.

P. S. V.: *A. Jensen.*

Paa denne Indberetning udbad Stiftamtet sig Erklæring fra Hansen, som blev givet:

Det høje kgl. Stiftamt i Viborg. Over hoslagte Indberetning fra Vium Pastorats Sogneraad af 10. Juni d. A. angaaende Forliget om og Retningen af Kirkestien fra Marsvinslund til Vium har Stiftamtet forlangt min Erklæring, og skal jeg derfor ikke unnlade at meddele. Den i Sogneraadets Skrivelse betegnede Retning blev vedtaget saavel af Lodsejerne som af mig under den Betingelse, at Stien blev optaget paa Regulativet fra i Aar, og at Stien er udlagt for Marsvinslunds

fremtidige Ejere og dens underliggende, og ikke alene for mig, samt at Overenskomsten blev indført i Sogneraadets Forhandlingsprotokol og forsynet med samtlige paagældendes Underskrift.

Marsvinslund, den 22. Juni 1875.

Ærbødigst *P. S. Hansen.*

Hermed endte denne Strid, og Marsvinslund beholdt sin Skole- og Kirkesti udlagt.

Marsvinslunds Pligt til Klokkeringning ved Kongens Død.

Angaaende denne Sag foreligger der Skrivelse fra Herredsfogden:

Højstærede Hr. Hansen. Sognefogden i Vium har klaget over, at De og Husmænd undslaar Dem for at forrette Ringning i Anledning af Kongens Død. — Da nu Marsvinslund betragtet fra den allerfordelagtigste Side næppe kan blive andet end en ukomplet Sædegaard, og da en saadan ikke er fri for de Byrder, som i Almindelighed hviler paa Hartkorn, saa er det indlysende, at Ringning af Dem bør ske. Nødig vil jeg give Anledning til Undersøgelse, hvis Gavnlighed eller Skadelighed i andre Henseender for Marsvinslund man ikke saa let skal kunne forudse.

Hinge, den 7. Maj 1803.

Med Højagtelse Deres *Holstein.*

Herpaa gav Marsvinslunds Ejer, A. Hansen, følgende Svar:

Hvad enten man betragter Marsvinslund fra en fordelagtig eller ufordelagtig Side, saa er og bliver den dog altid en Hoved- og Sædegaard, og som saadan har vore Konger og de høje Collegier stedse anerkendt den. Aldrig har den derfor afgivet Hjælp til Kirkeklokkers Ringning, naar nogen af de høje kongelige Personer er ved Døden afgaaede, hvilket endnu er Tilfældet med saadanne Gaarde andre Steder her i Landet. — Da nu Deres Velædelhed formener, at Ringning i Anledning af Kongens Død af mig bør ske, saa vil jeg heller ikke

nægte den, saa meget mere, som jeg er overbevist om, at Deres Formening ikke er grundet paa Føjelighed overfor Sognefogden eller paa Uvilje mod mig. Men da jeg har gjort en Del mere Vagthold ved Hr. Grøn-bæk, end jeg kan tilkomme, var det, at Sognefogden i Begyndelsen beordrede to Karle herfra ad Gangen, og derimod fra de andre Beboere kun fordrede én Karl, hvad enten de havde 1 Skp., 3, 5 eller 7 Tdr. Hartkorn, og vil man end indvende, at denne Gaard har det største Hartkorn, saa svares dertil, at de tre paa Gaardens Mark værende Huse har i samme Tid gjort ligesaa megen Vagthold som en hel Gaard.

Jeg indstiller derfor til Deres Velædelheds retsindige Bedømmelse, om jeg ikke nu ved Kirkeklokkens Ringning bør godtgøres det Vagthold, som jeg har gjort for meget.

Marsvinslund, den 12. Maj 1808.

A. Hansen.

Den omtalte Vagt er sandsynligvis holdt over Daniel Grønbech, Niels Blichers Eftermand, der var Sognepræst i Vium og Lysgaard fra 1796 til 1807, og som blev sindssyg i Embedet.

I et Mindeskrift skriver afdøde Pastor Lund, Vium:

Marsvinslund ligger lidt over $1\frac{1}{2}$ Mil Syd for Viborg i Vium Sogn, Lysgaard Herred, adskilt fra det øvrige Sogn ved en Kær- og Mose-Strækning, hvorimod dens Jorder uden saadant naturligt Skel er sammenhængende med Almind Sogn mod Nord og med Sjørsløv Sogn mod Øst. Den Del dens Jorder, som ligger Sjørsløv Sogn nærmest, er dog nu fraskilt Gaarden og hører til to Afbyggersteder; den nordvestlige Del er bebygget med tre Huse, som dog endnu ejes af Gaarden og er bortfæstede eller bortforpagtede.

Marsvinslund har nu 11 Tønder 1 Skp. Hartkorn, som drives under Gaarden, bestaaende af Ager og Eng, noget lidt uopdyrket Hede og Krat, samt ca. 40 Tdr.

Land Skov, hvori nu ikke findes mange gamle og store Træer; dog viste H. J. Hansen til besøgende en Bøg ved Gaarden, som han vistnok havde Ret i er det største Træ i Lysgaard Herred, ialt Fald den største Bøg. Gaarden, fornemmelig Hovedbygningen, ligger inde i Skoven, Haven Syd for. I denne skraaner Jordsmonnet mod Syd mellem Skov ned til den lave Strækning, som skiller Gaarden fra Vium Byes Marker; og fra Haven, som er betydelig udvidet og forskønnet af Landstingsmand H. J. Hansen, er der en smuk Udsigt til Vium og til Aunsbjerg og Liselund Skove. En Del af denne lave Strækning dannede tidligere Baastrup Sø, hvoraf den sidste Rest først er udtørret for en Snes Aar siden. Over Vium Byes østlige Jorder har en træplanted Vej engang forbundet Aunsbjerg og Marsvinslund. Dette hænger sammen med, at Gaardenes Historie ogsaa er forbundet.

Marsvinslunds Jorder var nemlig tidligere Bønderjord. Her laa fire Gaarde, som hed Baadstrup, som Gaarden endnu ofte kaldes i den omboende Befolkningens Mund. Disse fire Gaarde ejedes af Hovedgaarden Aunsbjerg og gjorde Hoveri til den. Aunsbjergs Besidder, Jørgen Marsvin, nedlagde i 1654 Baastrup By, nedrev Gaardene og byggede Avlsgaarden, som han gav Navn efter sig selv. Da han allerede 1655 solgte Aunsbjerg til Rigsmarsken Anders Bille, tog han rimeligvis Bolig paa Marsvinslund. Hans godsejerlige Voldshandling mod de fire Bønder er humoristisk skildret i den bekendte Fortælling om Pe Sow i St. St. Blichers »E Bindstouw«.

Marsvinslund gør et ret anseligt Indtryk, navnlig ved sin store Gaardsplads med betydelig Afstand mellem Ladegaarden og Hovedbygningen. Denne sidste er endnu til Dels den gamle af Jørgen Marsvin opførte; den er bygget af Bindingsværk med en Kvist, og i denne er et Gaardur, hvis Slag høres viden om.

Skønt Marsvinslund saaledes ikke er af de meget gamle Gaarde, hvis Historie kan føres tilbage til Mid-

delalderens Mørke, har den dog noget af gamle Gaardes Tilbehør i overtroiske Sagn om hemmelig Færden i Gaard og Skov, og H. J. Hansen mente selv at have iagttaget noget uforklarligt Pusleri, navnlig i Hestestalden.

Naar vi skal gøre Rede for Slægten Hansen og dens Liv paa Marsvinslund, maa vi begynde med Aaret 1788, da Enkemadam Clementin købte Gaarden. Hun havde ingen Børn, men var formuende. Niels Blicher omtaler hende i sin Topografi som »bemidlet«, og der gaar det Sagn, at da Folk gjorde hende opmærksom paa, at Marsvinslund var en noget mager Gaard med megen uopdyrket Hede, dertil forsømt og forfalden, svarede hun: »Det gør ikke noget, kan den ikke føde mig, saa kan jeg føde den«. Ved den Tid, Madam Clementin blev Ejer af Marsvinslund, voksede i Landsbyen Mellerup ved Randers Fjord, 2 Mil Nordøst for Randers, i den Gaard, som nu i mange Aar har været ejet af Sognefoged August Boldsen, to Brødre op, hvis Navn var Anders og Mads Hansen. Mads Hansen overtog Gaarden efter sin Fader. Anders maa være bleven holdt frem til Kyndighed i det større Landbrug, thi henved Aar 1800 var han bleven Forvalter paa Aunbjerg. Her kom Madam Clementin til at kende og fatte Tillid til ham, og i Aaret 1800 blev han gift med hende og saaledes Ejer af Marsvinslund; han har da været 29 Aar. Heller ikke af dette Ægteskab blev der levende Børn. Der var engang Haab derom, men det Barn, der ventedes, kom dødt til Verden. Naar man véd det, er det vemodigt mellem de mange smukke og kostbare Dragter, der findes paa Marsvinslund fra Madame Clementins Tid, ogsaa at se et nydeligt Kristentøj, der var beredt for det Barn, som aldrig kom til at bære det. Mads Hansen i Mellerup havde derimod en Søn, Peter Severin Hansen. Da Mads Hansen døde, medens Peter Severin var lille, og hans Enke igen giftede sig med en Mand ved Navn Boldsen, blev det saaledes, at deres Søn fik Gaarden og ejer den endnu.

Peter Severin Hansen gik derimod til Søs, sejlede i 3 Aar og døjede meget ondt, blev haardt behandlet; han glemte aldrig, hvorledes han blev tugtet, da han som Skibsdreng var kommen til at kaste nogle Skeer bort, og to Gange led Skibet, han fo'r paa, Skibbrud. Derefter kom han til Handelen og var ved denne Levevej i 9 Aar, men saa tog Farbroderen, Anders Hansen paa Marsvinslund, ham til sig; hos ham satte han sig ind i Landvæsenet, blev siden Forvalter, dernæst selvstændig Bestyrer, og ved Anders Hansens Død i Aaret 1860 i Følge Testamente hans Arving og Ejer af Marsvinslund. Anders Hansen havde vel ikke været nogen Fremskridts-Landmand, og store Arealer af Marsvinslunds Jorder laa endnu i Hede, skønt de kunde blive skikkelig god Agerjord, og kun omtrent en Fjerdedel, 90 Tønder Land, var under Plov; men paa Grund af gammel Formue og stor Sparsommelighed var der dog Penge til Gaarden, og dette satte Peter Severin Hansen i Stand til at bringe Landbruget betydeligt op, saa Gaardens Udbytte efterhaanden øgedes overmaade meget.

Peter Severin Hansen var i det hele en oplyst og dygtig Mand, og man kan høre mange sige, at han var god at søge for hvem, der trængte til Raad eller Hjælp. Men med sit videre Syn og sin Oplysning forbandt han et jævnt Væsen, og der gaar morsomme Historier om, at fremmede Folk tog ham for et Tyende paa Gaarden, og at han til en Tid lod dem blive i Troen. Adskillige Aar før han blev Ejer af Marsvinslund, havde han giftet sig, nemlig i Aaret 1848. Hans Hustru hed Semine Grønbech, hun var Datter af Murermester Laurits Simonsen Grønbech og Hustru Cecilie Pedersdatter i Viborg og var kommen til Marsvinslund som Husjomfru. I dette Ægteskab fødtes to Børn, Datteren Madsine, født den 24. Febr. 1849, siden 1883 gift med Jakob Nielsen, Ejer af Gaarden Vester-skov i Levring Sogn, og Hans Jakob Hansen, født den 9. August 1855.

Hans Jakob Hansen tilbragte hele sin Barndom og Ungdom paa Marsvinslund, ligesom han senere havde sit Hjem dér. Han blev undervist af Huslærere, først en Seminarist, senere en juridisk Kandidat Bay, der siden blev Birkedommer paa Læsø. Naar han ofte klagede over, at han ikke havde været flittig til at læse, maa det dog ogsaa bemærkes, at den førstnævnte af hans Lærere nok daarlig har forstaaet sin Kunst, thi han vilde banke Kundskaberne ind i Drengen, maaske efter den gamle Grundsætning: for den Pris har jeg købt min Lærdom, for den sælger jeg den igen. Vi, som har kendt Hansens bløde Sind og véd, hvor utrættelig han siden søgte at skaffe sig Kundskaber, kan ikke tro andet, end at en saadan Fremgangsmaade, særlig overfor ham, har været baade overflødig og skadelig. Fra sin Konfirmation blev han tidlig ført ind i Deltagelse i den Landbedrift, som han havde haft for Øje i Barndommen; han gjorde alt Gaardens Arbejde med og blev snart betroet Kreaturhandelen.

Peter Severin Hansen døde pludselig den 25. Februar 1880, 64 Aar gammel; hans Hustru overlevede ham i 16 Aar og døde den 6. August 1896.

H. J. Hansen var ugift, indtil han var næsten 32 Aar. Efter at have overtaget Gaarden havde han i nogle Aar Husbestyrerinder; den sidste af dem var Karen Christensen, en sjællandsk Gaardmandsdatter; hendes Forældre, Christen Johansen og hans Hustru Maren Pedersdatter, ejede Istebjerggaarden i Tømmerup Sogn ved Kallundborg, hvor hun er født den 4. Juli 1859. Hun havde været Elev paa Mellerup Højskole, før hun kom som Husbestyrerinde til Marsvinslund. Her blev hun forlovet med Hansen, og deres Bryllup stod paa Gaarden den 7. Juni 1887. Hun har født ham to Børn, Datteren Ingrid Semine, der ved Faderens Død var 12 Aar, og Sønnen Peter Severin, der var 9 Aar gammel. Fru Karen Hansen er et stille Menneske, hvis Verden er hendes Hjem, og hun fik paa

Hansens Dødsleje det Vidnesbyrd af ham, at hun var den bedste Kvinde, han kendte.

H. J. Hansen har gjort et stort Arbejde for Afholdssagen baade i Tale og Skrift. Han rejste fra Sogn til Sogn rundt i Jurisdiktionen og ogsaa meget udenfor den for at agitere for Sagen. Der blev kaldt paa ham fra mange Sider, og han skyede ingen Ulejlighed, men bragte store Ofre baade i Form af Tid og Penge for at fremme Sagen. Den 13. Oktober 1884 blev der stiftet en Centralafholdsforening for Lysgaard m. fl. Herreder med Hansen som Formand. Snart blev han valgt til Næstformand i Danmarks Afholdsforening, og paa sin Bryllupsdag 1887 modtog han 400 Kr. til Oprettelse af et Legat til Afholdssagens Fremme, et Legat, der skulde kaldes Hansens og Hustrus Bryllupslegat.

I 1879 var han Medstifter af Vium Sogns Sparekasse og siden i flere Aar Formand for den. Paa hans Forslag blev den Bestemmelse sat ind i Kassens Love, at Folk af Arbejderklassen skulde have Fortrinsret med Hensyn til at erholde Laan.

I 1887 gik han i Spidsen for Oprettelsen af et Andelsmejeri, til hvilket han skænkede Byggegrunden. Han var i flere Aar dets Formand. Samme Aar gav han Stødet til Opførelse af en folkelig Forsamlingsbygning i Vium By. Da det gik noget smaat med Aktietegningen til Bygningen, tegnede han sig for 20 Aktier a 25 Kr. — En Husflidsforening fik han ligeledes oprettet.

Kun 26 Aar gammel blev han valgt ind i Sogneraadet og var Medlem af dette i 12 Aar. I seks af disse var han Formand. Ogsaa paa denne Plads lagde han stor Dygtighed for Dagen, og det var ham meget om at gøre, at Kommunen gav klækkelige Tilskud til de fattiges Kasse. Ligeledes var han i en længere Aarrække Medlem af Skolekommissionen, hvilket Hverv han ogsaa omfattede med Interesse og Dygtighed.

Fra 1892 til sin Død var Hansen Medlem af Be-

styrelsen for Foreningen af jydsk Landboforeninger; men det er dog som Formand i Silkeborg—Lysgaard—Hids Herreders Landboforening, han har haft størst Betydning. Men det er dog særlig for Husmandssagen, at H. J. Hansen har gjort det store Arbejde. Husmandsrejserne begyndte 1888 med, at Ministeriet bevilgede enkelte Husmænd et Beløb paa 20 a 25 Kr. Paa de jydsk Landboforeningers Delegeretmøde i 1892 forelagde Hansen en udførlig Plan for Husmandsrejser og overtog selv Førerskabet for første Sektion. I 1895 opnaaedes, at de rejsende Husmænd befordredes gratis paa de danske Statsbaner. Hansen var den, der ordnede den hele Sag, ikke alene for den Sektion, som han selv førte, men hele Bevægelsen udgik, kan man godt sige, fra og gennem ham.

I nogle Aar var H. J. Hansen Medlem af Landstinget.

Stærk af Helbred var H. J. Hansen ikke, og han havde i flere Aar — efter hans eget Udsagn — gaaet med Frygt for at lide af den Sygdom, Kræft, som blev hans Død. Hen i Efteraaret 1899 gav han sig først under stadig Lægebehandling, men da var Sygdommen allerede vidt fremskreden. Hans sidste Leje forløb mildt og roligt. Det glædede ham naturligvis, at han fra mange Sider fik Vidnesbyrd om den Paaskønnelse og det Venskab, han havde vundet; men det trykkede ham, naar nogen lod Ord falde om, at han ikke kunde undværes. Jeg forstaaer ikke, sagde han, hvordan nogen tør sige, at et stakkels Menneske er uundværligt. Hans bedste Oplivelse paa Dødslejet var, naar der blev spillet og sunget for ham; han havde en Kreds af Yndlingssalmer, som han aldrig blev træt af at høre, blandt dem maaske frem for alle Sangen: »Jeg saa ham som Barn med det solrige Øje«. Den 24. Febr. 1900 sagde han: »I Morgen er det 20 Aar, siden min Fader døde, det bliver nok ogsaa min Dødsdag«. Det blev dog først den 6. Marts, at han — efter et Døgns Tid ikke at have været ved fuld Bevidsthed, men syntes i det

stille at have nogen aandelig Strid — han døde tidlig om Morgen. Den 14. Marts blev han jordet under særdeles stor Deltagelse med et Følge paa mange hundrede Mennesker fra nær og fjern.

Efter H. J. Hansens Død overtog Svingersønnen, S. Hansen, Marsvinslund, der dog senere er bleven solgt.

I August Maaned 1918 blev et stort og smukt Minde-
mærke rejst for Hansen, Marsvinslund, i Kjellerup.

KRISTEN JACOBSEN HEDE.

P. M. ANDERSEN.

Det er »Historisk Samfund«s Opgave at bevare Minderne fra Forglemmelse, baade om Personer og Begivenheder, som ikke kommer med i Historien. Blandt de Personligheder, som sikkert har Krav paa, at Mindet om ham bliver bevaret for Efterslægten, er Christen Jacobsen Hede af Hauge i Vinderslev Sogn. Han hørte sikkert til en af de ejendommeligste Skikkelser, som levede her paa Egnen i forrige Aarhundrede. Han var efter den Tids Forhold en meget oplyst og kundskabsrig Mand, en Mand, som egentlig ikke var saa lidt forud for sin Tid og i mange Retninger kan sidestilles med de oplyste af den nulevende Slægt, hvilket er saa meget mere beundringsværdig, naar man tænker paa, hvor besværligt det var paa den Tid at erhverve sig Oplysning og Kundskaber, imod som det er for den Slægt, der nu lever.

Det, der hos Christen Hede har saa stor Betydning for den efterlevende Slægt, er hans skriftlige Optegnelser i Form af Dagbøger, hvorigennem man faar Besked om mange Forhold, og som har kulturhistorisk Betydning. Hans egentlige Dagbogsoptegnelser er samlede i enkelte større stifteftede Bøger, men desuden efterlod han sig Optegnelser i mindre Skrivebogshefter; nogle af disse er desværre efter hans Død gaaet tabt; dette maa beklages, da netop heri fandtes de afgjort mest personlige og mest interessante Oplevelser; i Dagbøgerne toges alt med: Vejrlig, landøkonomiske og historiske Betragtninger o. s. v., og det siger sig selv, at disse sidste har deres Begrænsning og ikke altid kan staa for Kritik. I hans spredte personlige Be-

mærkninger er han mest typisk og mest sig selv. De bortkomne Hefter er læst af enkelte af Familien, og enkelte Steder gengives her — under Mærket »efter Hefterne« — efter Hukommelsen nogle Smaatræk. Ellers er alt taget direkte efter Papirerne.

Han fortæller om, hvorledes hans Fader stammede fra en Gaard i Pederstrup og fik Hedelodden fra sin Fødegaard, og hvor han saa opførte en Bolig, og da han var den første, der kom til at bo paa Pederstrup Hede, blev han kaldet Jacob Hede, og derfra stammer Slægtsnavnet Hede. Det var Aaret 1804, hans Forældre byggede deres Hjem paa Heden, og dets Beliggenhed skildrer han saaledes, at det var beliggende paa Heden mellem Pederstrup, Hesselskov og Revl. Om sine Forældre skriver han, at de var fattige Folk, og om hvor besværligt det var at bygge paa uopdyrket Hede. At der var Armod alle Vegne, det var slemt nok, men endnu værre var det, at man ikke kendte noget til at forbedre Jorden med. Mergel var helt ukendt, kunstige Gødningsmidler ligesaa, og det eneste, som man vidste at gribe til, var at grave Morlaget af et Stykke Jord og køre det paa et andet Stykke og brænde det til Aske; men foruden det, at det afgravede Stykke var fordærvet, saa var Frugten paa det andet Stykke kun ringe: 1 Gang Rug og 1 Gang Havre, saa var det forbi. Af Græs blev der ikke noget, og om to Aar groede Lyngen frodigt igen. I dette Hjem blev han født den 10. August 1809, og dér voksede han op.

Om sin Skolegang fortæller han, at da han var seks Aar, lærte han at læse, og det kom han let over. Hans Fader lærte ham Bogstaverne og at stave, og at læse lærte han sig selv. Den første Lærer, han gik til, var en (smal) og lang Mand, som altid gik i en graa Kjole, der var saa lang, at den slog paa hans Træsko. I Skolen var et langt, bredt Bord med to Fløje. Lige for det lange Bord var Kakkellovnen, og ved Siden deraf stod Lærerens Trone (Kathedr). Undervisningen bestod i, at alle Børnene læste højt paa én Gang i det Nye

Testamente, og der var en Brummen og Summen. Naar det havde varet en Tid, blev de kaldt op til Læreren én for én for at læse for ham, og syntes han ikke, det var godt nok, blev de trukket i Ørene, fik en Lussing eller Irettesættelse paa anden Maade; dermed gik det skiftevis hele Dagen. Læreren passede nøje paa, at de saa' i Bogen, og vovede nogen at sé op, fik han straks det Spørgsmaal: »Hvad sér du efter, er dine Bier fløjen hen, eller sér du efter Storcken?» Han havde tre Ris, det ene større end det andet, som han kaldte Mester Erik, lille Erik og store Erik, hvormed han pryglede dem, naar de saa' for tit fra Bogen.

I et af Hefterne giver han en malende og omstændelig Skildring af sin første Skoledag, alle de Tanker, der da gennemstrømmede ham, har han aabenbart tænkt paa oftere og derfor senere optegnet dem; her huskes der blot, at Følelserne efter Optegnelserne at dømme har været en Art Frygt for det fremmede, han nu skulde opleve, og tillige en Art Forbavselse over, at Skolen — der var jo primitiv den Gang — ikke var mere forskellig fra de hjemlige Forhold, end han aabenbart, efter hvad der var fortalt ham, havde troet. Tillige gives i Heftet i alt Fald en Antydning af, hvorledes »indbyrdes Undervisning« blev prokliseret i den Skole. Det er muligt, at hans Beretning herom skal henføres til de senere Aar af hans Skoleliv. Det erindres i hvert Tilfælde af dem, der har læst Heftet, at det bliver omtalt, hvorledes Christen Hede maatte optræde som Medlærer- eller Bihjælper, hvilket jo er troligt nok, da han aabenbart har været en af de mest opvakte i Flokken.

I Aaret 1820 fik den en Seminarist, som den gamle blev paalagt at lønne, og saa fik det en hel Forandring, saa det blev deres egen Skyld, hvem der ikke lærte noget.

En Gang var han som Dreng med sin Fader i Tørvemosen for at lave Tørv, og da kom der en Mand til dem, som havde et Par Hornbriller paa Næsen, med

Bøsse, Jagttaske og en Hund. Det var naturligvis Digteren Steen Steensen Blicher, der da var Præst i Thorning, og som paa sine Jagtture ogsaa kom paa denne Egn.

I et af de bortkomne Hefter fortæller han, hvad han oplevede, naar han som lille Dreng var med sin Fader nede i Engen noget borte fra Hedelodden, hvor de boede. Englodden laa jo noget nærmere ved Vinderslevgaard, og henede fik Fyren Øje paa Ting, som han hidtil ikke havde set. Han fortæller om, hvorledes han til sin Forbavselse her saa Folk, der i skinnende hvide Klæder laa og hvilede sig paa den grønne Eng. Dette gjorde aabenbart Indtryk paa Drengen som noget helt nyt; hans Omgivelser derhjemme paa Hedelodden saa jo mere graa og mørkladne ud. Herregaardsliv og Feriegæster saa han paa som Vidundere, han først senere kom til at forstaa. Men det var ikke Sommersol og hvide Klæder alt, hvad han saa paa Engen. Han giver en malende Skildring af et voldsomt Regnvejr, der overrumplede ham og hans Fader, mens de en Dag arbejdede dernede. Den, der nedskriver dette, vilde ønske, at han ordret kunde citere de Ord og Vendinger, hvori der meddeles, hvad han under Busken paa Grøftkanten saa under det voldsomme Regnskyl, og hvilke Følelser, han havde, mens han syntes nær ved at drukne under det heftige Skybrud. Ordene var vel ikke Kunst eller Literaturblomster, — men alligevel kom man til at tænke paa J. P. Jacobsens Skildring af Regnvejret i »Mogens«. Drengen laa dér ved Siden af sin Fader og syntes nærved at opgive alt, og alligevel havde han Øje for, hvorledes alt omkring ham forandredes. Grøfter og Bække fyldtes og nye dannes, og Græsset blev mere grønt. Jorden sort og Luften mere mild, da Uvejret var forbi, og de maatte »traske« hjem.

I Vinteren 1823 gik Christen Hede til Konfirmationsforberedelse hos Provst Stabell, der var Sognepræst for Hinge og Vinderslev Menigheder, og af hvem

han blev konfirmeret. I sine Optegnelser refererer han en lang Tale, som Provsten holdt til Afsked for sine Konfirmander. Det har sin store Interesse at høre, hvad en aabenbart alvorlig og dygtig Præst i den Tid indprædikede sine Konfirmander; derfor anfører vi Chr. Hedes Referat:

»I vor Herres og Frelsers Jesu Kristi Navn. Frygt Gud og gør Ret.« Med disse Ord ledsagede vor ærværdige Præst, nemlig Provst Stabell, os ud i Verden. Disse Ord søgte han især at lægge os paa Hjerte til Afsked, efterat vi af ham var undervist og konfirmeret. Med inderlig Rørelse og Taarer paa Kind gav denne gode Mand os i denne Anledning sine sidste Formaning. »Nu vandrer I, kære Børn, paa forskellige Veje ud i den forføriske Verden. Nu staar I ikke længere som Børn under kærlige Forældres og Læreres Opsigt og Forsørgelse. Som voksne maa I nu forsørge eder selv, og mange af eders Forældre har med Længsel ventet denne Stund, fordi det faldt dem kummerligt at ernære eder. Nu har I selv i min Haand for Gud og mange Vidner aflagt det Løfte, at I vil forsage det Onde og tjene Herren alle eders Dage. Nu er den gode Bekendelse aflagt. O, at I nu maatte blive tro til Enden; thi da skal I arve Livsens Krone.

Frygt ikke, fordi I maaske er fattige; thi naar I frygter Gud og gør, hvad Ret er, da har I en Rigdom, som al Verden ej kan berøve eder. Da skal den eviggode Fader sørge for eders Vel, han skal ikke forlade eder, han vil ikke slaa Haanden af eder, og han vil følge eder med vogtende Faderøje igennem eders hele Liv. — Fattes I noget, o, saa henvender I eder til Gud. Er I fattige, saa er han rig. Er I ængstede for Fremtidens mørke Udsigter, saa véd Gud at udlede gode Følger af det onde, som I vistnok allerede har erfaret. I maa vide, at alle Ting tjener dem tilgode, som elsker Gud. — Fattes I noget, er I bedrøvede, o, saa henvender eder til Gud, henvender eder til ham den eviggode Fader med inderlig Bøn i Frelserens Jesu Kristi Navn;

visselig skal I blive bønheorte. Gud har eder kær, han vil visselig ogsaa hjælpe eder. — Men for alting, I kæreste unge Kristne, fornægter aldrig Gud og Jesus i eders hele Liv, fortørn ham aldrig med forsætlige syndige Tanker, Begæringer, Ord eller Gerninger, vid, at Gud er hellig, han elsker det gode og afskyr det onde; han er alvidende, idet han sér og véd alt, hvad du gør; han er ogsaa retfærdig, idet han vil belønne det gode og straffe det onde. Gud maa ifølge sine høje Egenskaber lade det gode have sine gode og det onde have sine onde Følger. Stræber som dyrekøbte ved Jesu Kristi Blod at ligne ham, der gav sit Liv hen for eder; hav stedse Gud for Øje, elsk ham af det ganske Hjerte og dine Medmennesker ligesom dig selv. Lad kun den slettænkende Verden miskende eder, Gud kender sine. Du, der frygter Gud og gør Ret, skal være den lyksaligste af alle, endogsaa midt i din Elendighed; thi din Samvittighed siger dig, at du har handlet i Overensstemmelse med Jesu Lære og Eksempel, efter Guds Vilje. Hvad jeg lider er uforskyldt; Gud skal hisset belønne dem, der uskyldig lider her.«

Christen Hede har været en meget flink Konfirmand. Da han var konfirmeret, vilde Provsten have ham til at være Lærer om Vinteren i Hauge, Revl og Voer. Der var kun en Skole i Sognet, nemlig i Vinderslev. Men Børnene fra Udkanterne i Sognet kunde om Vinteren ikke gaa de lange Veje til Skolen, og derfor blev der holdt en Lærer til at læse med Børnene om Vinteren paa de nævnte Steder. Han tog imod Tilbudet og havde under sin Lærervirksomhed for en stor Del sit Ophold i Hauge Østergaard, hvor han stiftede Bekendtskab med en Datter, som senere blev hans Hustru. Om sine Svigerforældre, Anders Christensen og Hustru i Hauge Østergaard, skriver han, at de var meget fattige, men overordentlig venlige og gæstfri overfor ham.

Det er indres ikke, at Christen Hede har givet nogen Meddelelse om sin Gerning som Skoleholder; maa- ske har den ikke, hvad vilde være forklarligt nok, helt

tilfredsstillet ham; han havde jo til den Gerning kun den Uddannelse, der blev givet i en ikke fuldbaaren Almueskole og ved Konfirmationsforberedelsen. Senere udviklede han sig ved Selvstudium, saaledes, at han vel kunde have paataget sig en Skolelærers Gerning. Saa vidt vi véd, prøvede han ogsaa paa som moden Mand at samle den konfirmerede Ungdom i Hauge nogle Vinteraftener for at give dem nogen Undervisning.

Den 27. November 1829 holdt han Bryllup med Ane Henriette Andersdatter af Hauge Østergaard, og der blev ham saa overladt et Stykke af Gaardens Mark, der laa i Hede, til at bo paa, og de fik da saa en Bolig bygget, hvor de boede, indtil de i 1869 afstod den til deres Søn. Han udførte et stort Opdyrkningsarbejde, idet han byggede paa den bare Lyng og maatte saa tage fat paa at faa den opdyrket. Hvilket Slid og Arbejde, han dér har udført, gør Nutidens Mennesker sig ikke megen Tanke om. Da han afstod Ejendommen, var al Jorden opdyrket, der var gode Bygninger og god Kreaturbesætning. I sine Optegnelser fortæller han, at hans Fader holdt meget af at plante Træer, og denne Lyst gik i Arv til Christen Hede, der ogsaa plantede meget. Omkring Ejendommen blev der megen Beplantning med en smuk Have, ligesom han paa et Højdedrag opelskede en Granplantage paa Størrelse af et Par Tønder Land, der i lange Tider, indtil en senere Ejer lod den fælde, var en Prydelse for Egnen.

Nu og da kan der i Optegnelserne findes Ord og Sentenser, som man er i Tvivl om, stammer fra ham selv eller fra hans Boglæsning. F. Eks. følgende: naar jeg sér den rige ængstelig sukker, og den fattige hjertelig ler, saa tror jeg Guds Husholdning med Mennesker her paa Jorden er langt visere, end Mennesker enten tror eller kan begribe. — Dette Visdomsord kan godt stamme fra Christen Hede selv, men kan ogsaa stamme fra, hvad han har læst; thi han læste meget, trods det, at hans Bibliothek kun var fattig og ringe. Overfor sine Børnebørn — han havde vel gjort det samme over-

for sine egne Børn — brugte han at citere, hvad han havde læst og syntes godt om. En Dattersøn gav han en gammel Danmarkshistorie, og han paalagde ham, at han særlig skulde læse, hvad der stod om Luther og Kristian den anden. Luther stod der, saavidt huskes, ikke meget om, men der var citeret: jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig, Amen. Om Kristian den andens Arbejde for Bonden og Smaakaarsfolk, om hans Landflygtighed og hans Fængsling i de mange og lange Aar stod der meget fortalt. Dette vilde Christen Hede altsaa have, at hans Barnebarn skulde lægge Mærke til. Christen Hede var ikke stærk politisk interesseret, men de store Tanker, religiøse og politiske, greb ham. En af hans Børnebørn husker endnu, at han engang, det maa have været i Slutningen af Tredserne, paalagde ham, at han skulde se at faa noget læst af Bjørnstjerne Bjørnson. Bedstefader havde intet læst af ham dengang, men han havde læst i Avisen om hans nye Fortællinger og hans Avisartikler, og han havde, som han udtrykte sig, faaet det Indtryk, at Bjørnson maatte være en ung Forfatter, unge Mennesker burde læse.

Christen Hede har beskrevet Vejret og Høsten i en lang Række af Aar.

Den 5. Januar 1834. Nu er Jorden overalt belagt med Sne, som over alt er en halv Alen og paa sine Steder mere end dobbelt saa dyb, og Føret er meget trættende. Jeg tænkte i Dag paa Himlens Fugle og Jordens vilde Dyr; mon de kan opholde Livet og ej forsmægte af Kulde og Hunger. — Dog, nej! Dyrene har en Gud, der sørge for dem; han oplader sin milde Haand, og alt det, som lever, mætter han med Velsignelse. —

Da jeg mødte paa Session 1830, kom jeg under Behandling hos Krigsraad Waihe i Viborg for Benskade, og den Behandling varede i tre Aar. Endelig hjalp Gud mig ud af den Elendighed. 1833 blev jeg paa Sessionen udskrevet til Kyst-Milits; hvordan jeg da blev lader sig let slutte. —

Den 7. December 1834. Endnu har vi ingen Vinter

haft; men fugtigt Vejr har det næsten været bestandig siden November. Vi avlede kun lidt til Kreaturerne Føde; men jeg tror dog, der bliver tilstrækkeligt. Vore Faar fik ingen Æde inde før 1. December, og siden den Tid kun lidt om Aftenen. Den 21. December 1834. Endnu har vi ingen Sne haft; et meget mildt Efteraar har det været bestandig, kun lidt klar Frost har vi haft i de sidste Dage. Den 11. December saa' jeg to store Bisole ved Solen, én for og én bag. Jeg lagde Mærke til Vejrliget og har ingen Forandring sporet siden, godt Vejr har det bestandig været siden den Tid ligesom før.

Vinteren 1835 var meget fugtig; men næsten ingen Sne faldt. Den 18. April, som var Lørdag før Paaske, kom en stor Mængde Sne, der laa over et Kvarter tykt over Jorden.

Den 30., 31. Maj og 1. Juni var her den største Vandflod, som jeg har oplevet; det regnede uopholdeligt i tre Dage og Nætter af Nordøst, saa at Vandet overskyllede Agre og Veje og satte Enge under Vand. Derefter havde vi Solskin og Varme. Sommeren 1835 var siden Vandfloden tør og stormende. Den 8. og 9. August var det en meget stærk Storm af Nordvest. Den slog Taget af Husene og ned slog Kornet paa Markerne, saa det var en Ynk at se. Hveden var for faa Dage siden frossen bort og nu tog Stormen det tiloversblevne.

Jyllands vestlige Egne har lidt mest ved Uvejret. Bønderne dér har maattet hente Korn i Aarhus og Horsens; i disse Byers Omegn var Grøden bedst. Men da de nu blev søgt saa stærkt af vor Egn, steg Rugen snart fra 3 Rdl. 3 Mk. til 5 Rdl. og derover. Af alle Kornarter er der avlet mindst Byg, ogsaa lidt Boghvede.

Vinteren 1835—36 var stadig vekslende med Regn og Sne, men kortvarende var Snefaldet altid. —

I Aar kom Børnekopperne her paa Egnen, en ondartet og ubehagelig Sygdom, hvorfor Mennesker har været fri i saa mange Aar. Endvidere er der den stør-

ste Pengemangel her paa Egnen, som tænkes kan. Aarsagen dertil er jo især Kornmangel; men ikke det alene; thi Strikningen, som er en vigtig Næringsvej for vor Egn, og hvorved saa mange Mennesker erhverver Brødet, kommer der for Tiden næsten intet ud af, den mangler Afsætning, Varerne er næsten usælgelige, eller dog til meget nedsatte Priser. —

I Foraaret 1836 lod jeg 3—4 Skp. Land indhegne paa den søndre Mark, som jeg bestemte til Plantning. I Efteraaret fik jeg omtrent 2500 toaarige Granplanter af Forstraad Bang. 500 blev straks nedplantet i Hullet, de øvrige blev plantet i Bede, hvor de skal staa et Par Aar og blive større. 1835 fik jeg 50 Læs Mergel i Enkrakmose, og 1836 fik jeg 125 Læs, som vi fandt paa min egen Jord. I Januar 1837 grasserede en Sygdom her paa Egnen, kaldet »La Grippa« (Influenza), som angreb næsten alle. Den bestod af Hoste, Nysen, Trangbrystighed, Pine i Hoved og Hals. Børnekopper har ogsaa vist sig her i Sognet.

Vinteren 1836-37 var streng med Frost i det hele taget, men ej med megen Sne, især var Marts Maaned streng med Frost og Sne, endog først i April vedblev det med Sne og streng Frost. — Da Kreaturerne i Efteraaret var i en meget lav Pris, og Foderet var lidt, saa er der nu stor Fodermangel, 1 Lispund Halm koster almindelig 1 Mark, og dog er der næsten intet at faa. Den 9. April var Frostn næsten haardere end før, og i tre Dage har det tillige blæst med stor Hæftighed. Der er stor Jammer alle Vegne for Foder, 1 Trave Havre koster nu 8 Rdl., ja, der siges, at nogle tager 1 Mk. for et Neg. Kreaturerne lider af Sult; men især dør der mange Faar og Lam. Den 13. April kom der et stort Lag Sne, henved et Kvarter tykt; men det blev Tøvejr den 14., og den 15. bragte Solskin og godt Vejr. Sommeren var tør, især Juli og August var meget varm. Den 20. gav det pludselig Forandring, en svær Storm og Kulde vedvarede i tre Dage. Stormen gjorde stor Skade paa Kornet, som endnu ikke var høstet.

I Efteraaret 1837 fik jeg 1000 Granplanter i Stendalgaard, som blev plantet i Plantagen. —

Nu tage jeg fat paa Pennen den sidste Aften i Aaret 1837. Men hvad skal jeg skrive om det forløbne Aar? Ja, jeg kunde jo sige, at Grøden var temmelig god, men alle Vegne Pengemangel. Endnu er ingen Sne falden af Betydning. Frosten har ikke været streng, fra Jul af har hver Dag været mørk og taaget. — Iøvrigt takker jeg Gud for det henrundne Aar og beder til ham, at det nye maa blive som dette. —

De første 14 Dage af Januar 1838 var det streng, bar Frost; men saa begyndte det at sne længere jo stærkere; især føg det stærkt den 18., 19. og 20. Den 21. var det stille Vejr; men saa den 22., 23. og 24. var det stærkt Snefog bestandig, baade Nat og Dag, samt 26. og 27., og saaledes blev det ved indtil 8. Februar, da blev det stærkt Tøvejr til om Aftenen den 9.; da faldt der igen megen Sne samme Nat. Siden den Nat vedblev det at være en ualmindelig haard Frost til den 24. Februar; den og den 25. samt Natten derimellem bragte det stærkeste Snefog, jeg kan mindes, den 26. var ligesaa. Frosten vedblev indtil den 3. Marts, da føg det stærkt; men den 4. blev det Tøvejr, og saaledes skiftede det Frost og Snefog i den følgende Tid. —

Vinteren 1838—39 var til Jul mild og tør. Frosten vedblev til den 12. April. Isen var i Paaske saa tyk paa Søerne, at man kunde gaa sikkert derover. Den 15. April var den første Dag, jeg kom ud at pløje. Den 19. og 20. April faldt der megen Sne. — 1839 var et godt, grødefuldt Aar, især var Byggen meget god. —

Aar 1840 fra første Dag at regne blev jeg meget svagelig; det begyndte med Sting i Siden, især den venstre, og for Brystet, og fortsattes med idelig tør Hoste, og endnu, da jeg skriver disse Linier, er jeg ikke fri derfor. Jeg har brugt flere Slags Medicamenter, Piller, Draaber og Spanskfluer efter Doctor Jensens Recepter, samt ogsaa flere Ting, som skulde være gode, efter andres Raad og Erfaring, i dette Tilfælde; men

den haardnakkede Hoste vil ikke vige for noget, tilmed er jeg meget svag og kraftsløs i mit Legeme. —

Nu har, Gud være lovet, min Tilstand meget forbedret sig. Min Hoste er næsten forsvunden, og i det hele er jeg bedre. Dog tør jeg endnu ikke stole paa at være befriet for Sygdommen; thi endnu føler jeg Tranghed for Brystet, og maa af og til endnu opharke meget. Det, som især hjalp mig mod Hosten, var et Raad, Præste Jens lærte, og som bestod af Gummi, Ammoniak for 12 Skill. og Stjerneannis for 12 Skill., det sidste blev kogt i tre Pægle Vand, og det første stødt og paasat, dette velskulpet, og deraf $\frac{1}{6}$ Pgl. Morgen og Aften. Det fordrev næsten Hosten efterhaanden; men Sygdommen var langt fra ikke forbi. Den 8. Juli begyndte jeg en Kur med Bukkeblade, som varede i 3 Uger, dertil brugte jeg $1\frac{1}{2}$ Pund tørrede Bukkeblade, nemlig 12 Lod til 6 Potter Vand eller Øl, som indkogtestil 4 Potter; deraf nød jeg 3 Pgl. daglig, nemlig Morgen, Middag og Aften. Nu er denne Kur endt. --

1842 begyndte Foraaret tidlig; efter Aviserne er der kommen Storke til Randers den 21. Februar. Den 23. Februar begyndte jeg at pløje, og det gode Vejr vedvarer. Trækfugle, som Stæren, Hjejlen og Viben, er kommen. Aaret 1842 var et knapt Foderaar, der var Misvækst paa Kartoffler, knap Halvdelen mod forrige Aar, Rug lidt til Fyld, men hos os nok saa god i Toppen som forrige Aar; den bortfrøs nogle Steder paa Ahlheden. Havren var upaaklagelig, og Byggen meget god. — Dette Aar byggede jeg et Stuehus af Grundmur. Samme Aar kom der 60 Krigsfolk til Viborg. — Det tørre Vejr vedblev indtil midt i November, og mange Steder var der stor Vandmangel. I Sommer fordærvede Kaalorme alle Kaal i Hovederne. Fæsygdommen kom i Aar herover. Den raserede i Fjor paa Sjælland, hvor der døde mange Kreaturer. Sygdommen viser sig i Munden med Huller i Tungen og med Ømhed i Fødderne, hvor Klovene løsnes. I Revl og flere Steder her i Nærheden har den ikke vist sig meget

ondartet. — Vinteren 1842—43 var bestandig mild med kun lidt af Sne. Der var meget daarlig Handel med Bindetøj, der købes næsten kun mod Varer og til saa lav en Pris, at de stakkels fattige er færdig at sulte ihjel. Det er sært nok, at Pengemangelen er saa stor, da de 2 eller 3 foregaaende Aar var saa gode, og Kreaturpriserne var høje.

Aaret 1847 var overmaade frugtbart med Rug og Havre; Kartofflerne var fri for Sygdom. Landejendomme var i en høj stedse stigende Pris; f. Eks. Palstrup blev solgt i Efteraaret for 80,000 Rdl., og er nu atter solgt mod en Avance af 20,000 Rdl. For et Kolonist skal der være budt 5000 Rdl. Folkelønnene er meget store, en Karl vil gerne have 40 a 50 Rdl. i Løn om Aaret, en Daglejer om Sommeren 24 a 28 Skill. daglig og Kosten.

Aaret 1848 var et frugtbart Aar, ligesom forrige. Ved hver Gaard er der store Kornstakke. Der blev Kartoffelsygdom, da Toppen frøs væk i August. —

Desværre er vort kære Fædreland kommen i Krig med Tyskerne angaaende Slesvig og Holsten, som vil løsrive sig fra Danmark. Men vort Land har tappert forsvaret sig mod den overlegne Fjende, og derfor har nu Tyskerne maattet indgaa en Vaabenstilstand i 7 Maaneder med en Maanedes Opsigelse fra en af Siderne. Stilstanden er udløben den 26. Marts 1849. Men Tyskerne har paa mange Maader brudt Stilstanden, og den nedsatte Regering misbruger skammelig sin Myndighed; de Danske lider haardt under denne Regering. — Efter Stilstandens Udløb begyndte Kri-gen igen, og det var haardere end i 1848. Der stod mange Slag, førend Tyskerne blev vore saa overlegne, at de maatte tage ind i Jylland og over paa Øerne. Tyskerne drog over Kongeaaen ind i Jylland; dog gjorde vore tapre Krigere stærk Modstand og drev dem ud af Kolding. Men da skød Tyskerne Ild paa Byen, og vore trak sig tilbage for den store Overmagt. Derpaa belejrede Tyskerne Fredericia i 2 Maaneder og skød

uafladelig Bomber og Granater ind i Byen; derved blev en stor Del af Byen afbrændt og ødelagt, og mange Mennesker mistede Liv og Lemmer. Men den 6. Juli 1849 gjorde vore tapre Krigere Udfald fra Fredericia og slog Tyskerne, saa de fik en Ulykke, tog hele deres Belejringsstyks og gjorde 1800 Fanger. Fjenden rendte i stor Skræk fra Vaaben og det hele. Det var lutter Slesvigholsteinere, der laa for Fredericia; men dér fik Oprørerne deres fortjente Løn. Derefter fik vi Stilstand med Preussen fra 10. Juli til 10. Januar 1850, og Preusserne samt de andre Tyske, som laa i Aarhus, Skanderborg og Horsens og overalt paa Østkysten, forlod for anden Gang Jylland. —

1849—50 var to frugtbare Aar, men i hvert af dem var der Kartoffelsygdom. 1851 var Rugen daarlig, baade lidt til Trave og i Toppen; her paa Egnen har vi ikke mere end det halve mod foregaaende Aar. Byggen og Havren er heller ikke saa god. Kartofflerne er smaa; men gode og ganske fri for Sygdom. Høsten blev sildig, endnu den 6. Oktober var megen Havre og Byg uhøstet. Det er dyr Tid, 1 Td. Rug koster 8 Rdl., Byg 5 og Havre 3, og saa er der endda ikke meget at faa, thi baade Gaardmænd og Husmænd maa købe Rug.

I Aaret 1853 har der vist sig Kolera i København, den 11. Juni og indtil den 28. August har der været angrebet omtrent 8000, hvoraf 4000 er døde. Ligeledes har Sygdommen i Aarhus, Aalborg, Frederikshavn og Løgstør krævet mange Menneskeliv. Sidst i Septbr., først i Oktbr. og sidst i Oktbr. standsede Koleraen.

Vinteren 1857—58 var meget mild uden Sne og Frost, og indtil den 13. Januar har man kunnet pløje hver Dag. Det mærkeligste ved Aaret 1857: i November og December var en Pengekrise saa slem, at flere store Handelshuse i Amerika, England, Hamborg og København gik fallit. Varer, saasom Korn, Uld, Huder og Skind, gik ned til det halve, og Penge er ikke til at faa; der loves 8—10, ja, 12—20 Procent i Rente. Her i Danmark er der gaaet omtrent 160 Grosserere og

Købmænd fallit fra 1. Decbr. 1857 til 1. Februar 1858. Der er ingen Priser paa noget, Bindtøj og Vævetøj er næsten usælgelig. Endnu i April 1858 var Pengemangelen lige stor. Landejendomme, som hidtil har været i saa høj Pris, er nu helt uden Omsætning, og naar en enkelt bliver solgt, er det til halv Pris. 1858 bragte en meget tør Sommer; alle Kilder blev tørre. Der var en stor Komet paa den vestlige Himmel, der blev set midt i September, og nu mod Slutningen af Maaneden er den meget større og Halen meget længere.

Aaret 1864 blev Danmark besværet med den anden slesvigske Krig, og den tog egentlig sin Begyndelse 1863 ved Frederik den Syvendes Død. Den Krig syntes fra Begyndelsen at blive meget ulykkelig for vort Fædreland, og hvorledes kunde andet være, da vore Fjender bestod af Preussen, Østerrig og desuden de tyske Forbundslande, og vi var overladt til os selv, og det lod ikke til, at nogen vilde hjælpe os.

Vor Regering havde kostet uhyre Summer paa Dannevirkes Istandsættelse og Befæstning. Og den Gang, Fjenden begyndte at sende store Masser af Krigsfolk til Holsten, trak vore sig tilbage til Dannevirke; og efter at Dannevirke var besat, troede vi alle, at nu kunde vi holde Tyskerne ude fra Slesvig. Men efter et Slag ved Mysunde og Bustrup, der varede i 3 Dage, 2., 3. og 4. Februar, trak vore Tropper sig tilbage fra Stillingen til Dybbøl og Als, overladende Skyts og alt til Tyskerne. Desuden blev de forfulgt af Fjenden og tabte mange Folk. Dette vakte en stor Forskrækkelse og Bestyrtelse i hele Landet, tillige vakte det Forbitrelse mod Krigsstyrelsen og Ministeriet. Der blev Pøbeloprør i København, og Overgeneralen de Meza blev afsat. Men det viste sig siden, at det var klogt gjort, da vi ellers vistnok havde mistet vor hele Armé.

Som sagt, vore trak sig tilbage til Dybbøl, Als og Fredericia, hvor de vedblev at forsvare sig tappert mod den store Overmagt, indtil den 18. April, da Fjenden

indtog Dybbøl Skanser med Storm, og vi mistede omtrent 8000 Mand, som fangne, faldne og saarede. Straks kom der mange flere Fjender ind i Jylland. Vel havde Fredericia bestandig været beskydt og belejret; men nu den 24. April kom en stor Mængde af Tyskere til Silkeborg. Den 25. om Natten tog de ved Kjellerup og Egnen dér omkring en Mængde Kreaturer, Korn og andre Sager. Den 26. var der efter Sigende 12,000 Mand i Viborg.

Derefter indtog Fjenden Als. En Konference blev holdt i London, hvor England foreslog, at Danmark skulde afstaa Slesvig til Slien. Men dermed var Fjenden ikke tilfreds. Konferencen blev sprængt, og Fjenden begyndte med at afkræve store Skatter i Jylland, samt gjorde store Forberedelser til at gaa over til Fyen. Der blev derfor sluttet en Vaabenhvile paa 48 Timer.

Imidlertid begyndte en Underhandling i Berlin og Wien for at udvirke Fred, og Stilstand blev indgaaet saaledes, at vi skulde afstaa hele Slesvig til Preussen, og i de tre Maaneder fra 2. August underholde 50,000 Fjender i Jylland. Stilstanden kunde opsiges fra en af Siderne om 6 Uger, og Krigen altsaa begynde igen til 1. November. Alle Fangerne i Preussen og Østerrig skulde frigives og hjemsendes, imod ikke mere at bruges i denne Krig. De danske Fangers Antal er opgivet til omtrent 6000 Mand.—

I 1869 solgte Christen Hede sin Ejendom til sin Søn, men beholdt en lille Parcel af Jorden, hvorpaa han byggede sig en rigtig pæn og hyggelig, lille Bolig, og ved hvilken han anlagde en smuk Have og plantede mange Træer omkring.

Da han og hans Hustru byggede Hjem med hinanden paa hendes Fødegaaards Hede, var de meget fattige. Men samtidig med, at de opdyrkede Heden, og opdrog en stor Børneflokk, to Sønner og fem Døtre, arbejdede de sig op til at blive ret velstaaende Folk, hvilket ogsaa skyldtes, at han foruden at passe sin Landejendom, til-

lige drev Handel. Han hentede Kramvarer i Ribe, og da Toldgrænsen var ved Kongeaaen, gjaldt det om at faa Varerne over Aaen uden at betale Told, hvilket ellers vilde fordyre dem, saa Fortjenesten vilde blive for lille. Det er rimeligvis om en Smuglerfærd over Grænsen, han skriver. Han og en anden Mand kørte med et Læs Varer, de havde hentet i Ribe. Vejen, de kørte ad, var en Hulvej, som førte igennem en Aa. De var kommen Vejen før, og under almindelige Forhold kunde Vandet ikke naa Bunden af Vognen. Men det var i Efteraarstiden, og der var falden megen Regn; og da de kom i Nærheden af Aaen, mente Manden, som kørte, at Vandet vist var for dybt; men de kunde ikke vende i Hulvejen, og der var ikke andet for, end de maatte igennem. Pakkerne blev stablet op i Agestolen. Manden stod i Forenden af Vognen og kørte, og Chr. Hede stod i Bagenden og holdt ved Pakkerne. Da de kom ud i Aaen maatte Hestene svømme, og Strømmen drev Køretøjet ned ad Aaen. Den ene af Pakkerne faldt i Vandet efter den anden, og Mændene stod i Vand til Halsen. Det lykkedes dem at faa Køretøjet op af Vandet, og de fik ogsaa Pakkerne fisket op. De kom til en Mølle, hvor de fik tørre Klæder paa og blev vederkvæget oven paa den haarde Vandgang.

Naar han saa fik Varerne hjem, drog han ud med dem i Kramposen og solgte dem i Landsbyerne dér omkring, hvilket ogsaa havde sine Vanskeligheder, idet han stadig var udsat for at blive eftersat af Toldkontrollørerne, som saa undertiden kunde konfiskere dem, dersom det var ulovlige Varer, han handlede med. Kramhandelen gav naturligvis en ikke ringe Fortjeneste, som hjalp betydelig paa de smaa Indkomster af Ejendommen.

Da han blev ældre, opgav han Kramhandelen. Men i Stedet for allierede han sig med Gaardejer Christian Lind af Haurbak og købte paa Depoterne i København kasserede Munderingsgenstande, som de førte her over

til Jylland, og paa forskellige Steder, især i Østjylland, holdt Auktion med. —

Chr. Hede var en meget religiøs og gudfrygtig Mand, som kan ses af hans Optegnelser, hvor der findes mange gudelige Betragtninger, hvoraf en Del rimeligvis er Afskrift af Prædikener. Hver Søndag, naar han var færdig med sit Morgenarbejde, samlede han alle Husets Folk til Andagt, hvilket bestod i, at han læste en Prædiken og sang Salmer.

Hans Begavelse blev der ved flere Lejligheder gjort Brug af. Han var i en Aarrække Medlem af Hinge—Vinderslev Sogneraad og i flere Aar dets Formand. Han var tillige en flittig Mand, som aldrig var ledig; og naar han var færdig med sin Dagsgerning, sad han ikke ledig de lange Vinteraftener, saa maatte Strikkestrømpen holde for; og man kunde da se ham sidde ved Bordet i sin Stue, strikkende paa en Strømpe, læse i en Bog og samtidig ryge paa sin Pibe.

Han var flere Gange angrebet af haarde Sygdomme, og de sidste tre Aar af sit Liv var han meget svag og led meget. Hans Hustru døde den 12. November 1888, og han selv døde den 3. Juni 1891, og de er begge begravet paa Vinderslev Kirkegaard. Paa deres Grave er der rejst en Mindesten.

Spredte Uddrag af Dagbøgerne.

I Efteraaret 1870, den 24. og 25. Oktober, var der om Aftenen saa underlige Nordlys, at alle forundrede sig derover. Der var blodigrøde, gule og hvide imellem hverandre og blamrede saa forunderligt over Himlen. Dette Himmelsyn gentog sig mange Gange siden hen paa Vinteren. Mange troede, at det var Forvarsler for den blodige Krig mellem Frankrig og Preussen. Gud alene véd det! — Det var ellers mærkeligt, at Vinteren begyndte med Strengthed 1870, den 9. Oktober, og der blev kastet Sne paa Vejene den 11., og da blev Kreaturerne taget ind paa Foder, og Vinteren var hele Tiden streng i 1871, ja, endog den 18. Maj havde vi et

tykt Lag Sne paa Jorden. Dagen før, nemlig den 17., var det Storm, Sne og Haglbyger, det føg med Jorden som Røg og Damp. —

Aar 1872, den 18. Marts, var C. Lind og jeg i Løgten Kro, hvor vi holdt Auktion. Den Dag regnede det. Den 19. kørte vi til Marie Magdalene i stærkt Snefog. Den 21. skulde vi til Lystrup; men vi maatte blive, hvor vi var. I fem Dage føg det uafsladeligt. Vi gik omkring i Byer med vor Vært og spillede Kort til Tidsfordriv. Den 25. var det først, vi kunde køre hjem, og det var strengt til Aarhus den første Aften og hjem den 26. Det var en haard Rejse paa denne Aarstid; men det var en stor Lykke for os, at det var nogle rare Folk, baade Mand og Kone, og billige. Manden hed Klemmen Kristensen. I Marie Magdalene ved Uggeluse kørte vi Hestene gennem Sne i en Hulvej, i tykkere Sne end Hestene var høje; det hjalp, at Vejen gik nedad. —

Aar 1888, den 20. Juni, var der stor Fest i Bøgild Skov. Jeg var ogsaa kommen med og kørte med Mads Voer derhen. Det var en Fest, der betød noget, da det var en Mindefest om Stavnsbaandets Løsning for hundrede Aar siden. Jeg vidste ikke, at jeg fejlede noget paa Helbreds Vegne. Omtrent Kl. 3 vilde jeg gerne hjem, og gik saa hen ad Vejen. Jeg følte mig noget ilde tilpas, og satte mig ned paa Vejen. Men saa kom Ole Andersen kørende og tog mig op. Da jeg kom hjem, var jeg meget syg, der løb meget blankt Vand af mig, og jeg kunde ingen Steds faa Ro. Der blev sendt Bud efter Læge Barfod i Kjellerup, der hjalp mig, saa jeg igen blev nogenlunde rask. —

Der var engang en Smed, som tog et Stykke Jern og sagde til sig selv: »Af dette vil jeg lave en Hølé, det kan der blive deraf.« Og saa smedede han derpaa en hel Dag; derved svandt Jernet, og saa sagde han til sig selv: »Nu kan jeg se, at der ikke kan blive nogen Hølé, men nu kan der blive en Segl.« Saa smedede

han atter en Dag paa Jernet, der atter svandt. Saa sagde han til sig selv: »Nu kan jeg se, at der ingen Segl kan blive, men nu kan der blive en Pregl«, og saa blev der en Pregl.

Saaledes kendte jeg en Mand, der blev gift og fik en god Gaard med sin Kone; og han slog stort paa det, holdt store Gilder, skaffede smukke Klæder til Familien og alting var stort; han spiste godt og laa længe i Sengen om Morgen; thi han sagde: »Det er bedst at tage det gode, mens man kan faa det, det er aldrig værd at tage sig Verden saa nær. Verden er som man tager den.« Og Nabokoenen sagde: »Det er dog en herlig Mand; hans Kone blev godt gift; vi har det ikke saaledes, som hans Kone.« Ja, det var nu Misundelse.

Fem Aar var gaaet, da sagde han ved sig selv: »Det er dog slet ikke saa rart at have saa stor en Gaard, den kan ikke holde sig selv. Skulde Gaarden ikke føde en Mand, saa er den ikke værd at eje.« Saa byttede han og fik en mindre Gaard, og fik saa meget fra, at han kunde klare Kreditorerne, og han sagde til sig selv: »Nu er jeg ovenpaa, nu kan jeg have det godt.« Og han havde det godt, det er baade vist og sandt. Rigtig nok fik han nogen Klatgæld de første to Aar; men han sagde: »Den kan jeg jo sagtens faa betalt.« Men det var alligevel ikke saa nemt, tværtimod, Gælden voksede. Saa sagde han: »Det duer ikke, saadan at blive plukket i Ærmet af enhver; jeg vil gøre et ordentligt Laan; enhver skal have sit, og saa vil jeg endda have en Del at slaa frem med; saa véd da Sogneraadet, hvad Gæld jeg har, og saa faar jeg Afslag i mine Kommuneafgifter.« Saa gjorde han et stort Laan til 5 Procent. Men saa varede det kun to Aar, saa kunde de mange Renter ikke svares, og saa byttede han igen og fik et lille Sted til et Par Heste og fire Køer. Tre Aar derefter sad han atter i Gæld til over Ørerne. Dér kunde han ikke være længere, og det varer vist ikke længe, inden han maa nøjes med et jordløst Hus, og saa tilsidst ende paa Fatigvæsenet.

Vil nogen spørge, hvad er Aarsagen dertil? Vil jeg svare: Den samme som med Smeden, der smedede saa længe paa Jernet, saa der kun blev en Pregl. —

Der er spaaet meget om vor Jords Undergang; men dette er indtil nu ikke gaaet i Opfyldelse. Men efter de nyere Astronomer siges det med Vished, at dersom Verden ikke forgaar inden, vil den nordlige Halvkugle blive ødelagt ved en Vandflod, lig Syndfloden i Noahs Tid. Men der er saa længe til, at vi ikke behøver at ængstes derfor, eftersom det ikke vil ske, førend 6500 Aar efter vor Tidsregning.

Det sidste Vandflod fra Noah kom Nordfra, og Vandet vedbliver endnu bestandig at trække Syd paa, indtil 6500, da det saa er 10 Gange 500 Aar siden den sidste Vandflod. Da vil Vandet pludselig komme Syd fra og oversvømme alt, uden maaske de højeste Bjergtoppe. Men der er anden Fare, som er langt nærmere, og som mange af de nulevende Mennesker kan opleve, og det skal være en Komet, som det er beregnet, at den vil støde paa vor Jord Nytaarsaften 1933, og det er den saakaldte Bielas Komet, der gennemskærer vor Jordbane paa sin Vandring til og fra Solen. Den nærmer sig Solen paa 19 Millioner Mile, og fjerner sig fra den paa 127 Millioner Miles Afstand. Dens ægformede Bane skærer flere af Planeternes Baner, deriblandt Jordens.

Det er det mærkværdige ved denne Komet, at da den ved sin Tilbagekomst paa Himlen 1846, gik den i Stykker, og da den nøjagtig indfandt sig igen i 1852, var den delt i to Dele, som fulgtes broderligt ad, saa her er Fare paa Færde. Kometen er meget stor, ja, endog større end Jupiter; og de nyere Astronomer tror, at Stjerneskud, Meteorstene kommer fra Kometerne og bestaar af gedigen Jern. Dersom Jorden kommer uskadt fra denne Katastrofe, vil den gentage sig den 26. Decbr. 2215; men da Kometerne ikke er til at stole paa, da de undertiden bliver helt borte, eller kommer paa andre Tider, saa maaske vi ogsaa denne Gang kan slip-

pe med Skrækken. Det er jo den almægtige Gud, der raader. Jorden kan jo forgaa, hvad Dag det skal være ved Sammenstød med en af disse Himmelstormere.

Der er endnu en anden Ting, som ifølge Naturens Orden, er saaledes: Vandet strømmer nemlig fra Nord til Syd, og Isen bliver bestandig større Nordfra, og derfor tiltager Kulden paa den nordlige Halvkugle. Aar 1248 var den heldigste Periode; og fra den Tid bliver det koldere og koldere, indtil vi skriver 6500 efter vor Tidsregning, da saa Jorden faar en anden Retning mod Solen, og Vandet vil komme Sydfra. —

Aftensang.

Nu synker Solen ned bag brune Høje,
nu kommer Ro og Fred paa Dagens Møje.
Nu alle travle deres Hjem oplede.
Den lille Fugl flyer muntert til sin Rede.

Nu farvet er med Guld den blanke Himmel,
snart vil den være fuld af Stjerners Vrimmel.
Snart lukker Øjet sig til sødest Hvile,
og udi Drømme sér vi Engle smile.

Og tryk i Englefavn da Sjælen hviler,
fra Suk og Sorg og Savn mod Himlen iler,
sit Hjem den søger hist bag hver en Stjerne,
der venligst vinker til os fra det fjerne.

En Livets Aften vil Gud Herren sende,
da lukkes Øjet til, al Strid har Ende.
O, skal vi samles da i Himmerige?
Skal med Guds Engle vi fra Verden stige?

Sé Dagen svandt nu bort, sé Stjernen smiler.
Hvor er vor Tid dog kort, rask Solen iler.
Men sé, hvor skøn nu Aftenhimlen luer.
Men Livets Aften er, naar Gud vi skuer.

Véd du hvad det største er? Det er Guds Kærlighed. Guds ubegribelige, forbarmende Kærlighed i sin Søn Jesus Kristus, det er Livet at forstaa dette, det er at finde det største.

ALHEDEN OG DENS KOLONIER.

J. KRAMER.

Den ret betydelige Strækning, som i lidt snævrere Betydning har faaet Navnet Alheden, ligger omtrent i Jyllands Hjerter. Maaske der nok kunde komme lidt mere ind under Navnet end den Egn, jeg i det følgende gerne vil fortælle lidt om, men jeg holder mig til de Begrænsninger, som Præsten Frederik Carl Carstens i sin Bog fra 1839 giver Alheden. Denne ligger dels i Viborg og dels i Aarhus Stift og udgør en Del af Lysgaard og Fjends Herreder. Fra Ribe Stift skilles den ved Karup og Resen Sogne. Den strækker sig fra Hagebro og Vedhoved mod Nordvest til Knudstrup og Bøgelund mod Sydløst. Den er en prægtig jævn og vidtstrakt Flade paa ca. $2\frac{1}{2}$ Mils (18 km) Længde og $1\frac{1}{2}$ Mils (11—12 km) Bredde; den ligger gennemsnitlig ca. 60 m over Havfladen og skraaner svagt mod Syd og Øst. Hist og her gennemskæres denne jævne Flade af ret dybe og brede Dale, af hvilke flere gemmer et mindre Vandløb i Bunden, saaledes Vesterdal og Østerdal, Arringsvad og Ulvedal, hvis Vandløb alle flyder ud i Aarestrup Aa. Bækken i Ulvedalen har skaaret sit Løb ned i Jordbunden, saa den næsten i hele sin Længde har sit Vandspejl $\frac{1}{2}$ —1 m under Jordoverfladen.

Det er et ejendommeligt Landskab, man her har for sig. Milevidt skuer Øjet ud over de endnu tyndt befolkede Strækninger; af og til standser det ved en nybygget Gaard, som er større og maaske smukkere end de andre; en enkelt Vindmotor findes hist og her, den fortæller os, at ogsaa her paa Heden vinder den nye Tid og det, den fører med sig, Indpas. — Flere Granplantager, nogle med store, kraftige Træer, begrænser sine

Steder Synskredsen. Hedens Mand, Dalgas, har ogsaa sat sine Spor her. — Et Minde fra Oldtidens Dage møder Øjet, saa mærkeligt den end kan lyde — ogsaa her, det er Gravhøje. Ja, selv i disse fattige Egne af vort Land har vore Fædre fra ældgammel Tid traadt deres Spor. De fleste Høje findes mod Øst. Omtrent midt paa Alheden findes én stensat Høj, vistnok den eneste. I nogle af de andre er der fundet Urner med Aske; det er altsaa Bronzealderens Høje.

Af andre Spor fra svundne Tider lægger man Mærke til de gamle, mosgroede Hedeveje fra Tiden før Grev Gerts ødelæggende Færd herinde i det fjortende Aarhundrede. Dengang groede Lyngen tæt og kraftigt overalt, og saaledes gør den det endnu over store Strækninger. — Af Frederiks Sogn, der er 12,573 Tdr. (ca. 6985 ha) Land stort, laa i 1907 ca. 5431 Tdr. (ca. 3017 ha) hen som Hede. Lyngen er altsaa endnu Herre over store Flader, som den dækker med sit smukke, bruntfarvede Tæppe. Skønnest er en saadan Hedeblade at skue i August, naar den brune Farve træder tilbage for den dejlige violette, som Lyngblomsterne ejer. Hvem, der engang har set en større Hedestrækning iført denne sin Højtidsdragt, glemmer det næppe igen.

Vil man lidt nøjere se Plantevæksterne efter i Heden, ja, saa finder man vel ikke saa mange Arter, men dog nogle. I Lyngbundens Skød gemmer den graa Rensdyrlav sig flere Steder, medens Ulvefoden kravler langsomt og sikkert omkring. Lidt højere op end disse to Planter løfter sig Revlingen og især Tyttebærplanten. Den sidste, lysegrønne Plante med sine noget læderagtige Blade og sine ved Modenheden røde Bær ejer en egen Skønhed. Tyttebærret er velsmagende; men ogsaa de temmelig vandfyldte, sorte Revlingbær har mangen Gang læsket den tørstige Dreng eller Pige, som vogtede Faar i Heden. — Revlingrisene bruges endnu ofte til Koste, og tidligere er der kørt adskillige Læs af disse ind paa Viborg Torv og solgt dér. — Af de lavere Planter, som ikke naa'r op over Lyngen, maa

endnu nævnes Timiansplanten med sin krydrede Duft og Klokkelyngen med sine blegrøde Krukker, samlede i en Klump — Jyderne kalder dem i enkelte Egne for Kopatter. Blaabærplanten ynder lidt mere og bedre Muld, end Alheden har, og er derfor ikke almindelig her. Hvor Jorden er lidt fugtig, gror Pors og Ørnebregnen. Flere Steder voker Bævreespen, krybende Pil- og Gyvelbusken med sine herlige, guldgule Blomster. Ret almindelig ogsaa den nøjsomme, haardføre Ene med sine mørkegrønne, stikkende Naale (Blade). En enkelt urteagtig Plante hører ogsaa Hedeegnene til, omend man sjælden ser den, det er Guldblommen, en dejlig Kurveblomst, jeg synes næsten den smukkeste, vi har. Naar vi har set de her nævnte Planter, har vi omtrent det fuldkomne Billede af Plantelivet paa Heden, hvor denne endnu ligger hen, uberørt af Menneskets Nærværelse.

Som Plantelivet jo nærmest maa kaldes fattigt, er Dyrelivet det ogsaa. Den graa (Hannen) eller brune (Hunnen) Hugorm kan man en varm Sommerdag finde liggende paa en solbeskinnet Plet, den holder af at blive dygtig gennemvarmet af Solen. Det vævre Firben smutter behændigt rundt og taber maaske i Forskrækkelse et Stykke af Halen. Hvis Dyret bliver bange, »stivner« nemlig Halen, og kommer denne i Klemme ét eller andet Sted, gaar der let et Stykke af. — Snogen findes som Regel i Nærheden af Vandet, og den findes sjældnere.

Af større Dyr findes Haren og Ræven. Ulvene og Tjuren er forsvunden; men endnu findes en anden stor og smuk Hønsefugl paa Heden; det er Urfuglen, den har Tilflugtssteder i Plantagerne, uden disse havde sikkert ogsaa denne Fugl været forsvunden, og Egnen havde været endnu fattigere paa Fugleliv, end den alt er. Det er jo desværre saadan, at Dyr og Fugle, skønt de ynder at bo og bygge i Menneskers Nærhed, dog ofte maa fortrække, hvor Mennesket trænger frem. Heldigvis findes der dog flere vingede Skabninger her-

ude, og da først og fremmest vor kære og almindeligste Sangfugl, Lærken. Over hele Egnen, Lyngen saavel som Rug- og Græsmarken ved Siden af, slaar den sine klare Triller. Den synger, naar den stiger, og naar den daler, og naar den rolig holder sig svævende over vort Hoved; saa selv om Chr. Winther ikke har hørt Lærken herovre, saa passer det dog godt nok ogsaa her, naar han synger: »Mens højt i Luften hang den usynlige Lærke som en Klokke og klang.« En Fugl til bør nævnes, da den frem for nogen anden hører Jyllands fattige Egne til; det er Hjejlen, der med sit klagende Fløjt flyver hen over de jævne Sletter. Er der Jubel i Lærkens Triller, saa er der Vemod i Hjejls Fløjte-toner.

Staar man en lun Sommerdag og ser den varme Luft gaa i »Bølger« hen over Heden, kan man maaske blive Vidne til en Luftspejling; en By eller et Landskab viser sig i det fjerne saa naturtro som vel muligt, bliver staaende en kort Tid og forsvinder saa igen. — »Ørkens Luftsyn« bor herude.

Hvor kan Heden være smuk en saadan Sommerdag, Luften er saa forunderlig ren og frisk, sund som vist kun faa Steder i vort Land. Storslaaet skøn kan en Solnedgang i August være, naar Solstraalerne til Godnat kysser de violette Lyngblomster, den dejlige Guldblomme og en lidt sent blomstrende, men derfor ikke mindre smuk Gyvelbusk.

En forunderlig Stilhed og Fred sænker sig over Landskabet; men man skal ikke staa eller ligge alt for længe i Lyngen, thi Natten er kold. Gigtsvage Mennesker, som kender Naturen, ynder ikke at blive for sent ude her, hvis de da ikke er klædt tilstrækkelig varmt paa.

Mange vil vist sige, at Heden er et trist Sted, en nøgen og barsk Egn, kort sagt en Ørken, og nægtes kan det jo ikke, at ligesom Naturen her har sine vidunderlige, storslaaede Udsyn og Skønheder, som den, der elsker Heden, aldrig kan blive træt af at iagttage, saa

er der tillige over den store Flade til Tider — maaske særlig en regn- og stormfuld Efteraarsdag — noget trist, haardt og utiltalende.

St. Blicher havde Øje for baade det strenge og det milde i Naturen, naar han sang:

»Skummel og graa er min Fædrenehede,
dog under Lyngtoppen Blomsterne staar.
Lærken blandt Gravhøje bygger sin Rede
og sine Triller i Ørkenen slaar.«

Men hans Kærlighed til Heden, hans Glæde over dens Skønhed er saa stor, at Vemodstankerne om dens Fattigdom kun sjældnere bryder frem hos ham. Derfor synger han:

»Skøn er for mig den blomsterløse Vang,
min brune Hede er en Edens Have,
der hvile ogsaa mine Ben engang
blandt mine Fædres lyngbegrøede Grave.«

Selve Navnet »Allheden« har sikkert intet at gøre med Jorddannelsen Ahl. Det er bleven mig fortalt, at Navnet skal have sin Oprindelse derfra, at det var alles Hede; de omboende Lodsejere betragtede i lange Tider Heden som deres fælles Ejendom, der var ingen Grænser for, hvad hver især ejede, det var alle Mands Ret at færdes her og nyde de Goder, som Heden bød af Jagt, Lyngslet m. m., og det kan for saa vidt nok siges, at det var alles Hede, og Navnet kunde vel fremstaa heraf. Jeg mener dog, at Navnet ganske simpelt kommer deraf, at alt herude i sin Tid var Hede; hvor man end vendte Øjet hen, saa mødte det kun Lynghavet, der strakte sig i Syd og Nord, i Øst og Vest lige til Synskredsens Rand. Det var »idel Hede«, alt var Hede her. Gamle Breve og Resolutioner bruger ogsaa Benævnelsen »Alt-Heden« om de til Kolonisation udsete Strækninger. Som tidligere nævnt er Navnet ogsaa brugt

om mere end den Strækning, Carstens omtaler. Saaledes siges i en af Resolutionerne, at Kolonigaardene i Vium, Thorning og Kragelund Sogne, Viborg Amt, og i Bording Sogn, Ringkøbing Amt, ligger ogsaa paa »Altheden«. Senere skrives »Ahlheden«.

Ahlen kendte man næppe noget videre til dengang Ordet »Alhede« kom i Brug. Denne haarde Jordart, som hedder Ahl, dannes ved Lyngens Hjælp, idet en Syre, som kaldes Humussyre, udskilles fra Lyngrødderne og siver med Regnvandet ned i det underliggende Sand. Syren sammenkitter saa Sandkornene til en undertiden jernhaard Masse, som kaldes Ahl. Man har iøvrigt tre Betegnelser for den, Sand-, Sten- eller Jernahl, alt efter dens Fasthed og Haardhed.

For faa Aar siden pløjede en Mand derude noget Rødsand op; han sagde, at han pløjede ned til Rødahlen, hvilket jo viser, at den egentlige Ahl var ukendt for ham. I Reglen ligger Ahlen 15—25 cm under Overfladen; dens Tykkelse er meget forskellig. Paa sine Steder er den indtil ca. 60 cm tyk, dog oftest kun 10—15 cm; men den kan være slem nok endda. Saa længe den ligger gemt nede under Lyngskjoldet, beholder den sin Fasthed, og den vokser i Tykkelse, saa længe Lyngen dækker Jorden. Bringes den derimod op til Jordoverfladen, smuldrer den hen under Luftens Paavirkning. Ingen Planterødder trænger gennem den; men man mener, den holder paa Fugtigheden, derfor klarer den magre Jord herude sig forholdsvis godt i tørre Somre. Dog vil man jo gerne have den bort, derfor maa Lyngen først forsvinde, thi hvor den dækker Jorden, dér trives Ahlen, den vokser og breder sig, og den gør Jorden ufrugtbar i stigende Grad.

Da de tyske Kolonister i 1759—60 kom herind, laa denne store Lyngmark øde hen i hele sin Udstrækning. Den saa mere mørk og utiltalende ud end nu. Ikké en Smule Skov, ikke engang et Træ var at opdage. Nogle Stubbe og Trærødder ved Aarestrup, Karup, Stendal og Bøgelund vidnede om, at her i sin Tid havde været

Skov; men den var forsvunden for længe siden. Det var klart, at der skulde Mod. Udholdenhed og haardt Slid til her for at aftvinge denne Jord et Udbytte, tilstrækkeligt til Menneskers Behov. Men de godt halvandet Hundrede Aar, der er gaaet siden den Tid, har vist, at det kunde lade sig gøre. Ja, i de sidste Aartier er endog sket store Forandringer. Mergelen har næsten gjort Vidundere; denne Kalkart blev i Begyndelsen hentet langvejs fra med Stude og Vogn, men føres nu tildels med Jernvej ud til Beboerne, saa enhver forholdsvis let kan faa fat i den.

Endnu dækker Lyngen, som nævnt, store Strækninger, men grønne Agre og smukke, om end lidt tyndstraaede Kornmarker bryder Lyngfladen og har flere Steder helt fortrængt den.

Udholdenhed og Sparsommelighed har været Spørerne til det Resultat, her er naaet. Jeg husker saa godt fra min Barndomstid, hvorledes mine Farbrødre kom kørende med Kartofler til Viborg om Lørdagen. Deres Naboer gjorde ligesaa. Der dyrkedes mange Kartofler derude, derfor kaldtes Beboerne ogsaa »Kartoffeltyskere«. Tidlig om Morgenen kom Vognene til Byen. Studene, som trak Vognene, var skoet; de maatte gaa 15 km eller mere paa temmelig haard Vej, det kunde Klovene ikke taale, Studene blev ømfodede og maatte derfor skoes. — Paa Byens Torv holdt Vognene i Række, og saa begyndte Salget. Man solgte et Fdk., en Skp. eller lidt mere, som det kunde falde. Prisen var ikke overdreven høj. — St. Blichers Fader, Niels Blicher, meddeler, at Prisen var 10—16 Skilling for en Skæppe. I min Barndomstid 1885—90 fik man dog 60—70 Øre for Skæppen og ca. 4 Kr. for en Td. Kartoflerne fra Alheden havde Ord for at være gode, og man fik derfor som Regel altid udsolgt. Pengene, man fik ind, gik til Varer hos Købmanden, og hvad andet, man skulde have med hjem; dog beholdt man gerne altid nogle i Lommen hjem; der var jo Brug for dem, naar Skatter, Afdrag paa Gælden og lignende

skulde betales. Indtægterne var smaa, men Fornødenhederne var heller ikke store; man forstod at sætte Tæring efter Næring, og saa gik det. Der dyrkes endnu mange Kartoffler derude; men det er ikke saa meget Stude som Heste, der trækker Kartoffellæssene til Viborg, hvis dette nærende Fødemiddel da ikke bliver sendt med Toget; thi nu gaar Jernvejen fra Viborg til Herning ud over Heden.

Omtrent 1790 tog Staten fat paa Plantningen, dog herom senere. Egnen her ude er som alt andet undergaaet Forvandlingens Lov, og den Tid kommer vel, da Lyngen herude ogsaa er helt forsvundet. Jeg kan for mit eget Vedkommende kun med Vemod tænke paa en saadan Tid, skønt jeg jo nok kan sige til mig selv: Du lever ikke saa længe, at du faar det at sé. Som Barn har jeg, skønt jeg ikke er opvokset paa selve Alheden, saa mangan Gang ligget i Lyngen, ofte i Læ af en Kæmpehøj. Jeg har vogtet Faar i Heden, og dennes vidunderlige Stilhed har kvæget mit Sind saa mangan en Gang. Lyngen og dens Blomster, hele Hedens Natur, dens fattige Plante- og Dyreliv, dens vide Udsyn, det er alt vokset saadan sammen med mine andre Barndoms minder, at jeg slet ikke kan skille det derfra. Naar jeg derfor gæster Jylland engang imellem, da maa jeg have noget af Heden at sé, saavidt det er muligt. Naar jeg f. Eks. har cyklet fra Aarhus til Silkeborg, da mærker jeg en varm Følelse stige op i mig ved Synet af de første Lyngbakker: jeg kan kaste mig imod dem for at faa Lov til at hvile mig lidt paa de herlige Skraaninger. Intet Sted hviler jeg mig en Sommerferie som i Jyllands Hedeegne, og naar jeg gaar og ser paa Sjællands rige Marker, da kan Længslen efter de fattige, men jeg synes i deres Fattigdom saa skønne jyske Heder, komme stærkt frem hos mig. Det er nok sandt, hvad Blicher ogsaa synger: »Den gule Ørken er et Paradis, naar den har skuet Barnets første Glæder.«

Men lad os nu gaa tilbage til den Tid, da den store

Alhede laa øde hen, og lad os undersøge, hvorledes det gik til, at de tyske Kolonister — iblandt dem min Tipoldefar — kom herind og tog Heden i Besiddelse for senere at lade den gaa i Arv til Efterkommerne, som endnu bo'r derude. Lad os da først betragte den jydskede Hede, som den saa ud før Kolonisationen.

De ældste Kort, vi har over Jylland, viser den jydskede Hede nærmest som et Hul. Saaledes Olaus Magnus fra 1539. Det samme er Tilfældet med Henrik Rantzaus fra 1585. Hollænderen Blancu ca. 1600—1650 har et noget bedre Kort. Han har Navnene: Hagbro-Hagebro, Resen, Sunds og Gellerup; men ogsaa han har flere Fejltegninger. Derefter kommer Johannes Mejers Vægekort fra 1659, som er det bedste fra den Tid.

Vi kan af disse Korttegninger slutte, at Jyllands Midte kun har været saare ringe kendt fra den Tid; og Jyllands Hedeegne stod ogsaa for de fleste som noget afskrækkende og uhyggeligt. Da Regeringen 1757 vilde have nedsat en Kommission, som skulde undersøge Heden, var det vanskeligt at faa Folk til at paatage sig dette Arbejde; man havde hørt saa meget om Heden og hvad der fandtes, at man nødig rejste derud. Et Ordsprog fra denne Egn lød saadan: »Vi skal leve af de vejfarende, sa'e Røveren i Sejbæk til Kromanden i Hagebro«, og det er troligt nok, at der i alt Fald laa noget til Grund for dette Ordsprog. Taterne holdt meget til ude paa Hederne, og der gaar endnu mange Fortællinger om dem. »Lange Margrethe« gennemkryssede med sine Bander Egnen mellem Viborg, Herning og Ringkøbing, og mange Handelsfolk, som færdedes i disse Egne, har sikkert haft uhyggelige Møder med hende. Hendes egentlige Navn var Anna Margrethe Sørenslatter, hun var født ca. 1720 og døde i Viborg Tugthus 1794.

Ulve fandtes trindt omkring, og de gjorde især Skade paa Faarehjordene, en enkelt Gang endog, efter hvad der fortælles, saadan, »at man agede de døde

Faar og Lam hjem i Læssetal.« Ligeledes hedder det i Forslag om Hederne i Nørrejylland til Ager og Eng at optage (1759): »Hederne er opfyldte med Ulve, som skjuler sig i den høje Lyng, og de kan ikke fordri- ves, men gør stor Skade paa Hjordene, som de forjage Hyrderne fra; ligesaa maa rejsende frygte dem.« Om- trent samtidig — 1757 — modtog Rentekammeret en Skrivelse fra to Mænd, som søgte om Tilladelse til at bebygge et Stykke af Randbøl Hede paa den Betin- gelse, at »de hver maa holde en god og stærk Hund, et godt Skydegevær og andet skarpt Gevær for Straten- røveri og at hade Ulve og Ræve med, hvilke udi disse Udørkener findes i Mangfoldighed.«

Ogsaa efter Kolonisationen — 1764 — skriver en tidligere Kolonisations-Embedsmand, Henning Stiwitz, Lakej hos Enkedronningen, om Ulvene. Han vilde oprette nogle Schæferier (større Faarehold), og »dette vil i høj Grad skades af Rovdyr, især Ulve, dette Utøj, hvormed de jydsk Heder er saa besatte, at de 1760 trængte ind i Byen Frederikshede, og de tyske Bønder maatte holde Vagt om Natten af Frygt for, at deres fede Beder skulde blive røvet fra dem.«

Naar Forholdene var saadan, kan man nok forstaa, at man havde Skræk i Livet for at komme ud paa den jydsk Hede.

Alheden var, som saa megen anden øde Jord, fra først af Kongens Ejendom. Kongen selv kom selvføl- gelig meget sjælden til disse afsides Egne. Til at vare- tage sine Interesser havde han en Opsynsmand, som boede i Vedhoved i Daugbjerg Sogn.

Skønt Heden altsaa regnedes for Kronens Ejen- dom, vilde de omboende Herremænd dog gerne gøre gældende, at de havde Ret til Jagt, Tørveskær og mere, hvilket især kom frem, da der blev Tale om Kolonise- ring af Heden. I 1744 var der Forslag fremme om at sælge Kongens Jagt i Jylland; der klages da over, at Ulve, Ræve og Rovfugle ikke avedes tilstrækkeligt, og Almuen maa ikke paa sin egen Grund slaa saa meget

som en Smule Lyng uden Skovriderens Tilladelse, idet det saa straks hed, at sligt var til Skade for Vildtet. Fra det 17. Aarhundrede véd man, at Skovrideren paa Hald tog 1 Skilling for hvert Lynglæs, som Bønderne i Mønsted hentede til deres Kalkovne. 1698 fik de af Christian den 5. Lov til frit at tage Lyng uden Beta-ling mod at give Afkald paa 12 Sletdaler, »som dem ellers af Kassen skulde gives til fire Portioner Ildebrand.« Kongen fik saare lidt ud af sin Jagt, som han beholdt; men Herremændene vaagede over, at man ikke gik deres Interesser for nær.

Den første, som tog til Orde for Hedens rationelle Opdyrkning, var Regimentskvartermester Falck, som den 15. Marts 1723 sendte Kongen en Skrivelse, hvori han fremsætter sine Planer herom. At Opdyrkning af Heden er mulig, viser han ved at meddele følgende: Ved Hagebro i Haderup Sogn har Bromanden faaet allernaadigst Tilladelse til at opbryde til Brug og Drift af Heden, og samme kan i Løbet af faa Aar bringe det i en meget god Stand, hvorvel han i Førstningen ikke har anden Gødning end Hedetørv, som brændes til Aske, til at gøde Agermarken med.

Et andet Eksempel, som Falck nævner, er følgende: »Schaf-Huusset (den nuværende Hedegaard Skophus), som ligger i den store vide Hede i Sunds Sogn, hvoraf det og har faaet sit Navn, har begyndt først med nogle Faar og et lidet Hus, gjort af Tørv, er nu den bedste Gaard med Bygning og Drift i hele Sognet.«

Der blev af Kongen og Rentekammeret taget Hensyn til Falcks Skrivelse; saa Kongen i Forordning af 26. Maj 1723 fuldstændig retter sig efter Falcks Forslag. Forordningen lyder paa, at »de, som vil bygge og nedsætte sig paa Heden i Jylland, skal i 20 Aar fra Tid af, at Heden dem bliver anvist, og de Bygninger derpaa lader opsætte, være fri for alle kongelige Skatter, Contributioner og Udskrivning for sig og Børn, saa og for Konge-Ægter og Sogne-Kørsel, samt for Indkvartering ved Durch-Marsch af Tropperne. Tillige

maa de holde Kro og selv brygge og brænde uden nogen Afgift, naar de er Købstæderne eller andre privilegerede Kroer 2 Mil fraliggende.

Men ikke en eneste meldte sig.

Derfor kom Falck igen 1725. og han foreslog nu Kongen, at der blev nedsat en Kommission paa to Mand til at undersøge Heden; han slutter sin Skrivelse saaledes: »Jeg afventer en naadig Bønhøring og lever med Lif og Blod Deres kgl. Majestæts allerunderdanigste tro Knegt og Tjener.«

Rentekammeret fraraadede dog Kongen at ned sætte en Kommission, og der skete intet.

Sagen hvilede saa til 1732. Da var der én, hvis Navn ikke er opgivet, som henlede Opmærksomheden paa Hederne i Jylland, hvorefter han kender nogle, der er 14—16 Mil lange og 6—8 Mil brede, og som næppe havde en eneste Beboer; der er i hvert Fald, siger han, i mange Egne baade 1 og 2 Mil mellem Hytterne. Han mener, at der med Lethed kunde frembringes Brød til mindst 1000 Familier alene paa Alheden. Kongen befoel nu sine jyske Amtmænd, deriblandt Stiftamtmand Guldencrone i Viborg, nøjere at undersøge denne Sag. De kom til det Resultat, at der højst kunde leve 30—40 Familier paa Alheden, og der kom da heller ikke mere ud af Tanken om Opdyrkning denne Gang.

Men den jyske Hede spørger saa at sige i Hovedet paa Folk i den følgende Tid. Snart en, snart en anden, som melder sig hos Regeringen med en mere eller mindre lys Idé om Hedens Omdannelse til frugtbar Agerland eller lignende. 1735 kom et Par militære Herrer, Stürup og Folsach, med deres Forslag. Derefter kom 1736 en Københavner, Carsten M. Bang, som mod et Vederlag af 1000 Rigsdaler tilbød Regeringen at opbygge og dyrke fire Bøndergaardte paa Alheden. Hans Ønske blev ikke opfyldt denne Gang, lige saa lidt som 1739, da han ønskede et Stykke af Randbøl Hede.

Den næste i Rækken, som meldte sig, var Proprie-

tær Hans Rosborg til Frisholt — en snurrig Patron synes det at have været. Han beder om, at man vil tilstaa ham Assessor-Titlen eller i det mindste gøre ham til Kammerraad mod, at han til Gengæld vil opdyrke saa meget af den kongelige Alhede omkring Grønhøj, som der svarer til en almindelig Bondegaard — alene for at vise, at det var gørligt. Han fik ingen Assessor-Titel, og der blev ingen Bondegaard ud af den Historie.

Det er værd at lægge Mærke til, at det nu ved denne Tid ikke kan afgøres, hvor meget af Heden, der er Kongens. Stiftamtmanden havde haft Jorddrotterne samlet allesammen i Grønhøj den 12. Juni 1738. Men man kunde ikke enes om, hvor de forskellige Egne af Heden hørte hen. Det saa nærmest ud til, at enhver af dem ansaa det hele for sit eget.

Da Hans Rosborg ikke fik noget Svar paa sin Skrivelse til Kongen, beklager han sig i en ny Skrivelse over, at han havde gjort Bekostning paa jernbeslagné Plove, Jernharver, Bæster og Bøller (kastereret Tyr), Redskaber og Folk — ialt en hel Mængde Udgifter; han haaber derfor paa — trods umilde Venner, som han vist maatte have, at der maa blive taget Hensyn til hans Bøn. — »Eders kgl. Majestæt maa allernaadigst tro mig, at min Beskrivelse bestaar i Sandhed. — Lad være, jeg nu lever i en høj Alder, saa er jeg — Gud være æret — frisk og stærk til min allernaadigste Konges Tjeneste og Landets Nytte, som ingen snart findes af min Alder! Skaberens, den alvidende Guds Haand være hos Eders kgl. Majestæts retfærdige og barmhjerterige Haand!« At Kongen ikke længere skulde eje noget af Alheden undrer Hans Rosborg meget. Han véd, at Christian den 5. i sin Tid tillod Bønderne i Mønsted at slaa Lyng derude til deres Kalkbrænding, en Rettighed, »som jeg tror, de til denne Dag har haft ulast og upaaanket i alle Maader; men om samme Kongens Alhede siden er solgt fra Kronen, eller hvor den er afbleven, det véd jeg ikke.«

Trods sine varme Ønsker naaede Hans Rosborg

dog ikke noget af det, han gerne vilde; hverken Kongen eller hans Raadgivere gjorde nogetssomhelst, og Alheden fik Lov foreløbig at ligge i Fred. I en halv Snes Aar laa Spørgsmaalet om Hedens Opdyrkning i Dvale; men paa én Gang kom der Liv i det igen, uden at man egentlig véd, hvem det er, der først bringer det paa Bane.

Den 3. Maj 1751 nedsatte Frederik den 5. en Kommission, som Christoffer Falck i Aaret 1725 forgæves havde foreslaaet. Den kom til at bestaa af tre Mænd, Chr. Fr. Levetzau til Restrup, Borgmester Chr. Solberg i Aalborg og Regimentsskriver Niels Schelde fra Randers. Kommissionens Virksomhed var begrænset til Alheden, og den skulde undersøge:

1. Jordens Beskaffenhed.
2. Hvorvidt den lod sig bebygge.
3. Paa hvilken Maade dette kunde ske, uden de ombøende mistede noget af deres Ret. —

Den 10. Juni 1751 begyndte Kommissionen sine Vandringer over Alheden. Karup Kirke var Udgangspunktet. Herredsfogden fra Lysgaard og Hids Herred samt fire Mænd, der var tagne i Ed paa, at de vilde give oprigtig og ærlig Besked paa, hvad de vidste om Heden, ledsagede Kommissionen, som nu i 23 Dage gik fra Sogn til Sogn og søgte Oplysninger om mange forskellige Forhold, der vedrørte Heden.

Af Kommissionens Indberetning fremgaar det, hvad tidligere er nævnt, at de lovede Goder fra 1722 ikke har faaet en eneste Nybygger til at søge Bopæl paa Alheden. Derimod var der, foruden det alt oprettede »Michelborg« i Vind Sogn, bleven bygget paa Randbøl Hede, tre Gaarde i Knorborg, hvis Skattefrihed udløb 1. Maj 1743, og tre Gaarde i Østervig med Frihed til 1. Maj 1744 og 1. Maj 1746. Disse Ejendomme opslugtes senere af den store Randbølhede-Kolonisation i 1760'erne. Indberetningen paaviser bl. a., at en stor Del af Karup og Aarestrup er solgt fra Kronen; men forøvrigt er det ikke muligt uden ved en af kyn-

dige Mænd foretaget Matrikel-Revision at afgøre, hvad der rettelig tilhørte Kongen som hans Andel. Adskillige har bosat sig tæt ind til Heden og draget Nytte af dens Brændsel m. m. Flere Gravhøje blev undersøgte, de er alle af ringe og ufrugtbar Jord, som selve Heden er det nu. Denne Undersøgelse giver Bevis for, at Alheden i Oldtiden ikke, hvad Jordbundens Beskaffenhed angaar, var anderledes, end den er nu. Nogle af Højene er mærkelige derved, at de med Aartusinders Mellemrum har været benyttet til Gravplads. Saaledes en Høj paa Sdr. Teglgaaards Mark ved Viborg, der i Bunden gemte en Stenalders Grav, oven over denne et Broncealders Leje og oppe i Toppen en Jernalders Begravelse.

De tre Kommissionsmedlemmer hævder som deres Opfattelse, at »Bebyggelse af Heden er et Foretagende, hvoraf der hverken kan ventes Bestandighed eller Nytte«. Men vilde Lodsejerne der omkring tage fat, hver ved sin Side, var det kun godt. Kommissionsprotokollen sluttes paa Restrup den 23. August 1751 og indsendtes til Rentekammeret sammen med Scheldes Kort over Alheden den 6. Septbr. s. A.

Denne Undersøgelse ligger til Grund for den kgl. Forordning af 30. November 1751, hvori der loves Friheder til dem, der vil bosætte sig paa Alheden saaledes, som det var gjort efter Falcks Forslag, af hvilken den nye Forordning egentlig kun var en forbedret Udgave, og den hjalp lige saa lidt som sin Forgænger til at faa Folk ud paa Heden.

Den 26. Januar 1753 skrev Ejeren af Hald, Fr. Schinkel, et Brev til Kongen og tilbød deri at overtage hele Alheden for 1000 Rdl., saa maatte han endda beholde Jagten i Vildtbanen. Fr. Schinkel var sikkert klog nok; men heldigvis svarede Rentekammeret ham, at der ike kunde være Tale om Alhedens Salg paa disse Vilkaar.

Den 29. Juni 1755 kom Ejeren af Herningholm, Krigsraad Hans Adolph Høeg, adlet 19. August 1755 under Navnet Hjelmcrone med et Forslag, der sikkert

var velment. Han skriver til Regeringen, at han har den største Lyst til at opdyrke noget af den store Hede Vest for Karup, den nuværende Kragssøhede, bare han kunde faa at vide, hvor stor hans Part var; men det var vanskeligt, da alle tilgrænsende Ejendomme benyttede Heden til Fællesdrift.

Høegs Skrivelse bragte Regeringen til at undersøge, hvor stor Ret de omboende Lodsejere mente at have til Heden. Den ønskede at faa Svar fra Lodsjerne selv. Et meget betegnende Svar fik den fra Fr. Schinkel paa Hald. Han skriver saaledes den 8. Januar 1756:

»Jeg kan vel sige, at jeg ikke forstaaer, hvad den omrørte Ingenieur-Forretning over Heden skulde nytte til; og den, som projekteret samme, har troligen ikke haft behøvende fuldkommen Begreb om Tingene. Udi Haderup Sogn i Neder Feldborg ejer jeg henved 22 Tdr. Hartkorn, foruden Grougaard (den nuværende Grove Præstegaard), som er 7 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Alt dette Hartkorn har Lod og Del samt Enge og Ejendom udi Simmelkjær; og sammengrænser besynderlig Grougaards Hede og Fædrift indtil Schaaphus, Uhre, Kjølwraa, Hessellund, Egelund etc.; bemeldte Grougaard, som jeg for 3 Aars Tid siden paa anden Auktion af Hans Majestæt købte helt dyrt, da den var plad øde, har jeg med stor Møje ladet ganske af nyt ret vel forsvarlig opbygget, og saavel derpaa som de udyrkede Ejendommens Opbrydelse og Bedrifter, samt allehaande Besætning, bekostet henved 2000 Rdl., saa jeg nu haaber uden andres Hjælp at soutinere den Gaard og dens Tilliggende; og det var vel at ønske, at flere — og dem, der har bedre Vilkaar dertil end jeg, vilde sætte Hans Majestæts øde Gods i lige saa god Tilstand, da det vilde være til langt større Fordel end at opfinde noget nyt, Hans Majestæts Casse til unyttig Besværing og Udgift. Thi vilde jeg i saa Henseende, om jeg kendte den vedkommende, som har projekteret denne Hedebebyggelse, have ham rekommanderet at

tilhandle sig Kongens øde Anpart i Hessellund, hvortil er baade Ager og Eng, som ikke findes paa Heden, og dersom han skulde behøve mere af den Slags, er der i alle Amter noget øde Gods at bekomme, som — i hvor ringe det end er — dog bedre end den sorte Hede kan unportere sig.«

Høegs Plan, som sikkert var god i sig selv, faldt bort, da de andre Lodsejere indtog et lignende Standpunkt som Fr. Schinkel.

Under alt dette, hvor Plan efter Plan kommer frem for at forsvinde igen, fordi Interessen ikke var varm nok for Sagen, er det velgørende at se en Mand, der lader Handling træde i Stedet for Ord, en Mand med ukuelig Energi, og som selv tog fat med de bare Hænder, da han ikke paa anden Maade kunde overbevise Folk om, at Hedens Opdyrkning var mulig. I 10 Aar gik han selv i Plovfuren bag efter sine Stude og blev saaledes Alhedens første Kolonist. Denne Mand er Kaptajn Ludwig von Kahlen. Han er født ca. Aar 1700 i Sachsen-Lauenburg, hvor hans Fader efter alt at dømme har været Godsforvalter. Selv fortæller han, at han havde deltaget i Landbrug til sit 20. Aar; saa lærte han sig selv Geometri og indgik i Militærstanden. 12. Marts 1734 blev han udnævnt til Fændrik i Schaltens geworbne Infanteriregiment, senere haldet det holstenske geworbne Infanteri. Han gennemløb nu de militære Grader, blev 1743 Premierløjtnant og 1755 Kaptajn. Men allerede 1753 sendte han Regeringen en Skrivelse om, at der burde skaffes en Sum Penge tilveje (ved en Stempelafgift paa Spillekort bl. a.) til at hjælpe nogle Nybyggere til Boliger paa Alheden, og da hans første Plan ikke møder Tilslutning, kom han med en udførlig Redegørelse af sit Syn paa Hedens Opdyrkning. Han raader Regeringen til at sende en Mand over paa Heden for at finde den bedste Plads til den første Gaard. Hver Mand i Landet burde paalægges en aarlig Afgift, en Hede-Groschen, for hvilken der paa Heden kunde bygges fire Gaarde om Aaret.

Beboerne til Gaardene burde hentes fra Meklenburg. — Roligt og nøgternt fremsætter Ludwig von Kahlen sit Forslag, og det tiltaler Regeringen, saa han bliver tilstaaet 200 Rdl. til en Hederejse den 24. Maj 1754. Næste Dag tog han med Skib fra København til Nødenes Færgested ved Mariager Fjord, derfra til Viborg, og han foretog nu i 30 Dage en Kørsel over Alheden for at undersøge, hvor de bedste Betingelser for Nybyggere fandtes. Han kom tilbage til København og kunde betale 40 af de 200 Rdl. tilbage. Hans Beskrivelse af Heden er »farveløs«. At bygge en Gaard vil koste nøjagtig 871 Rdl., skriver han. Selv blev han nu af Regeringen valgt til at hente Bønder fra Meklenburg. En Gaard, der fik Navnet »Kongenshus«, fik de første at bo i. Man indrettede Gaarden, saa godt man kunde, paa meklenborgsk Vis. Den 11. Maj 1756 kom de hertil — Tallet kendes ikke — men de var opsætsige, og derfor maatte de inden ret længe rejse igen. — Saa er det, at Kahlen selv tog fat og dyrkede Jorden. Caa. 10 Tdr. Land blev tilsaaet med Boghvede; efter denne Afgrøde blev Jorden pløjet og tilsaaet med Rug. Kahlen dyrkede Hvidroer, Gulerødder og andre Madurter, saa der siges bl. a. af Hans de Hofmann i hans Journal over Heden, at Kahlens Arbejde er al Ære værd, ja, endog et glørværdigt Eksempel paa Hedyrkingens Mulighed. En Mand ved Navn Christen Jensen havde bygget et Hus i Nærheden af Kahlens Ejendom, sagtens paa hans Tilskyndelse.

Jeg kan ikke ret vel forlade Kaptajn Kahlen og Kongenshus, før jeg faar fortalt deres Historie til Ende. Om Kaptajn Kahlen er der det at sige, at han sikkert var en Enspændernatur, og han havde derfor noget vanskelig ved at færdes i Arbejde sammen med andre, sagtens ogsaa med Meklenborgerne, som han fik herind. Men han var en saare nøjsom og ihærdig Mand, der som en udslidt Olding forlod Ahlheden. I Aaret 1763 frasagde han sig Kongens Hus. Man havde da allerede klaget over ham som Landmaaler; han var

for langsom i Vendingen, og man foreslog at erstatte ham med Hartmann, der senere kom til at forestaa Opmaalingen af de kongelige Andele paa Alheden. Den 16. Februar 1765 fik Kahlen sin Afsked. Regeringen har — sikkert af Medfølelse — trukket Afskeden noget ud. Han døde som Chef for Garnisionskompagniet paa Fladstrand den 2. Februar 1774. Kongens Hus laa i Resen Sogn paa Bakken ved Hjortedalen ned mod Sejbæk. Efter at Kahlen havde frasagt sig det, forpantede førnævnte Christen Jensen, en Københavner, det i 6 Aar mod en Afgift af 28 Rdl. aarlig. Den 31. December 1764 blev der holdt Auktion over »Møblerne« — deriblandt nogle Stude — paa Kongens Hus. Den 30. Septbr. 1769 blev Ejendommen købt af Chr. Jensen for 312 Rdl. Han fik 15 Aars Skattefrihed, men kan dog ikke klare Stillingen. Den 5. Marts 1771 hører vi fra ham sidst. Han klager da bl. a. over, at der her i Landet er en utrolig Mangel paa Penge. Ingen havde rigtig Mod eller Lyst til at fortsætte efter ham. I mangfoldige Aar stod Kongens Hus hen som ubeboet, tilsidst som Ruin. Omtrent Aar 1900 blev det nedbrudt. Tilbage af »det hvide Hus paa den høje Banke« er der nu kun nogle Murrester og et Par forblæste Æbletræer ved Vejgrøften; de fortæller om et Arbejde, der synes frugtesløst, men var det dog ikke. Fra Bakken har man en herlig Udsigt, der bl. a. kan vise os, at Kaptajn Kahlens Arbejde har givet Anledning til, at andre har turdet tage fat og prøve paa at fortsætte, hvad han ved sine Hænders Hjælp begyndte og naaede.

Der er ingen Tvivl om, at Kahlens Eksempel blev en Spore til, at man nu tog kraftigere fat paa Hedens Kolonisation.

Regeringen selv ser, at det ikke er umuligt at dyrke Heden; man blev varmere for Sagen, og den 8. August 1757 faar Tanken om Kolonisation ved Udlandinge sit endelige Grundlag ved kongelig Befaling om, at Halds, Bøvling og Silkeborg Amter skal op-

maales og charteres, og den tilbageblivende Hede til Bebyggelse inddeles. Der havde nemlig ikke hidtil været den Fremgang med Sagen, som var ønskeligt. Den 10. Juli 1759 mødte Ingeniør Hartmann i Spidsen for en Kommission i Karup for at faa fastsat en Grænse mellem Statens og privates Eje, hvilket var et meget vanskeligt Arbejde. Især holdt Ejerne af Aunsbjerg, Kjærsholm, Hald og Neder Thestrup stærkt paa deres formentlige Rettigheder til Heden. Kommissionen griber da til den Udvej at lade disse Ejere bevise deres Rettigheder og begyndte straks paa Opmaalingen. — Beviser for, at Heden i nogen Henseende var privat Ejendom, fik man ikke — og Opmaalingen fortsattes da uhindret. Efterhaanden blev hele Alheden opmaalt og kortlagt, hvilket Arbejde — stort som det var — tog mange Aar.

Men det vil nu være rigtigt at faa klaret, hvorledes det gik til, at det blev Folk fra vort Naboland mod Syd, som kom ud paa den jydsk Hede, og der kom til at gøre et Arbejde, som man ingen andre kunde forma til, trods Løfter om betydelige Goder.

Her i Danmark var man i det attende Aarhundrede optaget af Arbejde for Fremskridt paa mange Omraader. Christian den 6. vilde gerne forbedre Bøndernes Stilling, hvilket han dog ikke naede. Derimod fremmedes Forsvarsvæsenet; Værkflid og Handel tog stort Opsving, og dette fortsattes under hans Efterfølger. For at fremme Handelen købte man St. Croix, der nu tillige med St. Thomas og St. Jan igen er solgt. Det er sikkert ogsaa et Udslag af denne Fremskridts-trang, der gør, at Tanken henvendes paa de jydsk Heder, der laa uopdyrkede hen. Man har ment, de skulde indvindes for Landbruget og saaledes ogsaa komme til at give et Udbytte. Gentagne Gange havde Staten forsøgt at faa Landets egne Børn til at nedsætte sig paa Heden, men uden Held. Hertil kan endnu føjes, at det »patriotiske Selskab« — paa 120 Medlemmer, stiftet 1756 — en Tid arbejdede for den samme Tanke.

Den daværende Presse lagde sig i Selen for Sagen, og der blev fremsat ret gode Tilbud — skulde man synes — til dem, der vilde vove Forsøget. Men hvor mange Anstrengelser, der end blev gjort, saa frugtede det intet. Ingen havde Mod eller Lyst til at drage ud paa »den blomsterløse Vang« og tage et Tag med den brune Lyng. Da saa ingen herhjemme var at formaa dertil, er det, at man søger til Tyskland for at faa Kolonister derfra.

At Tankerne her hjemme fra vendes mod Pfalz ved Rhinen, som det Sted, hvorfra der kunde hentes Nybyggere til Heden, har vist nok sin Grund i, at baa- de Catharina den Anden af Rusland og Oberst Thurriegel af Spanien, begge ved samme Tid og fra samme Sted hvervede Kolonister. Catharina førte sine til sit Riges sydlige Stepper ved Volga, medens Kolonisterne, som kom til Spanien, skulde bebygge Sierra Morenas Vildnisser.

At Folkene fra Rhinegnene kunde tænke paa at søge sig et andet Hjemsted end deres eget skønne Fædreland havde ogsaa sine Grunde. Egnene dernede ved Rhinen havde i længere Tid lidt under forskellige Krige. Befolkningen i Pfalz var ulykkelig og halvvejs hjemløs. Det stakkels Land var udpint. Landsbyer, Gaarde og Huse var ødelagt, og mangen Familie var bleven husvild i disse Tider. — Først var det gaaet ud over Landet i den polske Tronfølgekrig 1733—35, i hvilken Frankrig erobrede Lothringen, der var Naboland til Pfalz. Derefter kom den østerrigske Arvefølgekrig 1740—48 mellem Østerrig og Preussen, og senere, 1756—63, kom Syvaarskrigen mellem de samme Lande. I disse Krige deltog en stor Del af Europa. De forskellige Hærmasser bestod for Størstedelen af lejede Tropper, Soldater, der hjemme fra var daarligt udstyret med Klæder og Proviant, og disse brugte da ofte at udplyndre de Lande, de kom igennem. Naar vi nu tænker paa, at Pfalz laa paa en meget udsat Plads i disse Krige, hvori foruden de alt nævnte Lande, bl. a. Spa-

nien, England og Sverrig deltog, saa er det ikke vanskeligt at forstaa, at Landets Beboere blev træt af at skatte til disse evindelige Hære, som gennemstrejfedes deres Land, og som i hine Tider ikke tog Hensyn til andet end deres egen Berigelse og Fordel.

I disse Tilstande maa vi da sikkert søge Aarsagen til, at de pfalziske Bønder lod sig bevæge til at bryde op fra deres Hjemstavn og drage til det fremmede Jylland. Maaske Lykken, som havde svigtet dem i deres smilende Hjemland, kunde findes i det fremmede, og i hvert Fald ventede de at finde Freden. Uroen og Utrygheden var for mange bleven uudholdelig, derfor tog de imod det Tilbud, de fik af Legationsraad Johan Frederik Moritz af Frankfurt ved Mainz paa den danske Stats Vegne. De rejste ud fra deres skønne Fødeland, hvor Aarsagen til deres Ulykke var attergjenstand for den sang, og til det ubekendte, der skildredes for dem med Farver, der var Virkeligheden temmelig fjern.

Det er rimeligt, at Danmarks dygtige Udenrigsminister paa den Tid, Hannoveraneren Johan Hartvig Ernst Bernstorff har raadet til at gaa til Pfalz ved Rhinen for om muligt at formaa Folk' derfra til at søge Boplads paa Alheden, og det blev nu overdraget til ovennævnte I. F. Moritz paa den danske Stats Vegne at udføre dette Hverv. Som Løn herfor fik han 1000 Louisdorer, og det maa desværre siges, at han gerne vilde tjene disse Penge saa let som muligt. Han skildrede med overdreven lyse Farver Forholdene herhjemme; ligeledes var han i høj Grad ligegyldig med sit Valg af de Personer, som han opfordrede til at rejse. Dels som Følge heraf og særlig paa Grund af de nævnte Tilstande i Pfalz lykkedes det Moritz paa forholdsvis kort Tid at faa hvervet 265 Familier, der ialt — Mænd, Kvinder og Børn — talte 965 Personer. De blev alle hvervede paa følgende Betingelser:

1. En af Danmarks sagkyndige kongelige Embedsmænd skulde vise de ankommende Kolonister de bedste Pladser for Bebyggelse og meddele hver især

- Fæstebrev paa det anviste.
2. De nye Beboere af de opbyggede Egne skal tilligemed deres Efterkommere nu og i Fremtiden være fritagne for alle Korn- og Kvægtiender.
 3. Ligeledes skal de i 20 Aar være fritaget for alle kongelige Skatter og Tributter, hvad de saa maatte have.
 4. Og saaledes ogsaa for alle Afskrivninger.
 5. Ligesaa alle Konge- og andre Kørsler.
 6. Og de skal forstrækkes for Indkvartering under Gennemrejsen.
 7. Børn og Slægtninge, der overlever de ved Død bortgaaede, skal i saa Fald erholde og nyde et nyt Fæstebrev.
 8. Og i Fald der efter 20 Aars Forløb maatte være nye yderligere Friheder nødvendige, kan de haabe at blive benaadede dermed efter Befindende. Men skulde nu disse og dertil muligt ogsaa andre opdage de Fordele efter nærmere Oplysning blive forlangt af Kolonisterne, saa skal disse derom, ligesom ogsaa andre for Afrejsen nødvendige Del, melde sig hos undertegnede i den frie Rigsstad Frankfurt ved Mainz for desaaarsag som ogsaa om andet at blive behørig belært og i rette Tid blive forsynet med det nødvendige Pas. Efter allernaadigst lovede Erstatning for Rejseudgifterne skal ved Ankomst til By og Sted en Mand have 30 Rigsdaler, en Kvinde 20 og et Barn fra 12 til 16 Aar 10 Rigsdaler.

Betingelserne er undertegnede:

Frankfurt ved Mainz, den 28. Maj 1759.

Johan Frederik Moritz,

Kongelig dänischen Legationsrath.

Den første lille Flok af Kolonister — 9 Mand og et Mulæsel, hedder det i Beretningen — kom hertil den 16. Oktober 1759. Lidt efter lidt følger alle de andre efter. De kom dels over Østersøen og dels over Hamborg, og foreløbigt blev de indkvarteret dels i Frede-

ricia og dels i Viborg. Der var jo endnu slet intet gjort ude paa Heden, for at de kunde tage Ophold dér. Hvilket Indtryk de store Lyngflader har gjort paa disse Mennesker, der hjemme var vant til at se Planter, som Laurbær- og Olietræet, se Marker, hvor Hvede og Majs gav gode Afgrøder — ja, det kan man næsten tænke sig. Her øjnede man ikke et Træ, ikke en dyrket Plet; menneskelige Boliger var ikke at se i vid Omkreds. Man havde talt om, at Græsset vilde naa dem til Knæene, der var næppe et Græsstraa at øjne. Intet Under, at Skuffelsen var stor for de fleste, og mange vendte efter kort Tids Forløb tilbage til deres Hjemstavn eller drog andre Steder hen.

Det bør her nævnes, at Alheden ikke var det eneste Sted, man ønskede befolket. Der blev tillige oprettet Kolonier paa Randbølhede og Kristianshede. — Siden 8. August 1757 havde der været nedsat tre Kommissioner over de forskellige Heder. Disse tre Kommissioner skulde konferere med hinanden, modtage Befalinger fra det kongelige Rentekammer og indberette til dette, hvad de foretog sig. Rentekammeret havde altsaa Overledelsen over det hele.

For Alhedens vedkommende har vi imidlertid kun med den Kommission at gøre, som bestaar af de tre Amtmænd, Albertin af Ribe, Ditlev Trappaud over Silkeborg, Dronninglund og Mariager Kloster Amter, samt Amtsfuldmægtig Olufsen paa Viborg Amtmands Vegne og tillige tre Medlemmer til, nemlig Justitsraad de Hofmann og Kancelliraad Deichmann, begge af Fredericia, og Hans Ejlersen Stenfeldt.

Der afholdtes 5 Kommissionsmøder, som det vil være rigtigt at omtale nærmere. — Det første afholdtes i Karup den 10. Juli 1759 og er allerede kort omtalt. Her var kun mødt Ditlev Trappaud og Hans Ejlersen Stenfeldt for sammen med de omboende Lodsejere, Kancelliraad Steensen til Aunsbjerg, som Ejer af Aarestrup og Karup, Fridenreich til Kjærsholm Gods, L. Villumsen til Neder Thestrup og Landsdommer Schin-

kel til Hald, at faa Grænsen mellem disses og de kongelige Andele bestemt. De fire Mænd vægrede sig ved at give Afkald paa deres formentlige Rettigheder, som de i umindelige Tider havde haft til Lyngbjergning, Tørveskær og Fædrift. Mere end dette kneb det dem dog sikkert, at de skulde give Afkald paa de spændende Jagtture over den vilde Hede. De udtalte da: »Vi véd ikke noget, der kan tjene til at bestemme Grænserne, men haaber, det i Fremtiden kan vedblive at gaa som hidtil, især da det, der paatænkes, sikkert vil blive mere til Skade end til Gavn for Landet.«

Man valgte da, som nævnt, at lade de fire Mænd ad lovlig Vej bevise deres Ejendomsret til Heden; og allerede den 11. Juli, Dagen efter, begyndte Ingeniørkaptajn Hartmann Opmaalingen af de kongelige Andele.

Det næste Kommissionsmøde afholdtes i Knudstrup den 24. Oktober 1759, og dette maa nærmest betragtes som en Slags Eksamination over de tidligere nævnte 9 Kolonister fra Pfalz, som allerede var kommen herind den 16. Oktbr., og som det nu gjaldt om at hjælpe til Rette.

Det følgende Afsnit findes i Aarbogen for 1921.

For at beholde Kolonisterne Vinteren over paa Heden, dels af Sparsommelighedshensyn og dels for, at de i gunstigt Vejr kunde begynde Arbejdet, blev der truffet Aftale med Københavneren Christen Jensen, der kort i Forvejen havde slaaet sig ned paa Heden, at han mod 20 Rigsdalers Forskud skulde forsyne sig med Viktualier til Salg til Kolonisterne. — Den 26. Oktbr. kørte man fra Sejbæk over Rabes til Karup, over Aaen hen til Kragssøhede og derfra til Skophus. Næste Dag fik Kolonisterne hver 2 Rdl. i Rejsepenge for selv at befordre sig de 5 Mil til Viborg, da der ingen Vogn var at leje. I Viborg skulde de have Ophold den første Tid.

Kommissionen indberettede nu det skete til Rentekammeret og tilføjer, at Kolonisterne vist ikke har megen Forstand paa Hededyrkning, dog havde de sikkert valgt sig det bedste Jord at bo paa. Man henstillede, at J. F. Moritz ikke skulde hverve flere Tyskere, end han allerede havde. Kommissionsberetningen er dateret: Skophuset, den 29. Oktbr. 1759.

Af denne Beretning fremgaar det klart, at hele Sagen, trods meget Arbejde, ikke har været ordentlig planlagt. Man anede ikke, hvor man vilde begynde Opdyrkningen af Heden, men spurgte Kolonisterne til Raads. Disse kendte intet eller næsten intet til Hededyrkning, kom i Grunden til at staa over for noget helt ukendt, hvilket sikkert væsentligst er J. F. Moritz' Skyld. — En Smule Bygning var ikke engang rejst til Kolonisterne, derfor maatte de foreløbig bo i Viborg. Det blev paa den Maade Staten dyrere, end det havde været nødvendigt.

Som Svar paa Kommissionsberetningen kom den kgl. Resolution den 27. November s. A. Den gik ud paa, at der til de ankomne 9 Kolonister skulde anvises Grund til at bygge paa i Hauredalen og oprejses lige saa mange Gaarde.

I en senere kgl. Resolution af 12. Februar 1760 paabydes det at rejse nye Gaarde til 37 Familjer, som paa den Tid var ankommen til Viborg og Fredericia. Hertil skal Hans Majestæts Bønder under Skanderborg og Silkeborg Distrikter levere Materiale og Kørsel. Kancelliraad Steensen var villig til at yde, hvad han kunde; derimod mente Friedenreich, Kjærsholm, og Schinkel, Hald, at de saa godt som intet havde at yde.

Da de imidlertid havde Sten og Ler i Overflod, henvendte Amtmand Trappaud sig den 24. Marts 1760 til Kollegiet for at faa Lov til ved Ekspropriation at tage disse Dele, hvor det ikke kunde skade Græsningen. Der kom da en Skrivelse den 5. April til de nævnte Lodsejere, hvori der bl. a. siges, at Hs. Majestæt slet ikke tvivler paa de Herrers Villighed, da der jo er en

Mængde Sten især ved Sjørup og ogsaa Ler nok, og at man ikke paa nogen Maade vil tilføje dem nogen-
somhelst Skade.

Det tredie Kommissionsmøde afholdtes i Klode Mølle den 26. Februar 1760. Her var alle Kommissionsmedlemmer til Stede. Ved Mødet overvejede man, om det ikke var muligt at faa Kolonisterne indkvarteret hos Bønderne i Silkeborg Amt. Men det var Bønderne meget imod, og »det var tilvisse ogsaa vel, at det ej skete«, siger Pastor Frederik Carstens, »thi naar man betænker, hvad en stor Del af disse Tyskere var for Folk, og hvor meget de snart gav Regeringen at skaffe, saa man maa glæde sig over, at de stakkels Bønder blev fri for sligt et Huskors«. — En Bygning (Kongens Hus), der kunde rumme 12 Familier, og som Kaptajn Kahlen havde rejst paa Heden, vægrede Kolonisterne sig ved at bo i. Derfor besluttede Kommissionen, at der skulde bygges Jordhytter paa 6 Alens Længde og 4 Alens Bredde, én til hver Familie, indtil Gaarde kunde rejses. Kommissionen tog derefter i Samraad med Kolonisterne Bestemmelse om disses Underhold, indtil de kunde faa saa megen Hede opdyrket, at de kunde brødføde sig selv. De Bestemmelser, som blev truffet, var følgende:

1. Hver voksen, mandlig Kolonist skulde hver Maaned have 2 Skp. Rug, 2 Skp. Byg og Malt, samt 4 Mark i Penge. Hver kvindelig Kolonist 1 Fjerdedel mindre, og et Barn over 4 Aar det halve af en Kvindes Part. Rugen skulde tages fra Randers Amtstue; de kongelige Bønder skulde transportere den. Anden Sæd skulde betaales med Penge.
2. Der skulde rejses tre Bagerovne.
3. Deres Feltskær (Læge) skulde brygge og tappe Øllet, og de skulde have ugentlige Penge til at købe Øl og Suul for; selv skal de da faa malet og bagt.
4. Det nødvendige Træ til Redskaber skulde skaffes fra de kongelige Skove ved Fredericia.

5. Vogne, Senge og Husgeraad skulde betales af de tilgodehavende Rejsepenge.
6. Af Sædekorn skulde hver Kolonist have $\frac{1}{2}$ Tønde Boghvede.
7. Kolonisterne skulde de første 4—5 Aar være fritaget for enhver Ydelse. I de følgende 16 Aar, i hvilke de fritages for alle offentige Skatter og Byrder, skulde de tilbagebetale Regeringen alle Forskud, som de havde modtaget.

Efter denne Kommissionens Indberetning til Rentekammeret, udgik Resolution af 22. Marts 1760, som siger, at der straks skulde tages fat paa at rejse 37 Jordhytter til de 37 Familier, som var ankommen, og desuden allersnarest tages fat paa at oprejse Bøndergaarde til de Bønderfolk, som foruden de alt ankomne endnu kunde ventes — formodentlig 600 Personer eller flere. Tømmeret skulde hentes hos Købmændene i Fredericia. Gaardene skulde bygges paa pfalzisk Vis, Stuehuset parallelt med Laden.

Til at have Opsyn med Bygningernes Opførelse og til Forvalter paa Kolonien valgtes Hendes Majestæt Enkedronningens Lakej Stiwitz. Kommissionen skulde dog yde ham sin Bistand.

Den 9. April afholdtes det fjerde Kommissionsmøde, ligesom det andet i Knudstrup. Alle Kommissionens Medlemmer var mødt, og sammen foretog de nu en Rejse over Heden for nærmere at bestemme de Steder og Pladser, hvor Gaardene skulde ligge. Der blev afstukket 6 Pladser til Bopæle ved Arringsvad og ligeledes 6 ved Krohullet i Hauerdal.

Imidlertid samledes flere Kolonister i Fredericia, hvor de blev indkvarteret hos Byens Borgere. Regeringen havde bestemt, at der for hver Mand skulde ydes Borgerne et Vederlag paa 12 Skilling daglig og for hver Kvinde 8 Skilling, for et Barn skulde ydes 4 Skilling. Men hverken Kolonisterne eller Borgerne var glade ved den Ordning, derfor gjaldt det om saa

snart som muligt at faa Sagerne klaret, saa der kunde blive bygget paa selve Alheden.

At det var et stort Arbejde, Kommissionen havde at klare, kan man forstaa, naar man véd, at der 1. og 2. Maj kom ialt 418 Mennesker til Fredericia. I Provinsarkivet i Viborg, Protokol angaaende Ahl- og Randbølhede 1760, findes en Fortegnelse over disse tillige med forskellige Oplysninger om dem. Da nogle af disse Kolonister var til Stede ved det 5. Kommissionsmøde, medtoges Fortegnelsen over dem alle.

Ialt ankom 100 Mænd, 100 Koner, 178 Børn og 40 ugifte.

Den 16. Maj 1760 afholdtes det femte Kommissionsmøde i Knudstrup. Her mødte 17 af de ankomne Kolonister sammen med Kommissionen. Aftenen i Forvejen var der til Alheden ankommen en betydelig Flok, baade Mænd, Kvinder og Børn. Disse 17 Kolonister meddelte Kommissionen, at de sammen med de tidligere omtalte 37 Familier vilde bosætte sig paa den Del af Heden, som kaldtes Hauerdal, og som Kommissionærerne Olufsen, Hofmann og Deichmann i Oktober forrige Aar havde anvist til Bebyggelse. De bad endvidere om, at der maatte blive anlagt en By paa 40 Gaarde.

Kommissionen søgte at faa Kolonisterne til at forstaa, at det i høj Grad var uheldigt at hobe Gaardene saaledes sammen. De fleste vilde faa 2 til 4 km til deres Ejendoms Ydergrænse, og man var desuden ikke sikker paa at kunne skaffe tilstrækkelig Vand paa dette Sted. Kolonisterne holdt imidlertid bestemt paa deres Ønske; enkelte nægtede rent ud at bosætte sig andre Steder, og derfor blev der endnu samme Dag rejst 19 Jordhytter og skaffet Materiale til en Brønd, som Kolonisterne selv skulde sætte.

Disse 19 Jordhytter var de første Boliger paa Heden for Nybyggerne. Derfor betragtes den 16. Maj 1760 som den Dag, de indvandrede Kolonister tog Alheden i Besiddelse.

Kommissionen gjorde nu Indberetning til Rentekammeret om de 40 Gaardes Anlæggelse og tilføjer:

1. At det forlangte Stykke i Haurdalen vist var det bedste i hele Heden, men Kolonisterne forlangte 1 Mil i Længden og 1 Mil i Bredden.
2. Man var ikke sikker paa at finde Vand dette Sted.
3. Sikre Vandsteder var udsøgt andre Steder i Heden saadan, at der kunde lægges 6 Gaarde ved hvert Vandsted.
4. Endelig var Kommissionen bange for, at det i Fremtiden skulde blive lagt den til Last, at Kolonien blev anlagt paa en saa usædvanlig Maade.

Den 11. Juni s. A. skrev imidlertid Rentekammeret, at det skulde ordnes, som Kolonisterne ønskede, saa de maatte bo i Byer paa 30—40 Gaarde, dog maatte ingen By anlægges, uden, hvor der var Vand at finde. En meget kyndig Vandviser fra Horsens, Heiler Lauritsen, blev antaget, og med ham skulde der sluttes Akkord om Brøndenes Gravning.

Den 17. Maj 1760 rejste Hofmann og Deichmann med otte Kolonister til Grønhøj og søgte at overtale disse til at bosætte sig dér, noget mere spredt; men det vilde de ikke. Det var et sidste Forsøg paa at faa dem til at lægge Boligerne mere fjernt fra hinanden.

Nu var altsaa den første Koloniby, Haurdals Anlæg og Bygning, sikret. Der blev købt 37 Køer og 70 Stude for ialt 1000 Rdl., som anvistes paa Amtstuen i Randers. Gaardene blev bygget i tre Rækker langs tre lige afstukne Gader, der havde en indbyrdes Afstand af 50 Alen, ligesom Gaardene. I Haurdal byggedes 28 Gaarde. Den næste Koloni, som opbyggedes kort efter Haurdal, var Grønhøj; her blev bygget 29 Gaarde. Ialt opførtes paa Alheden 97 Gaarde. Dette forslog jo dog ikke, hvis alle de tidligere nævnte 265 Familier med ialt 965 Medlemmer skulde have Boplads. Dette blev da heller ikke Tilfældet. En stor Del af J. F. Moritz hvervede Folk var Skærslibere, Vagabonder og andre mere

eller mindre løse Personer, som man maatte afvise. Arne Familier, som ikke vilde indordne sig under de givne Forholdsregler, blev anvist Bopæl paa Randbøl. Mange af Kolonisterne var aldeles ukyndige i Agerbrug; en ordentlig Eksamination blev foretaget af dem alle »under Opsyn af Rosenkranz, Deputeret for de kongelige Finanser.« Resultatet blev, at der atter var en Del, som fik deres Afsked og maatte drage bort. Mange af disse blev paa Hjemvejen hvervede til Rusland og kom ned til Stepperne, hvor allerede mange af deres Landsmænd var kommen, og hvor nu Byen Sa-repta ved deres Flid voksede frem.

Ialt blev der tilbage paa Alheden efter de forskellige »Udrensninger« henimod 600 Personer, som for Størstedelen bestod af »agtværdige, fattige Bønder fra Pfalz.«

Staten lod nu anlægge et Teglværk, hvorfra man fik brændte Sten til en hel Del af Bygningerne. I flere af Gaardene kom der til at bo to Familier, og den samme Bygningsmaade blev brugt omtrent overalt.

Under Hovedbygningen var der en stensat Kælder. Man byggede Bindingsværkshuse af brændte Sten og Fyrretræ.

Stuehuset blev som Regel lagt mod Syd. Paralelt med dette byggedes Laden, der midt paa den Side, som vendte bort fra Stuehuset, havde en Port, hvorigennem et Kornlæs kunde køres ind. Paa den modsatte Side var et »Gæf«, som Vognstangen kunde stikkes ud igennem.

Noget af det besværligste var at faa Brøndene gravet og holdt vedlige. Der var meget langt til Vandet, ca. 40—50 Alen (25—30 m), og derfor nøjedes man i Begyndelsen med en Brønd i hver By, i Haurdal blev dog gravet to. Brønden blev sat af Brædder-Planker, der blev sat paa Højkant og i Kvadratform. Disse Brædder blev selvsagt i Tidens Løb raadne, og saa maatte Brønden istandsættes, hvilket skete paa den Maade, at der blev sat en Beklædning af nye Brædder

paa de gamle. Naar Brønden saadan blev beklædt 3—4 Gange, blev den for snæver til, at dette kunde gøres mere, og saa gravede man en ny Brønd. I Benslehøj ses Spor af to gamle Brønde ved Siden af den nuværende. De er alle tre gravede i Skellinien mellem dem, der skal benytte Brønden.

Nu har de fleste Beboere hver sin Brønd; dog findes der endnu enkelte Fællesbrønde, der bliver endnu f. Eks. i Haurdal intet Skøde paa Ejendomme udstedt, uden der paalægges Køberen Forpligtelse til at deltage i Fællesbrøndenes Vedligeholdelse.

At man kunde faa mærkværdige Indfald under Arbejdet med Koloniernes Anlæggelse ses bl. a. af, at man indkaldte en Humbugsmager, Dr. Erichsen fra Meklenburg, for at han skulde anstille kemiske Forsøg med Lyngen og for at søge efter Mergel, Ler og Vand; men han forlod snart Landet igen.

Hver Koloniby fik nu Grænserne sat for sit Jordtilliggende, og hver Kolonis Tørvejord blev afsat i Heden. Man inddelte Jorden i tre Klasser efter dens Godhed. — Til et »Høved«s Græsning blev af første Klasse Jord sat 3500 Kvadrat-Alen (1380 m²). Af anden Klasse 6562½ Kvadrat-Alen (2600 m²), og af tredje Klasse 9800 Kvadrat-Alen (3870 m²). Af den Jord, som var saa daarlig, at den ikke engang kunde regnes med til tredje Klasse, beregnede man 11,200 Kvadrat-Alen (ca. 4400 m²) til et Høveds Græsning. — Brændsel til en Bondegaard blev sat til 30 Læs Hedetørv, hvert Læs paa 120 Stkr. Tørvene skulde være $\frac{5}{8}$ Alen (40 cm) lange og $\frac{3}{8}$ Al. (25 cm) brede. Til hver Bondegaard blev til Brændsel udlagt 16.875 Kvadrat-Al. (ca. 6500 m²) Jord. Til Præstegaarden blev udlagt dobbelt saa stort et Stykke, nemlig 33,750 Kvadrat-Alen. Noget senere blev den saakaldte Kongemose købt, hvor hver Kolonist fik Ret til gratis at skære en vis Mængde Tørv aarlig.

Norden for Grønhøj forbeholdt Kongen sig ca.

1000 Tdr. Land (550 ha), hvor der blev oprettet et kongeligt Schæferi, hvilket dog snart igen gik over Styr.

De to Kolonier, Hauerdal og Grønhøj, fik egentlig Navnene: Frederikshede og Frederikshøj; men Folk har aldrig rigtig kunnet vænne sig til at bruge disse Navne. Den nuværende Befolkning bruger dem ikke. Derimod har Kirken, som blev bygget omtrent midt imellem de to Kolonier, antaget og beholdt sit Navn: Frederikskirke. De omlevende Danske og nogle af de ældste Kolonister kalder den undertiden nu: den tyske Kirke. I Nærheden af den ligger nu Frederiks Station. Disse Navne skulde nu alle minde om Frederik den Fente. Foruden de to nævnte Kolonier anlagdes Kolonier i Stendal, Frederiksdal, Gammel Frederiksmose, Over Frederiksmose, Vester Frederiksmose, Neder Frederiksmose, Over Frederiksdal, Mellem Frederiksdal, Neder Frederiksdal, Christianshøj, Frederiksværk, Neder Julianehede, Over Julianehede og Christianshede.

En Del af Kolonisterne fik Fæstebreve paa Gaardene den 31. December 1764, og disse Fæstebreve gav Frihed for Skatter og Udgifter i 20 Aar.

Hans de Hofmann, som var Medlem af den Kommission, der arbejdede for Alhedens Opdyrkning, har udført et meget stort Arbejde ogsaa for at faa de andre Hedestrækninger gjort indbringende ved Dyrkning. Meget er der at sige ham Tak for, og fra ham har vi adskillige gode og værdifulde Oplysninger. Saaledes har vi hans Værk: »Samtale angaaende Hedernes Opdyrkning«. I Slutningen af dette Værk har han en Opgørelse af, hvad der i Aaret 1780 var naaet med Kolonisationsarbejdet. Han meddelel her:

»I Alheden er der 1780 22 Byer med 86 Gaarde og 440 Sjæle, har 25 Heste, 476 Stude, Køer og Kalve, 1541 Faar, avlet 1154 Tdr. Rug, 164 Tdr. Byg, 294 Tdr. Havre, 142 Tdr. Boghvede, 389 Tdr. Poteter, saet afvigte Michelsdag 240 Tdr. Rug.

I Randbøl Hede er der 5 Kolonier med 36 Gaarde

og beboet af 192 Sjæle, der har 43 Heste, 203 Stude, Køer og Kalve, 654 Faar, avlet 415 Tdr. Rug, 30 Tdr. Byg, 10 Tdr. Havre, 74 Tdr. Boghvede, 25 Tdr. Poteter, afvigte Michelsdag saaet 156 Tdr. Rug. Heraf erfares, at omendskønt begge Heder er de skarpeste i Landet, har dog 632 Sjæle der deres Ophold, og ej i 16 Aar har nydt nogen Hjælp«.

Naar Hans de Hofmann slutter med at sige, at Kolonisterne ingen Hjælp har nydt, maa han dermed mene, at de intet har modtaget udover det, der blev lovet dem ved Begyndelsen. Besætning og Avlsredskaber blev de forsynet med, og de Rettigheder, som var lovet dem, blev overholdt.

Men lad os nu sé, hvorledes de indvandrede Tyskere klarede sig i deres nye og fattige Land, hvor de fik Bolig midt mellem fremmede, der ikke just altid saa' venligt til de nye Naboer.

Kolonisterne fik Navnet Kartoffeltyskere, fordi de indførte og dyrkede Kartoffler paa Alheden. Hvorledes Kartoffler blev kendt her, fortælles der ganske morsomt om i den paalidelige Historie om Klavs' Æbler.

Den 2. April 1759 kom der seks Tyskere ved Aftenstid til Sognefoged Klavs Pedersens Gaard (Havresøgaard) ved Kongevejen: Vejle—Holstebro, Kolding—Viborg. De bad om Nattelogi, hvilket de fik, og som Betaling derfor fik Sognefogeden om Morgen 13 »Ertøfler« — 2 for hver Mand + 1 i Tilgift. Han gav sine Svin den trettende — sagtens fordi 13 var et »uheldigt« Tal, men Svinene vilde ikke æde den. Han lagde saa de 12, og da Efteraaret kom, forærede han nogle Stykker bort. De blev kaldt Klavs' Æbler. Klavs Pedersen var temmelig sikkert den første danske Kartoffeldyrker. — Som Danskerne helst vilde have saa lidt Samkvem som muligt med de tyske Kolonister, saa holdt disse sig ogsaa mest for sig selv, de holdt sammen, talte i lange Tider deres Hjemlands Sprog og læste deres Bibel paa det samme Sprog. Pastor Car-

stens, som i sin Bog fra 1839 giver adskillige værdifulde Oplysninger om dem, fortæller her bl. a., at de kom til de nærmest boende Danske for at hente lidt Gødning i en Pose eller i Forklædet til den nye anlagte Kaalgaard der hjemme. En lille Smule Have vilde de gerne have, der var jo træfattigt paa Heden, og de var vant til de skyggefulde Skove der hjemme.

Uviljen mod Nybyggerne fortog sig dog efterhaanden. Da det saa skete, at en tysk Karl ægtede en dansk Pige, trods stærk Modstand fra Pigens Forældre og hele Slægt, var der dermed bygget Bro mellem Kolonisterne og de Danske.

Det var et drøjt Arbejde, som krævedes af dem, der med faa og smaa Virkemidler tog fat paa at opdyrke Alheden. Det var ogsaa haardere, end de fleste havde tænkt sig. Man ser det blandt andet deraf, at der til Grønhøj og Haurdal Kommune i 1760 kom 344 Personer; men 1768 var der kun 233. Det strenge Arbejde, den karrige Natur, og den store Nøjsomhed og Sparommelighed, som var en uomgængelig Betingelse for Livets Ophold, havde faaet mange til at forlade Stedet for om muligt at finde en anden Egn, hvor Livskaarene knap var saa strenge. — En Opgørelse fra nogle af Aarene i den første Tid viser, at Fremskridtene kun var smaa, især naar man tænker paa de store Arealer, man havde med at gøre.

Gik det end smaat fremad, gik det dog, og Livskaarene blev lidt efter lidt blidere. Ved Stenrøgel i Over Frederiksmose findes endnu Rester af de første Lynghytter, som man bød Kolonisterne; alle andre Steder er saadanne Levninger vistnok borte. Egnen skiftede langsomt Udseende, hvor Kolonisterne tog deres sejge Tag med Lyngen, og de aftvang omboende Danske Agtelse og Beundring ved at vove noget, som ingen af Landets egne Børn havde turdet indlade sig paa.

Præsten Niels Blicher ynder ikke Kolonisterne, men giver dem dog Ros for »Kartoffelavlens, som ingen vidste af før Kolonisternes Ankomst«, og Brugen af

Plovstude. »Nu saa'r hver Mand gerne 2 til 8 Skpr. og avler 10 til 20 Fold mere. — Almuen spiser dem nu med Lyst og fodrer Svin dermed. Man sælger dem ogsaa i Viborg og maaske Randers. Prisen er 10—16 Skilling for 1 Skæppe.«

I en Beskrivelse over Viborg Amt fra 1839 skriver St. St. Blicher rosende om Kolonisterne saaledes: »Det var at ønske, at Jyderne atter vilde lære af de flittige Kolonister at begynde Arbejdet med Studene om Sommeren i Dagbrud, fortsætte det til Kl. 8, lade Studene hvile og fodres under den hede Tid af Dagen, og saa med dem gøre et andet Bed, indtil Nattens Mørke afløste Aftenskumringen. Arbejdsdyrene vilde være ret tjent dermed, og Folkene kunde jo erstatte det manglende i Nattesøvnen ved en længere Middagshvile. — Paa hele Kolonien findes ikke en eneste Hest, undtagen Præstens. Fra den Tid af, at en Hest kan begynde at gøre fuldt Arbejde, gaar den bestandig fra Pengene, som det hedder. Studen derimod vinder bestandig i Pris. Ved Kartoffelavl sættes disse Hedeboere i Stand til ikke alene at kunne holde Hornkvæg og Faar om Vinteren, men ogsaa at kunne fodre de første hele Sommeren igennem, da den sparsomme Spergel hertil paa ingen Maade var tilstrækkelig. Saadan var det vel at efterligne af alle Hedeboere, især dem, der — som Alhedens — mangler Enge.«

Som tidligere nævnt fik de Kolonister, som modtog Fæstebrev 1764, Frihed for alle Skatter i 20 Aar. Ved Rentekammerets Skrivelse af 21. August 1802 og 2. April 1803 og ved Cancelliskrivelse 4. Juni 1803 blev det bestemt, at Kolonisterne nu ikke mere skulde have Rettigheder frem for andre, undtagen Frihed for Tien- de og Leverance af Fourage in natura. 1848 fik Kolonisterne Lov til mod en ubetydelig Sum for hver Gaard at overtage Fæstegaardene til Eje. Paa Tiendefriheden nær bortfaldt ved Grundloven 1849 de sidste Særrettigheder fra 1760. Ved Lov af 31. Marts 1852 overdroges samtlige Gaarde paa Alheden og Randbøllheden

mod en fastsat billig Købesum til de daværende Kolonister. Købesummen skulde dog ikke udbetales kontant. —

Som Aarene gled, skete der forskellige Ting, der fik stor Betydning for Alheden. Saaledes fik den i 1832 sin første Landevej. De gamle Hedeveje findes der forøvrigt nogle af endnu. Saaledes gaar der forbi Karup Knold (10 km fra Karup) i Retning Øst-Vest en Vej med 12—20 jævnsides løbende dybe Hjulspor. Foruden Anlæg af Veje blev der foretaget andet af stor Betydning, nemlig Anlæg af Plantager. Om dette fortæller Pastor Carstens i sin Bog: »Heden og dens Træplantning«. Han meddeler dér, at Danmarks første Træ sandsynligvis er Bævreasp (populus tremula), som er nedsat i vore Moser. Som Nr. 2 kommer Fyrren. Nr. 3 er Egen. Ca. 10 km Nordvest for Romø findes Egetræers Rodstød i Havbunden. Den 4. Periode er Elleperioden. 5. Bøgeperioden, hvor Mennesket fremtræder. — Skovene forsvandt, Lyngen kom frem. Flyvesand og Lyngens Affald dannede Hedens magre Maarjord. Derfor maa man plante, siger Pastor Carstens, og han anbefaler at plante Gran — Rødgran. — Han fremkommer med udførlig Vejledning for Plantning og opstiller Regnskab over de Udgifter og Indtægter, denne vil give. At han selv har taget fat, ogsaa med Haand, derom vidner den Granplantage, der hegner om Frederiks Kirke endnu den Dag i Dag.

Omtrent 1790 tog Staten fat paa Hedernes Beplantning. Man begyndte med at anlægge den 540 Tdr. (ca. 300 ha) Land store Stendal Plantage, senere kom Ulvedals Plantage paa 350 Tdr. (195 ha) Land. 1824 blev Frederiks eller Haurdals Plantage paabegyndt, hvortil man købte Jorden fra Haurdal. Foruden disse første tre Plantager blev der senere anlagt som den 4. Kongedals (fordrejet til Kompedals) Plantage, 520 Tdr. (290 ha) Land i den vestlige Side af Kragelund Sogn, Hids Herred. 5. Feldborg Plantage i Haderup Sogn, Øst for Holstebro, 3000 Tdr. (1665 ha) Land.

6. Naaege Plantage ved Nordsiden af Silkeborg. 7. Palsgaards Plantage. 8. Randbølle Plantage, og endnu mange flere. Hvert Aar tilplantes nu ca. 80 Tdr. (ca. 45 na) Land af Jyllands Heder og magre Sandegne. Plantningen vokser. Anselige Kæmper findes mange Steder blandt Granerne; de giver Bygningstømmer. Heden forvandles til Naaleskov, hvor ikke Ploven kommer og gør sit forberedende Arbejde for Korn- og Agerland. — Det tynde, magre Muldlag, der mange Steder har Sandunderlag i 20—30 m Dybde, forbedres og bliver tykkere. Skoven gør Aar for Aar Jorden mere frugtbar. —

Samme Pastor Carstens, der lever stærkt med i Hedens Opdyrkning og i flere Maader er en Raadgiver for dens Befolkning, sammenligner 1837 Besætningen og for en hel Del af Beboernes vedkommende med Aarene 1815—18, og han finder, at det gaar tilbage for Kolonisterne. Som vigtige Grunde nævner han:

1. Alhedens daarlige Udskiftning (57 Gaarde i Hovedbyen).
2. Mangel paa Læ.
3. Mangel paa Hø.
4. Mager Gødning.
5. Daarlig Driftsmaade.
6. For stor Areal.
7. Daarlige Avlsredskaber.
8. Mangel paa Brændsel.
9. Slet Økonomi.
10. Mangel paa Tilsyn.

Ved at samle Tanken om disse Punkter, maa man vist indrømme, at Præsten ikke har været uden Forstaaelse af, hvorledes et rentabelt Agerbrug skal drives. At han ogsaa var god som Præst, er der ogsaa adskillige Vidnesbyrd om; min afdøde ældste Farbroder satte ham meget højt. — De fleste af hans 10 »Klagepunkter« er der bleven raadet Bod paa. Det maa dog vist siges, at han har set lidt for mørkt paa For-

høvlene. Rigtignok maatte det i Følge de herskende Forhold gaa meget smaat fremad for Kolonisterne; men efter at det fra 1760 til 1768 var gaaet tilbage med Folketallet i Frederiks Sogn, fra 340 til 231, gaar det fremad. I 1875 var der i Sognet 695 Mennesker, nu er der ca. 1400. Særlig efter 1864 er det gaaet fremad. Det er, som om der her, som mange andre Steder blev sat Kraft ind paa at indvinde noget til Erstatning for, hvad der tabtes mod Syd. Da de sidste Kolonister i 1852 gik over til Selveje, var hele Frederiks Sogn vurderet til 100,000 Kr. I 1911 var Sognets Jorder i Ejendomsskyld sat til 1,300,000 Kroner.

Paa Rigsarkivet i København og særlig paa Provinsarkivet i Viborg findes værdifulde Oplysninger, særlig om Kolonisationens Begyndelse og første Forløb. Efterfølgende Oplysninger er fra Provinsarkivet i Viborg. Om de i Frederikshøj i Aaret 1776 boende Familier gives følgende Oplysninger:

»De er alle lutherske, undtagen Casper Frichel, der er katholsk. I Almindelighed er de ganske flittige og stræbsomme. Derimod er mange paastaaende og tildels egensindige og urolige som bekendt. Hos de af dem, hvor et \times antydende, er at observere, at disse Mænd har hver en ledig Gaard under Bedrift og Ansvar, indtil deres Søn Tid efter anden kan overtage Stæderne. Hvoriblandt Johannes Jung, Senior, har ansøgt Øvrighedens Bevilling, dette Aar har flyttet sin ledige Gaard til den, han beboer, saa den nu er i meget god Stand. indrettet for to Familier.

I 1769 var der i Frederiks Sogn 23 Heste, 148 Stude, 103 Køer og 747 Faar, i 1909 var der 371 Heste, 49 Stude, 777 Køer og 957 Faar. Sidste Aars Optegnelse viser, at Studene forsvinder, og Hesten træder i Stedet som Trækdyr. Endvidere er Koholdet bleven forøget i høj Grad. Den hele Driftsmaade bliver indrettet mere tidsvarende og rentabel. I de første halvhundrede Aar og endnu længere frem i Tiden var det meget almindeligt med følgende Dyrkningsmaade:

Lyngen brændtes eller sloges af, Jorden pløjedes, laa en Tid for at tørre, hvorefter Furen vendtes tilbage og blev brændt; saa blev Asken straks efter nedpløjet, og man saaede nu Rug Aar efter Aar, saa længe Jorden kunde give noget, undertiden 11—12 Aar i Træk. At denne Dyrkningsmaade var forkastelig, lærte man dog omsider. Brændingen af Jorden hørte op. Saa dyrkede man Rug 3—4 Gange, derefter Spergel, Kartoffler og Havre. Ofte havde man dog en særskilt Kartoffelmark. Efter Havren fulgte 6—7—8 Aars Græs. Man kendte intet til Udsæd af Græsfrø, derfor fik Jorden Lov at ligge; jo længere den laa hen, jo bedre blev den med Græs. Da det gjaldt om at have saa god en Græsmark som muligt, maatte man heller ikke behandle altfor grundigt til Sædafgrøderne. Først naar Græsmarken begyndte at gro til med Lyng, kom den atter under Ploven

Et saadant Landbrug gav selvsagt smaa Indtægter. De Penge, man skulde bruge, fik man ind ved Salg af Kartoffler og Rug og ved Ombytning af et Par Stude aarligt. Men var Indtægterne smaa, saa stod Udgifterne i Forhold dertil. — Til Fattigplejen f. Eks. ydedes kun en meget ringe Sum; de egentlig fattige »gik paa Omgang« i Sognet. Vejvæsenet kostede saa godt som intet, og alle øvrige »Sogneudgifter« var ogsaa meget smaa. De gamle derude fra fortæller, at Daglønnen omkring 1850—60 var 8 Skilling samt Kosten; den mindre arbejdsomme maatte endda nøjes med 6 Skilling.

Alt var smaat og tarveligt, og dog kom der Folk fra Nabosognene, f. Eks. Daugbjerg, og tiggede i Grønhøj ved Juletid; der har man altsaa heller ikke haft Overflod af Livets Rigdomme.

Ja, saaledes levede disse Kolonister tarveligt i enhver Henseende. De holdt sammen og delte Besværlighederne med hverandre. Ofte boede to Familjer i samme Gaard. Kærligheden til deres Fædreland, som de havde forladt, holdt sig hos mange i 2—3 Slægtled.

Forældrene fortalte for deres Børn, og ogsaa her har man Eksempler paa, at aandelige Værdier bedst meddeles med Modersmaalets Tunge. Det varede adskillige Aar, før der gennem dansk Sprog kunde gives disse Mennesker aandelig Næring, som ret kunde faa Betydning for dem. Dette har jeg bl. a. faaet bekræftet gennem Samtale med min ældste Farbroder, der var født 1830. Han elskede den »tyske« Gudstjeneste og de tyske Salmer, ligesom han meget hellere læste i sin tyske Bibel end i den danske Oversættelse.

Nu dækker Muldjorden snart alle dem, som i nævneværdig Grad benyttede sig af det tyske Sprog. I 1864 var de tyske Soldater ofte glade for, at de her traf Mennesker, som de kunde tale med; nu faar den opvoksende Slægt al sin Oplysning paa Dansk, og den nulevende Befolkning føler sig ogsaa i et og alt som dansk.

De to Moderbyer Haurdal og Grønhøj har forlængst — som de fleste andre Byer i vort Land — haft deres Udflyttere. Den første Udflytning foregik 1778. to nye Byer, Aarestrup og Ulvedal blev da anlagt. Trehuse maatte vente et Par Aar, da den dybe Brøndgravning tog lang Tid, Udflytningen heraf skulde ellers have foregaaet samme Aar.

1779 følger Resenfælde, Tohuse og Firhuse. 1705 udflyttedes to Gaarde, bestemte til Frederiks Præstegaard. Den 29. Januar 1774 søgte Præsten Oswald om Tilladelse til at de tvende Gaarde blev slaet sammen til én. Tilladelse hertil blev givet den 20. August 1774. Præstegaardens Mark fik en Størrelse paa ca. 1100 Tdr. (omtr. 600 ha) Land, en køn, lille Herregaardslod, hvad Arealet angaar. 1793 udflyttes Benslehøj (Klem-i-mell). og 1866 udflyttes Skansen. Navnet hidrører fra, at »Spøgelser« under »Grevefejden« her gik og krigedes ved Nattetid, byggede Skanser af Lyngtørv og udstødte vilde Kampskrig.

I de senere Aartier har man ikke saadan bygget

hele Udflytterbyer, men Jorden er blevet udstykket i mindre Dele, og man har bygget mere enkeltvis.

Maaske maa det endnu være mig tilladt — efter Mylius Erichsens Beskrivelse af »Den jydsk Hede« — at tage med her, hvad en jydsk Embedsmand skriver om Kolonisterne. Han siger saaledes: »Manden med Hustru og Børn deltager i Arbejdet, lige saa vel som Tjenestefolkene. De er aandsfriske, har et høfligt og beskeden Væsen. Det er sjældent at se en betlende Vagabond eller en fægtende Haandværkssvend her; han fristes ikke til at besøge disse Egne. En Udyd har de, de er hengivne til Handelen fra ganske unge af. Dette sidste er dog vist forsvunden nu. Samme Forfatter fortæller ganske morsomt om, hvorledes Kolonisten Jacob Döhr kunde vise igen. Döhr havde mistet noget bleget Lærred, som en Husmand blev mistænkt for at have stjaalet. Engang, da Husmanden besøgte ham, satte han en Spand Vand ind midt i Stuen, lagde deri et Stykke haardt Brød, som flød oven paa Vandet, anbragte saa oven paa Brødstykket en Synaal. Nu sagde Döhr meget alvorligt, idet han skiftevis saa paa Brødet i Vandet og paa Husmanden: »Dersom nogen herind haa stjaalen mi Lat, og han vover sig hen til Spanden, saa vil Naalen springe op i Øjet paa ham og blinde det.« Husmanden blev saa bange, at han ikke turde flytte sig et Skridt og var dermed oplaget.

Endnu et Par Bemærkninger fra M. E. skal tages med: Nogle af Kolonisterne var, hvad legemlig Styrke og Sundhed angaar, bedre hjulpen end de fleste. Ikke saa faa af dem opnaaede en meget høj Alder, og var raske til det sidste. I Resenfælde boede for faa Aar siden en gammel Kraftkarl, Christoffer Kriegbaum hed han. Engang var han i Viborg og mente saa, han vilde tage med Dagvognen hjem. Men uheldigvis gik denne meget senere fra Byen, end Christoffer Kriegbaum havde ventet, og skønt han var en Gubbe paa 90 Aar, gik han dog til Fods de 3 Mil, der var til hans Hjem.

Blandt de mange fremmede Navne, som med Kolonisterne kom herind, er der ikke saa ganske faa, som er gængse endnu. Saaledes: Adam, Bärtel, Betscher, Bitsch, Breüner, Döhr, Harritz, Hermann, Herold, Jung, Krath, Kramer, Kriegbaum, Philbert, Winkler og Würtz. Er man lidt opmærksom, opdager man ogsaa, at disse Alhedens ublandede Beboere har en noget mørkere Løvl i Ansigt, Haar og Øjne end andre Danske, og man kan ogsaa nok høre, at Sproget har et eget Tønefald; men ellers opdager man nu til Dags intet, hvorved de adskiller sig fra de omboende danske Naboer.

I ovenstaaende Træk er der saa nogenlunde gjort Rede for, hvorledes den midtjydske Hedestrækning, der bærer Navnet Alheden, er bleven draget med ind blandt mange andre af Jyllands magre Egne til at give et Udbytte, hvorved Befolkningen kan ernære sig, og hvorved Danmark er bleven »større«. Skildringen er ikke udtømmende. Arkiverne og andre Kilder kan fortælle meget mere til den, som vil søge dem. Men jeg har taget de Begivenheder med, som jeg synes, der særlig har haft stor og varig Betydning for Egnen og Befolkningen i materiel Henseende; og jeg vil derefter fortælle lidt om, hvorledes den kirkelige Udvikling er foregaaet derude.

Ligesom man straks ved Kolonisternes Ankomst stod paa fuldstændig bar Bund med Hensyn til den Side, som angik det rent materielle og legemlige Behov, saaledes var der heller intet gjort for at nære og pleje deres aandelige Liv. I kirkelig Henseende blev de nordlige Kolonigaarde i Begyndelsen indlemmede i Thorning Sogn, de sydligste i Kragelund Sogn. Af Kirkebogen for sidstnævnte Sogn ses, at en tysk Kolonist i Aaret 1761 fik et Barn døbt i Kragelund Kirke, samt at Moderen ved sin Kirkegang var fulgt af tre tyske Fruer.

Den 19. Juni 1764 søgte Hans Kjærsgaard til Nørlund om Tilladelse til at opføre en Kirke paa Alheden. Han fik det Svar, at der maatte opføres en Kirke med et lidet Trætaarn, og tvende efter Kirkens Størrelse pro-

portionerede smaa Klokker ophænges. Da Familierne ved denne Lejlighed blev talt, viste det sig, at der fra Kolonierne var bortrejst ikke mindre end 74. Kirken blev dog bygget. Det kostede 1320 Rdl. at opføre den. Den fik kun én Klokke, og Taarnet eller et Vaabenhus kom ikke med; sagtens vilde det være blevet for dyrt. Den ligger ved Korsvejen Viborg—Herning, Skive—Vejle, midt mellem de to Byer Grønhøj og Haurdal, omtrent 2—3 km fra hver. Med Pastor Carstens Granplantning omkring ligger den nu halvt skjult, ret hyggelig og lunt. Den 16. April 1766 blev den indviet og fik Navn efter Frederik den 5. — Bag paa Altertavlen findes følgende Vers:

»Alheden bygged en Kirke Kong Frederik den Femte,
de tyske var han god og Kirken ej forglemte.

Hans Søn, Kong Christian den Syvende af Navn,
tog den i Naade an og fremmed Hvermands Gavn.«

De første Aar efter Kolonisationen boede en theologisk Kandidat i hver af Byerne. De forestod Prædikeembedet og holdt Skole. Den lutherske Præst i Thorning og den reformerte i Fredericia besøgte Nadvertjenesten. Der var, som tidligere nævnt, baade Lutheraner og Reformerte blandt Kolonisterne. 1764 fik Ungaren Oswald som ordineret Mand det lutherske Præsteembede og boede 10½ Aar i Haurdal. 1774 drog Stedets anden lutherske Præst Hans Clausen ind i Præstegaarden. Den reformerte Præst fra Fredericia blev ved at betjene sine Trosbrødre til 1808. Efter den Tid er saa godt som alle Kolonisterne Lutheraner. Efter Pastor Clausen har følgende været ansat i Embedet: Provst Kiærulf, den flere Gange nævnte Frederik Carl Carstens, Pastor Jacobsen, Pedersen, Gad, Andreassen, Smith, Aug. Møller og Østergaard, som for Tiden er Stedets Præst.

Selvfølgelig blev Gudstjenesten i Begyndelsen holdt paa Tysk helt igennem; det maa have været ret ejendommeligt for Kolonisterne at sidde i denne danske

Kirkebygning og synge deres Hjemlands Salmer. — Ved kgl. Resolution af 19. Marts 1856 blev det bestemt, at Kirkesproget skulde være afvekslende Dansk og Tysk. Gudstjeneste blev herefter gerne holdt hver anden Søndag paa Dansk og hveranden paa Tysk, dog prædikedes der hyppigt paa Dansk i Frederikskirke og paa Tysk i Karup. Fastelavnssøndag 1870 blev der sidste Gang prædikedet paa Tysk.

Pastor Carstens nævner nogle gamle Skikke, som havde holdt sig til hans Tid, omkring 1840, f. Eks. dette, at Ungdommen i Kirken skulde sidde nærmest ved Alteret, for at de ældre kunde have Øje med den. — Naar en Jordefærd foregik, standsede man ved Kirkegaardsporten, hvor man tog Laaget af Kisten, for at Slægt og Venner kunde sige den afdøde det sidste Farvel. Men alle saadanne oprindelige Skikke, der var ført med fra Hjemmets Egn, er borte nu.

Kolonisterne her har aldrig kendt nogen grundtvigsk Bevægelse, derimod har Indre Mission vundet en Del Indgang. Stuernes Udsmykning med Billeder og Folkenes Færd i Hjemmet og ude vil flere Steder vise os det, selv om vi ikke kommer til at tale nærmere med dem, hvilket i mange Tilfælde sikkert vil glæde os.

Skoleundervisningen var selvsagt i Begyndelsen ogsaa tysk. En Skolelærer blev ansat i Grønhøj og én i Haurdal Distrikt, samt ved de mere spredte Grupper af Kolonister. Læreren gik fra Sted til Sted, hvor man bedst kunde have ham, og blev 1—2—3 Uger paa hvert Sted. Kolonigaardene, hvor denne Omgangsskole holdtes, maatte afgive Lokale til Skolestuen, samt huse og give Læreren Forplejning. Børnenes Skolegang fandt altsaa Sted med betydelige Mellemrum. Ofte sad man i Dagligstuen. Læreren og Børnene ved den ene Borden, Familien og Tjenestefolkene med deres Arbejde og Samtale ved den anden.

I Løn fik Læreren 2 Rdl. om Maanedn. Den 15. Maj 1764 søgte 29 Familier i Haurdal og Grønhøj om at faa Skoler bygget i disse Kolonier. Tilladelsen blev

givet, der blev bygget Skoler, og Lærerne arbejdede nu dér, histaaet af Præsten, der en Gang imellem kom i Skolerne for at læse med Børnene, særlig med de ældste, der inden lang Tid skulde udskrives af Skolen. Steen Blicher kom blandt andre ogsaa for at læse med Børnene, og efter en gammel Sognefogeds Fortælling var det her, Blicher havde sit bekendte Møde med Hjorten. Det var ved Vintertid. Blicher havde som altid Bøssen med. Han hængte den fra sig og begyndte sit Arbejde med Børnene; da stak en Mand Hovedet ind ad Døren og meldte »vor Far«, at der stod en dejlig Kronhjort ude i Kaalgaarden. Blicher havde i næste Øjeblik Bøssen i Haand, og lydløst listede han ud i Haven, fik snart Øje paa Hjorten, der kun var faa Skridt fra ham. Han lagde Bøssen til Kinden, hans Haand søgte Aftrækkeren, da med ét rejser Hjorten, stirrer med sine godmodige, troskyldige Øjne paa Blicher, som den nu havde opdaget, men den flygtede ikke. Af Forundring eller Skræk rørte den sig ikke. Blicher blev lige saa forhavset som Hjorten, han sænkede Bøssen, løftede den igen — men nej, han kan ikke skyde. De to stod lidt og saa' paa hinanden, saa sagde Blicher med Bevægelse i Stemmen: »Godaften og Guds Fred, jeg skyder dig ikke ned.« Ved at høre Blichers Stemme, kom Hjorten ligesom til sig selv; det gav et Sæt i den, den gjorde omkring, og snart bar dens rappe Ben den af Sted. Inden faa Minutter var den ude af Syne, og Blicher gik ind til sit Arbejde med Børnene.

Der blev i lang Tid kun brugt tysk Sprog i Skolerne. Aaret 1848 danner her, som paa adskillige andre Omraader et Mærkepunkt. Børn, som blev født dette Aar og derefter, skulde undervises paa Dansk i Skolen. — Denne Undervisning var fra Begyndelsen ret kummerlig. Læreren maatte da snart det ene, snart det andet, han skulde stadig undervise de ældste paa Tysk, hvad der faldt ham lettest, og de yngre skulde have deres paa Dansk, hvilket straks faldt noget besværligt, ogsaa af den Grund, at der som Regel endnu ikke taltes

rent Dansk i Hjemmet. Forholdene bedredes dog snart. Ved Lov af 31. Marts 1852 — samme Lov, som overdrog Bønderne Gaardene til Selveje — overtog Staten Skolevæsenet, og Læreren fik fremtidig Løn af Staten.

Materiel og aandelig Fremgang er særlig sket i de sidste Aartier. Tid efter anden er der af Kolonisternes Midte vokset Mænd frem, som har hævdet, at man selv skulde til at tage Styret, saa paa én og saa paa en anden Maade. De var jo næsten i alle Maader underkastet Styre udefra i Begyndelsen. En af deres dygtigste Mænd var »den gamle Sognefoged« Braüner i Haurdal.

I 1911 — den 16. Maj — fejredes ude i Frederiks en Fest af Kolonisterne tilligemed en Del Gæster, som var indbudt til at være med. Det var da 150 Aar — egentlig 151 — siden de første Kolonister tog Alheden i Besiddelse. Ved denne Fest holdt særlig en af Kolonisterne, Fr. Laier, et godt og oplysende, historisk Foredrag om Alhedens Kolonier, Hovedbegivenhederne i deres Historie fra først til sidst; han sluttede med Deltagernes Ønske om at sige den danske Regering Tak for, hvad den i Tidernes Løb havde gjort for Kolonierne. Flere andre af Kolonisterne holdt længere eller kortere Taler. Et Par af de ældste sang tyske Sange. »Vi kan nok synge en tysk Sang endnu«, sagde de. »men vi er nu Danske.« Dette vil føles af enhver, som nu gæster Alheden, og ved ovennævnte Fest kunde ikke undgaas at mærke, hvorledes de tilstedeværendes Hjerter slog varmt for Danmark, og at de især elskede den Jord, som de havde arvet efter deres Fædre. — Saadan er det altsaa gaaet her. En lille Flok fremmede fik Boplads midt imellem ganske ukendte Danske, som ikke just elskede dem, og de selv holdt sig borte fra, men hvis Sprog de efterhaanden begyndte at tilegne sig, hvis Skikke de antog, og som de begyndte at blande sig med ved Giftermaal og tilsidst fuldstændig sluttede sig til, idet fælles Interesser stadig knyttede dem nærmere sammen. Stod end disse Kolonister i Begyndelsen tilbage for deres danske Naboer i Udvikling, saa har de

nu indhentet det, som de var bagefter. — De er som andre Jyder, særlig vel Midt- og Vestjyder, nøjsomme og paapassende. De har lært, at der skal Arbejde til for at faa noget ud af den magre, midtjydske Jord. Fædrene har kæmpet — ofte haardt — for at kunne lade det lidet, de ejede, gaa ubeskaaret i Arv til Efterkommerne. Disse har taget imod det, som noget, der maatte værnes om. — Har de end taget tunge Tag, saa har de ogsaa lært, at det, man arbejder med og for, kommer man til at elske. De har lært Arbejdets Velsignelse at kende i alt Fald paa denne Maade. — Det er vist kun faa Steder i vort Land, at Mennesker føler sig knyttet til den Jord, de ejer, eller det Barndomshjem, hvor deres Vugge har staaet, saadan som de gør det ude paa Alheden.

Kilder:

1. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi.
2. Jydsk Maanedsskrift (August 1911).
3. Frederik Carl Carstens: Bemærkninger om Alheden og dens Kolonier. Heden og dens Træplantning.
4. Rigsarkivet i København.
5. Provinsarkivet i Viborg.
6. Mundtlige Meddelelser.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED

Aarsmøde afholdtes den 28. April paa Højskolehjemmet i Kjellerup.

Formanden bød Velkommen og aflagde Beretning om Samfundets Virksomhed. Medlemsantallet var da 410.

Kassereren, Arkitekt Nielsen, oplæste Regnskabet, der udviste en Indtægt paa 1484 Kr. 56 Øre og en Udgift paa 1386 Kr. 86 Øre. Overskudet blev altsaa 97 Kr. 70 Øre.

Til Bestyrelsen genvalgtes Lærer Jacobsen og Pastor Kæstel og nyvalgtes Pastor Jensen, Sjørlev. Revisorerne, Redaktør Jensen og S. Ravnholt, genvalgtes.

Det vedtoges at lade afholde Sommermøde ved Lyshøj.

Den 20. August afholdtes Sommermøde i Lysgaard. Formanden bød Velkommen og talte lidt om den naturskønne og historisk interessante Egn. Derefter talte Pastor Jensen, Sjørlev, om Genua, en af de ældste og minderigeste Byer i Italien. Pastor Kæstel talte om Blicher og Himmelbjergfesterne.

Indholdsfortegnelse:

Indvandringen fra Pfalz i det 18. Aarhundrede: **S. O.**

Brenner.

Marsvinslund: **H. J. Hansen.**

Kristen Jacobsen Hede: **P. M. Andersen.**

Alheden og dens Kolonier: **J. Kramer.**

Samfundets Virksomhed.

Indholdsfortegnelse.

